811.135.1
P79

radiografii: 7

IOAN - LUCIAN POPA

Un model integrator al situației de sinonimie

5.1

Editura „Ştefan Lupaşcu"
Iaşi, 2004

Scanned with OKEN Scanner

Referenți:

academician prof. dr. Alexandru Surdu
prof. dr. Teodor Dima, m. c. al Academiei Române

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
POPA, IOAN - LUCIAN
Un model integrator al situației de sinonimie /
Ioan - Lucian POPA - Iași: Editura „Ștefan Lupașcu", 2004
Bibliogr.
Index
ISBN 973 - 99926 - 7 - 6
811.135.1373.421

Coperta reproduce una dintre „abstracțiile" intrate în circuitul electronic sub indicativul www.desktopcollector.com

Scanned with OKEN Scanner

colecția

radiografii

Ioan - Lucian Popa

UN MODEL INTEGRATOR AL SITUAȚIEI DE SINONIMIE

Scanned with OKEN Scanner

Volume apărute la Editura „Ştefan Lupaşcu", în seria RADIOGRAFII:

1. Constantin Albuţ, *Condiţia umană în opera lui Lessing*, 2000
2. Petru Ioan, *Ştefan Lupaşcu şi „cele trei logici ale sale*, 2000
3. Constantin Bordea, *Judo*, 2000
4. Eudochia Saharneanu, *Sensul şi orientările procesului istoric contemporan*, 2002
5. Petru Ioan, *Modelul hexadic în politologie*, 2002
6. Angelica Vâlcu, *Funcţionarea discursului specializat*, 2003
7. Ioan - Lucian Popa, *Un model integrator al situaţiei de sinonimie*, 2004

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

PREFAȚĂ

1. Temă milenară și, totuși, insuficient-abordată, la scara teoriei generale a fenomenelor lingvistice, sinonimia *este cercetată de către d-l Ioan - Lucian Popa (licențiat în anglistică la Facultatea de Litere din cadrul Universității București, doctor în* Filosofie *al Universității „Al. I. Cuza" din Iași și cadru didactic titular la Facultatea de Litere a Universității din Bacău) într-o perspectivă* logico-lingvistică, *sub auspiciile analizei de tip „situațional".*

După o consistentă trecere în revistă a diacroniei conceptului, într-un capitol ce acoperă aproximativ 40 % din economia expunerii, desfășurat în orizontul achizițiilor de ordin strict-lingvistic, retoric *și* logico-filosofic *din spațiul european și transatlantic, autorul cercetării în atenție se concentrează asupra a două tipuri esențiale de* sinonimie*: cea* lexical-componențială, *de resortul dicționarelor și cea* logică, *între constituenți supralexicali.*

Pe cea dintîi, autorul cărții o prezintă ca pe un fenomen gradual, ce suportă toate determinările rezultate din încrucișarea opozițiilor absolut / relativ *și* complet / incomplet.

Puncte de referință și prilejuri de intervenție corectivă – pe acest traseu, al reomologării – îi sînt asigurate autorului de clasificarea realizată în universul sinonimelor de britanicul John Lyons și de cehul Otto Ducháček.

A doua categorie de expresii sinonime ne este înfățișată de către d-l Ioan - Lucian Popa în orizontul implicațiilor și al echivalențelor dintre enunțuri cu structură superficială distinctă, dar cu o structură profundă comună. Este cazul rostirilor cu predicate verbale la diateze diferite, al propozițiilor cu constituenți sinonimi, ori pur și simplu, al enunțurilor cu aceeași reprezentare semantică *și, deci, cu* aceeași valoare de adevăr.

La o privire mai cuprinzătoare, tipologia în cauză se cere extinsă, în măsura în care dimensiunea lingvistică *nu este proprie doar* termenilor *(sau* lexemelor*), așa cum dimensiunea* logică *nu contează doar în cazul* enunțurilor. *Vrem să spunem că, la o departajare călăuzită de principiul exhaustiunii, se cuvin recuperate toate cele patru spații rezultate din intersectarea valențelor* logic / lingvistic *și* sintagmatic / paradigmatic.

Ne închipuim că autorul n-a fost tentat de o asemenea ordonare a discuțiilor în respectivul stadiu al expunerii, pentru a sublinia starea de fapt în care se află o problemă gestionată în paralel – la propriu și la figurat – de exponenți ai unor discipline acomodate, mai curînd, la stilul abordărilor contrastive, dacă nu la cel al „parohialismului metodologic" și al ignorării preocupărilor din afara propriilor parcelări.

2. Perspectiva „aposterioristă" o dată conturată – prin capitolele (2) și (3) din expunerea cercetării în atenție – în tonalitățile ce o caracterizează, ale rapsodicului și fragmentarului, autorul se plasează la polul opus, al metodologiei de tip apriorist, *pentru a ataca – prin capitolul median, reprezentînd cam a cincea parte din expunere –* nivelurile *și* orizonturile *sinonimiei, într-o concepție sistematică asupra constituenților lingvistici, susținută de teoria categoriilor semiotice, pe care se sprijină programul ieșean al logicii „integrale".*

Una dintre ideile-forță ale construcției din acest capitol al cărții este cea a deplasării către extreme a bornelor fenomenului sinonimiei: mai jos de pragul termenilor *și al* noțiunilor *(respectiv al* cuvintelor *și al* lexemelor*), pînă la atingerea nivelului* fonemelor, *dar și mai sus de pragul* enunțurilor, *pentru a da seama de echivalențe logico-semantice între constructe* frastice *și* transfrastice, *de genul „îmbinărilor frazeologice" și al „expresiilor ideomatice" la care se referă, între alții, lingvistul Ruben Aleksandrovici Budagov.*

În principiu, cel puțin, autorul admite că intră în relația de sinonimie – care este una de echivalență, *în virtutea* tranzitivității, *respectiv a* simetriei *și a* reflexivității *– expresii de orice*

Scanned with OKEN Scanner

natură, fie ele categoreme *(adică* termeni *și, respectiv,* propoziții*), ori* sincategoreme, *respectiv operatori* stricto sensu *(exprimați prin substantive, adjective, pronume, numerale etc.),* predicatori *(cu deosebire nume predicative și verbe la moduri predicative), apoi* conectori *(în speță numerale, conjuncții, adverbe etc.),* subnectori *(respectiv adjective pronominale, prepoziții, adverbe etc.), ori* categorii derivate de ordin superior.

Forțînd și mai mult cadrul obișnuit al teoretizării fenomenului în discuție, d-l Ioan - Lucian Popa nu exclude antamarea unor raporturi de tip sinonimic *între entități din clase și categorii semiotice diferite, idee în principiu justă, dacă ne gîndim la „locuțiunile sinonimice" invocate de unii autori, dar care impune și anumite precauții, pentru a nu lăsa impresia că fenomenul în discuție se pierde în oceanul cuplajelor arbitrar-constituite cu expresii lingvistice, ca în cazul relațiilor cu propietatea* categoricității.

Cea de-a doua idee-forță din capitolul de rezistență al analizei d-lui Ioan - Lucian Popa este delimitarea orizonturilor *sinonimiei și clasificarea formelor sale de manifestare în raport cu* parametrii *(respectiv* factorii, *sau* polii*) actului de comunicare. În această privință, autorul s-a așezat pe un teren în mare parte pregătit, atît de modelul hexadic al* situațiilor de comunicare [1]*, cît și de aplicarea sa la cazul* definiției [2].

În atari condiții, autorului i-a rămas să pună la încercare ipoteza (insinuată în capitolul al doilea, o dată cu discutarea concepției lui Rudolf Carnap și a celei pe care o datorăm lui Willard Van Orman Quine) că sînt posibile cel puțin tot atîtea feluri de sinonimie, *cîte tipuri de* definiție *și de* explicație con-

---

[1] Petru Ioan, *Reperele „situației semiotice", prin analogie cu „situația pedagogică"*, în: „Analele Științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași", seria *Filosofie*, nr. 1 - 2, 1992, pp. 92 - 97; *Idem, Un „model" hexadic al modelelor situației semiotice*, „Analele Științifice ale Universității «Al. I. Cuza» - Iași", seria *Filosofie*, 1993, pp. 143 - 156; *Idem, Educație și creație în perspectiva unei logici „situaționale"*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995, 250 p.

[2] *Idem, Tipurile definiției, în perspectiva unui model semio-logic cu rol integrator*, în: Petru Ioan (coord.), *Aplicații ale hexadei situaționale*, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria „Secvențe semio-logice"), Iași, 1999, pp. 5 - 46

Scanned with OKEN Scanner

ceptuală *se degajă prin accentuarea uneia sau alteia dintre coordonatele sau variabilele actului de (re)semnificare.*

În total, cele 6 spații de încadrare, corespunzătoare focalizării vectorilor emisie, semnificare stricto sensu, referire, conotare, receptare *şi, respectiv,* codificare, *trimițînd la tot atîtea tipuri fundamentale de sinonimie („fanică", „designativă", „referențială", „injonctivă", „criptică" şi „expres-lingvistică"), închid cel puțin 24 de subcategorii ale identității de sens şi referință, dintre care unele (precum sinonimia „fenomenală", cea „interlingvistică" şi cea „intralingvistică") suportă, la rîndul lor, departajări de ordin inferior.*

Pe toate acestea, autorul le discută sub aspectul specificității *şi în beneficiul* aplicabilității *la o categorie sau alta de expresii* omoseme, eterofone *şi* eterografe, *cum le spune* sinonimelor *anglistul Heinrich F. Plett* [3], *respectiv într-o etapă sau alta a funcționării acestora.*

Din punctul de vedere al acurateții exprimării, este de amendat sintagma „sinonimie conotativă" în utilizări asociate fenomenelor pe care autorul le descrie în subcapitolul (4.3.1). Aceasta, în condițiile în care, prin înțelesul logico-semiotic actual, ca şi prin cel conferit de utilizările curente, termenul „conotație" şi derivatele sale cad sub incidența variabilei asociate cu sensul subiectiv *şi cu exprimarea în regim* plastic, *sau* figurat, *iar nu cu sensul* denotativ *(sau* obiectiv*) şi cu exprimarea* designativă, *sau* constatativă.

Pe de altă parte, se vădeşte metonimică corelarea polului semnificant *cu sinonimia* inter- *şi, respectiv,* intra-lingvistică, *atît timp cît toate celelalte forme de sinonimie sînt, la rîndu-le, intra- ori inter-lingvistice. Definiției* nominale *din modelul semio-logic i s-ar potrivi, mai curînd, sinonimia* definițională *pur şi simplu, dat fiind că şi dicționarele monolingve, şi cele bi-ori poli-lingve nu fac altceva decît să înregistreze şi să ordoneze relații mai mult sau mai puțin identice între termeni şi*

[3] Heinrich F. Plett, *Știința textului şi analiza de text. Semiotică, lingvistică, retorică,* traducere din limba germană, Editura „Univers", București, 1983, p. 244

Scanned with OKEN Scanner

sintagme dinăuntrul unei limbi, ori corespondenţe de termeni şi sintagme aparţinînd la două sau la mai multe limbi.

3. Oricum, opera de omologare a celor 6 mari familii de sinonime o dată încheiată, iar efortul sistematizator o dată adus la expresia unei tipologii a tipologiilor, *autorul îşi continuă demersul printr-o încercare aproape temerară de confruntare a* sinonimiei *cu celelalte „fenomene de limbaj", seducătoare şi înălţătoare din anumite puncte de vedere, ori patologice şi reprobabile în multe alte privinţe.*

Pentru a înfrunta cum se cuvine riscurile fragmentarismului rapsodic, autorul îşi ia ca punct de sprijin sistemul relaţiilor posibile dintre două expresii [4] *care au sau nu în comun* semnificantul, *respectiv* sensul (înţelesul, *sau* intensiunea) *şi* referentul (denotaţia, *sau* extensiunea).

Chiar şi după această grilă simplificată, la articularea căreia participă doar trei din cele 6 variabile sau coordonate semiotice, încadrate schemei de analiză „situaţională", numărul fenomenelor remarcabile de limbaj se ridică la 8.

Rezultă, aşadar, că sinonimia *are a se raporta, rînd pe rînd, la alte 7 situaţii de suprapunere parţială între* polii, *sau* parametrii *a două expresii lingvistice, de la* identitatea semică *(manifestată prin coocurenţa unuia şi aceluiaşi constituent într-un univers de discurs dat), pînă la situaţia opusă, a termenilor* heteronimi *şi a expresiilor* logic- *şi* semiotic-independente, *la care aceştia participă, în chip de constituenţi.*

Cum era de aşteptat, autorul cercetării la care ne referim acordă o atenţie deosebită omonimiei *şi* polisemiei *(termeni cu 55 şi, respectiv, 49 de ocurenţe în cursul expunerii), fără a neglija, însă, prezentarea mai în detaliu a* hiponimiei [5], *ca* identitate intensională, *sau ca* sinonimie de

---

[4] Petru Ioan, *Educaţie şi creaţie în perspectiva unei logici „situaţionale"*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995, pp. 122 - 127; *Idem, Logica „integrală"*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (colecţia „Universitaria"), vol. 1, Iaşi, 1999, pp. 101 - 107

[5] Ca un amănunt statistic, este de reţinut că la cele 849 de ocurenţe ale termenului *sinonimie* şi ale derivatelor sale, substantivul *hiponimie* şi adjectivul corespunzător intervin în economia prezentării de 54 de ori, într-o proporţie de circa 6,4 %.

Scanned with OKEN Scanner

grad redus, *între speciile (*logic-coordonate *şi, deci,* contrare, *aparţinînd) unuia şi aceluiaşi gen.*

Prin contrast, d-l Ioan - Lucian Popa expediază în cîteva rînduri heteronimia coextensivă, *sau* identitatea extensională *între expresii cu* semnificanţi *şi* înţelesuri *proprii, deşi respectivul fenomen are un statut simetric cu cel la care ne-am referit anterior. Or, şi* hiponimia *(sau coincidenţa pe linia sensului), şi* heteronimia coextensivă *(ca formă de coincidenţă pe linia referinţei) sînt forme atenuate de sinonimie. Le-am putea spune* sinonimii de grad unu – *una ca sinonimie pe bază de intensiune (pe scurt:* echiintensiune*), iar cealaltă, ca sinonimie pe bază de referinţă (pe scurt:* echireferinţă*) –, de vreme ce* sinonimia propriu-zisă *este catalogată de unii autori ca* polinimie, *iar în circumstanţele menţionate i-am putea spune* sinonimie de grad doi, *respectiv sinonimie pe bază de* significanţă *(pe scurt:* echisignificanţă*), ca în exprimarea lui Mario Bunge*[6].

La rubrica dezvoltărilor insuficiente, este de menţionat ambiguitatea, *chiar dacă – la recensămîntul statistic – respectivul termen figurează cu 20 de ocurenţe, în desfăşurarea a 10 pagini, după cum aproape absente sînt raportările la* paronimie, *ca fenomen de tranziţie între* heteronimie *şi cazurile de suprapunere, mai mult sau mai puţin evidentă, între două sau mai multe expresii. De asemenea, atrage atenţia interesul redus faţă de* antonimie[7]*, ca fenomen lingvistic opus* sinonimiei *şi* echisignificanţei.

4. Faţă de cele cîteva observaţii de factură „ostensiv-referenţială“ in absentia *(ce ar putea include şi regretul de a nu-l fi regăsit pe autor ca recenzent al* formelor verticale *de exprimare sinonimică, în sensul realităţilor virtuale prefigurate prin antrenarea în diverse combinaţii a variabilelor sau coordonatelor schemei hexadice), ne grăbim să subliniem atuurile ce dau consistenţă cercetării şi-l individualizează pe autor în*

[6] Mario Bunge, *Ştiinţă şi filosofie*, traducere din limba engleză, Editura Politică (seria „Idei contemporane“), Bucureşti, 1984, p. 67

[7] Doar 7 ocurenţe, distribuite în cuprinsul a cinci pagini, din capitolele (2), (4) şi (5)

Scanned with OKEN Scanner

lumea deloc-neglijabilă a filologilor cu deschidere spre mai multe frontiere ale științelor limbajului.

4.1. În primul rînd, se cere să subliniem curajul asumat de autor cînd a decis să se raporteze la o problemă veche de cînd lumea academică și, totuși, generatoare de surprize, în privința „ariei de cuprindere", ca și în cea a „zării ideilor propulsive", dacă ne gîndim la numeroasele interferențe ale discuțiilor privind sinonimia *cu problema* traducerii [8]*, cu cea a* analiticității [9]*, cu cea a* definiției [10]*, cu cea a* echivalenței [11] *și așa mai departe.*

4.2. În al doilea rînd, trebuie remarcată și apreciată corespunzător seriozitatea de care a dat dovadă Ioan - Lucian Popa în calitate de posesor al unor lecturi și de utilizator al unor terminologii din logică și filosofia analitică a limbajului, domenii relativ-îndepărtate de sfera preocupărilor sale strict-profesionale, decurgînd din calitatea de „anglist".

4.3. În al treilea rînd, avem a recunoaște puterea de selecție *și* simțul măsurii *ce-l caracterizează pe autorul cărții, cînd este vorba de procesarea resurselor bibliografice, de alcătuirea protocolului tematic, sau de structurarea cercetării întreprinse.*

4.4. În al patrulea rînd, impresionează rigoarea *și* stringența *manifestate de Ioan - Lucian Popa în redactarea rezultatelor obținute, performanță nu tocmai la îndemînă într-un domeniu ce reclamă strategii „transfrontaliere" și abordări complementare.*

5. Fără a contrazice afirmațiile de mai sus, apreciem că unele dintre ideile dezvoltate în partea „diaporematică" a expunerii și-ar fi găsit un loc mai potrivit în capitolele ce asigură aportul constructiv al cercetării, ca elemente dintr-un cod de procedură pentru recunoașterea și încadrarea situațiilor de

---

[8] Marcată prin 31 de ocurențe ale termenului respectiv

[9] Termen folosit de 20 de ori în cursul expunerii, împreună cu alte 15 ocurențe ale adjectivului „analitic"

[10] Termen cu 83 de ocurențe, dintre care majoritatea sînt *menționări*, iar nu *utilizări*

[11] Termen cu 70 de ocurențe, căruia i se adaugă alte 53 pentru adjectivul „echivalent"

Scanned with OKEN Scanner

sinonimie. Să recunoaștem, însă, că d-l Ioan - Lucian Popa s-a așezat și a evoluat, de-a lungul întregii expuneri, în orizontul semiologiei, că a adus în atenție tot ceea ce a găsit mai semnificativ în elaborările conceptuale datorate lingviștilor, după cum s-a străduit să se familiarizeze cu abordări ale logicienilor și ale filosofilor limbajului, pentru a găsi, pe cît posibil, punți de comunicare și a înfiripa, astfel, un model integrator, logico-lingvistic, *care să dea seama de amploarea fenomenului cercetat, al* sinonimiei, *și să-i surprindă articulațiile, la diferite niveluri de complexitate, în raport cu fenomene de limbaj congenere, de tipul celor anterior-evocate.*

Petru IOAN

Scanned with OKEN Scanner

1. INTRODUCERE

1.1. PRECIZAREA DOMENIULUI DE INVESTIGAȚIE

Punctul de plecare al investigației noastre asupra situației de sinonimie îl constituie interesul constant al logicienilor în legătură cu problemele limbii, dar, mai ales, diversificarea perspectivelor logice după mijlocul secolului al XIX - lea și intensificarea fără precedent a interesului logicienilor față de problemele lingvisticii, unele insolvabile fără o abordare pluridisciplinară și transdiciplinară.

Pe de altă parte, am avut în vedere faptul că situația de sinonimie a fost abordată, cu diferite intensități și cu succes variabil, de la începuturile filosofiei și ale științelor limbajului.

Obiectivul cercetării noastre îl constituie, așadar, studiul situației de sinonimie dintr-o dublă perspectivă: *lingvistică* și *logică*.

1.2. METODOLOGIA CERCETĂRII ÎNTREPRINSE

În întreprinderea noastră, am pornit de la ipoteza că, oricît de diverse au fost preocupările în problema supusă investigației, trebuie să existe puncte de vedere comune, aspecte convergente, dar și concepte care să poată fi grupate în acord cu modelul „de complexitate mediană" al analizei situaționale, aplicabil într-o multitudine de acțiuni determinate.

Hexagonul „situațional", așa cum este consacrat în studiile profesorului Petru Ioan, antrenează șase poli, în chip de parametri, coordonate, sau variabile ale acțiunii de un fel sau altul: ☞ (1) *agentul*, sau *inițiatorul* acțiunii; ☞ (2) *influențatorul*, *suporterul*, sau *inspiratorul* acțiunii; ☞ (3) *materia*, *cadrul* și *circumstanțele* acțiunii; ☞ (4) *forma*, sau *designul* acțiunii; ☞ (5) *conținutul obiectiv* (sau *logic*) al acțiunii, *structu-*

Scanned with OKEN Scanner

ra și *tehnologia* acesteia; ☞ (6) *conținutul subiectiv* (sau *axiologic*) al acțiunii [1], *finalitățile* și *valoarea* acesteia.

Prin gradul său foarte mare de generalitate, *hexagonul „situațional"* poate fi aplicat oricărei acțiuni umane, contribuind la sistematizarea conceptuală, la structuralizarea și contextualizarea ei.

Hexagonul „situațional" nu este o schemă logică rigidă. El permite, în cursul aplicațiilor, etalarea unor (sub)modele – monadice, diadice, triadice, tetradice și pentadice – subiacente, fiecare din ele, bazat pe ponderea determinată a variabilelor situaționale, exprimînd o *formă verticală* a acțiunii analizate. În funcție de ponderea componentelor situaționale determinate ale fiecărei schematizări acționale, se pot stabili raporturile logice dintre acestea și dintre componentele altor hexade de tip „situațional".

Una dintre aplicațiile modelului „situațional" o constituie „hexagonul semiotic", considerat de logicianul Petru Ioan ca „supramodel" al *situațiilor de semnificare* [2], pe care, în această cercetare, l-am adoptat ca *„model hexadic al situației semiotice"*.

Componentele semiotice ale acestui model sînt: ☞ (1) *emitentul* – *„E"*; ☞ (2) *receptorul* – *„R"*; ☞ (3) *semnificantul* – *„S"*; ☞ (4) *referința* – *„D"*; ☞ (5) *intensiunea* – *„I"*; ☞ (6) *conotația* – *„C"*. Variabilele (polii, respectiv coordonatele) ana-

---

[1] Petru Ioan, *Un „model" hexadic al modelelor situației semiotice*, „Analele Științifice ale Universității «Al. I. Cuza» - Iași", seria *Filosofie*, tom XXXIX, 1993, pp. 143 - 156; *Idem*, *Un model al „situației creative" cu aplicații în filosofia lui Lucian Blaga*, „Revista de Filosofie", tom XL, nr. 6, Editura Academiei, București, 1993, pp. 555 - 564; Petru Ioan și Sofia Dima, *Tipologii ale lecturii în perspectiva unui (supra)model situațional*, „Analele Universității «Al. I. Cuza» - Iași", seria *Filosofie*, LX, 1994, pp. 6 - 14; Petru Ioan, *Educație și creație în perspectiva unei logici „situaționale"*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995; *Idem* (coord.), *Aplicații ale hexadei situționale*, Editura „Ștefan Lupașcu", seria *Secvențe semio-logice*, Iași, 1999; *Idem*, *Logica „integrală" în distincții, operaționalizări, definiții și exemplificări*, vol. 1, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria „Universitaria"), Iași, 1999; *Idem*, *Modelul hexadic în politologie*, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria „Radiografii"), Iași, 2000. O retrospectivă asupra utilizărilor conferite de Petru Ioan paradigmei hexadice (ca instrument în transferul analogic de informații structurale, ca mijloc de legitimare, ca punct de sprijin pentru descinderea în concret, în propensiunea spre complex și în ordonarea de tip superior, ca pandant al „jocului alternativ" și călăuză în actul de creație) realizează Melentina Toma, prin studiul *Direcții ale interpretării inculcate analizei de tip situațional*, apărut în „Analele Institutului de Studii Europene «Ștefan Lupașcu» - Iași", seria *Secvențe semio-logice*, 1 - 2, 2002, pp. 19 - 52

[2] *Idem*, *Educație și creație în perspectiva unei logici „situaționale"*, 1995, pp. 72 - 144

Scanned with OKEN Scanner

lizei de tip situaţional au fost asociate cu elemente specifice *situaţiei de sinonimie*. Astfel, perspectiva *emitentului* şi a *exprimării discursive* a fost alocată sinonimiei *fanice*, iar cea a *receptorului* şi a *resemnificării* secvenţelor exprimate s-a lăsat distribuită sinonimiei „criptice". Polul (sau parametrul) *semnificantului* a fost atribuit sinonimiei *interlingvistice* şi *intralingvistice*, iar cel al *referinţei* (şi, tot astfel, al *denotaţiei*, respectiv al *extensiunii*) s-a corelat cu sinonimia *referenţială*, pentru ca, apoi, să se poată distinge situaţiile de sinonimie *designativă* şi *injonctivă*, din punctul de vedere al parametrilor *intensiune* şi *conotaţie*.

În vederea aplicării modelului hexadic al situaţiilor de semnificare în studiul *sinonimiei* şi pentru ilustrarea particularităţilor fiecărei componente, am adoptat trei procedee, pe care le-am considerat adecvate: ☞ (1) am desluşit o „bază teoretică" pentru studierea fenomenului în discuţie, prin menţionarea unei game largi de opinii asupra sinonimiei, grupate în funcţie de preponderenţa unui punct de vedere, fie el *lingvistic*, *retoric* sau *logic*; ☞ (2) în sprijinul afirmaţiilor noastre, am oferit exemple din diferite registre ale limbii, inclusiv din opere literare; ☞ (3) am formulat consideraţii proprii, pe măsura rezultatelor în efortul de sinteză şi de subsumare a datelor acumulate în orizontul unei scheme integratoare.

Aceste trei procedee ne-au permis, în opinia noastră, să evităm afirmaţii fără acoperire şi să susţinem viabilitatea abordării problemelor situaţiei de sinonimie şi ale fenomenelor conexe din perspectiva modelului hexadic al situaţiilor de semnificare.

1.3. STRUCTURA CERCETĂRII PROPUSE

Avînd în vedere obiectivele şi metodologia enunţată, am considerat că analiza ar trebui să aibă următoarea structură: ☞ o primă parte, referitoare la istoricul problemei, care cuprinde, în special, principalele abordări ale problemei în secolul al XX - lea; ☞ o a doua secţiune, care are ca obiectiv decelarea a două mari tipuri de sinonimie (cea *lexical-componenţială* şi cea *logică*), respectiv

Scanned with OKEN Scanner

prezentarea justificării și explicitării poziției adoptate; ☞ partea a treia, formată din trei capitole, urmează a trata problemele legate de *sinonimie* ca fenomen logico-lingvistic, printr-o încercare de a identifica diferite tipuri (clase și subcategorii) de sinonimie, ce rezultă din aplicarea modelului hexadic al situației semiotice.

Scanned with OKEN Scanner

2. CONCEPTUL DE „SINONIMIE“ ÎN PERSPECTIVĂ DIACRONICĂ

2.1. PRIVIRE GENERALĂ ASUPRA ABORDĂRILOR TEORETICE ŞI LEXICOGRAFICE ALE SITUAŢIEI DE SINONIMIE

Situaţia de sinonimie a fost tratată superficial în lucrările de semantică tradiţională şi episodic-abordată în lucrări lingvistice cu caracter general, rămînînd un fenomen logico-lingvistic departe de a fi elucidat pe deplin, atît în aspectele sale teoretice, cît şi în cele practice. Noţiunea însăşi de *sinonimie* nu este pe deplin clarificată, iar în literatura de specialitate s-au conturat cel puţin două direcţii de interes major, şi anume definirea termenului *sinonimie*, pe de o parte, respectiv identificarea tipurilor şi a subtipurilor de *sinonimie* şi plasarea lor într-un sistem coerent, pe de altă parte.

Interesul faţă de problema sinonimiei nu este de dată recentă, dar, în ultima vreme, se poate observa o intensificare a deschiderilor spre acest domeniu, pe fondul unei dezvoltări fără precedent a ştiinţelor limbii şi a abordărilor multi-, inter-, respectiv trans-diciplinare.

1. Abordarea problemelor sinonimiei este o temă centrală încă din timpurile antichităţii. Astfel, există informaţii care dovedesc că, în străvechea Indie, învăţaţii vremii, după ce, iniţial, s-au preocupat de probleme ale aspectului sonor şi gramatical al limbii, au abordat problemele lexicologice şi, implicit, pe cele ale sinonimiei, ca urmare a unui dictat al necesităţilor practice.

S-au înregistrat, de asemenea, *serii sinonimice* şi s-a întreprins o studiere a acestora, în contextul mai larg al studierii textelor arhaice vedice şi a limbii vechi sanscrite.

O primă menţionare notabilă a sinonimelor sau a cuvintelor cu sens apropiat este cea făcută în dicţionarul ideografic al lui Amara

Scanned with OKEN Scanner

Sinha (între secolele al II - lea şi al III - lea din era noastră). Sursele studiate menționează apariția, în India, a unor adevărate dicționare de sinonime, începînd cu secolele al XI - lea şi al XII - lea.

2. Conduşi de necesități de ordin practic, gînditorii Greciei antice s-au aplecat asupra fenomenului *sinonimiei*, considerîndu-l drept o posibilitate a exprimării nuanțate a bogăției de idei.

Tezele aristotelice şi cele ale stoicilor (în special cele datorate lui Prodicos şi lui Protagoras) sînt în mod continuu discutate (de exemplu, conceptele *analitic* şi *sintetic*, respectiv distincția dintre ele) şi puse în relație cu construcția şi dezvoltarea discursului.

O abordare cuprinzătoare a problemei este, în mod evident, una realizată din multiple puncte de vedere; trei dintre ele se impun, însă, în mod pregnant: perspectiva *logică*, cea *retorică* şi cea *lingvistică*. Demersurile fondatoare sînt cele ale logicienilor.

Pentru problema în atenție, sînt celebre considerațiile lui Aristotel din *Categorii*, prima carte a *Organon*-ului: *„se numesc sinonime cele la care, deopotrivă, numele este comun şi rațiunea de a fi, potrivită cu numele, este aceeaşi, ca, de pildă, vieţuitor e atît omul, cît şi boul"* [1]; *„revine, însă, substanțelor şi diferențelor faptul că toate se spun în chip sinonim de către ele"* [2]; *„într-adevăr, erau sinonime cele care aveau în comun numele şi aceeaşi rațiune, astfel încît toate cele spuse pe bază de substanță şi pe bază de diferență se rostesc în chip sinonim"* [3].

În concepția aristotelică, *sinonimia* este inseparabilă de *omonimie*, deoarece omonimul *„nu desemnează decît lucrurile ale căror nume comun marchează diferența"* [4].

Studierea binomului *sinonim / omonim* conduce la examinarea asemănărilor şi a distincțiilor dintre sensurile şi formele cuvintelor şi ale expresiilor mai complexe.

3. Gînditorii romani au manifestat, la rîndul lor, o atenție aparte față de noțiunea în discuție, a *sinonimiei*. Astfel, în secolul

---

[1] Aristotel, *Categorii*, Editura „Humanitas", Bucureşti, 1994, p. 5
[2] *Ibidem*, p. 13
[3] *Ibidem*, pp. 13 - 14
[4] *Ibidem*, p. 14

Scanned with OKEN Scanner

I î. e. n., Marcus Terentius Varro, în *De lingua latina*, scotea în evidenţă asemănările de sens ale unor cuvinte.

În lucrarea *Institutio Oratoria*, Quintilian, din secolul I e. n., face o analiză aprofundată a unor serii de cuvinte cu sens apropiat, scoţînd în evidenţă şi eventualele deosebiri ce se manifestă între ele. Trebuie menţionat faptul că teoreticianul latin al oratoriei este printre puţinii gînditori antici care a sesizat, la adevărata sa amploare, problema sinonimiei şi impactul ei practic, de fiecare zi.

Ulterior, în secolul al II - lea al erei noastre, în spaţiul romanic, au apărut lucrări al căror obiectiv era clarificarea problemei sinonimiei (cum ar fi, de exemplu, *De Differentiis verborum*), iar la graniţa dintre secolele al VI - lea şi al VII - lea, episcopul Isidorus a scris *Libri differentiarum* şi *Synonyma*.

4. În lumea arabă a Evului Mediu, în special în perioada califatului (dintre secolele al VII - lea şi al XII - lea), cercetările asupra limbii şi a exprimării au cunoscut o efervescenţă deosebită.

Învăţaţii arabi s-au aplecat cu acribie asupra cercetărilor de lexicologie şi şi-au îndreptat eforturile spre lexicografie.

Implicit, sinonimia este luată în discuţie. Sursele studiate relevă că învăţaţii vremii alcătuiau inventare de cuvinte pentru denumiri ale diferitelor noţiuni, termeni, sau concepte. Multe dintre aceste adevărate liste de *serii sinonimice* aveau ca scop o descriere cît mai precisă a obiectelor şi a fenomenelor din lumea înconjurătoare.

5. Preocuparea pentru problema sinonimiei rămîne constantă şi în Evul Mediu european. Abordarea sinonimiei făcea parte din strategiile didactice utilizate în instrucţia şcolară. În Franţa, Alexandre de Villedieu menţionează sumar problema în *Doctrinale* (din 1199), dar Evrard de Bethune, în *Grecisme* (la începutul secolului al XIII - lea), plasează *sinonimia* în fruntea alor sale douăzeci şi şapte de categorii ale substantivului.

În acelaşi secol, manuale versificate se consacră, în integralitatea lor, problemelor *sinonimiei* şi *omonimiei*.

Două dintre cele mai cunoscute sînt atribuite lui Jean de Garlande. Aceste opere au servit drept bază a discuţiilor dintre dialecti-

Scanned with OKEN Scanner

cieni, *„în particular cînd este vorba de a se defini relațiile de* aequivocatio *și* univocatio*"* [5], dar și în procesul creator, sinonimia fiind una dintre figurile cele mai curente în proza medievală.

Merită a fi menționat faptul că lucrarea *Synonyma*, aparținînd lui Garlande, se afla în inventarul bibliotecii din Deventer, pe care o frecventa Erasmus din Rotterdam.

6. În secolul al XV - lea, Laurent Valle (1407 - 1457) consacră o parte substanțială din cărțile sale, *Elegantiarum*, analizei termenilor asemănători, cu scopul de a le fixa mai bine sensurile și valorile, iar ceea ce rezultă logic din acest demers este că, sub forme variate (*vox* / *„S"*), se ascunde o singură realitate (*res* / *„D"*). Toate acestea se asociază, pentru a forma o singură semnificație, eventual reprezentabilă printr-un cuvînt (*nomen*). În concepția lui Garlande își face loc, de asemenea, ideea că sinonimia este aplicabilă nu numai cuvintelor, ci și unor întregi enunțuri, sau fraze.

Ideea este preluată de Stefani Fieschi, în *Variatione sententiarum, seu synonyma Latine et Gallice* (versiune germană: în anul 1477; versiune belgiană: în 1480; versiuni franceze: în anii 1498 și, respectiv, 1512), care propune drept sinonime și noțiuni mai ample, precum așa-zisele „fraze ritualizate", integrate unei arte foarte la modă în Evul Mediu, dar și ulterior: arta epistolară.

Autorul aplică termenul de *sinonim* pentru a desemna fraze echivalente, iar aceste paradigme vor servi argumentării, amplificării, respectiv întăririi discursului argumentativ și artei epistolare. Lucrarea nu are pretenția unei tratări exhaustive, ci este un manual ce oferă posibilitatea unui antrenament în mînuirea semnificațiilor, fondat pe repetiție și diversificare sinonimică a elementelor repetate.

O altă contribuție din aceeași perioadă este *Magna Synonyma noviter per eum expurgata* (apărută în anul 1509, iar apoi reeditată, revăzută și corectată, în 1517) de Guy de Fontenay: *„pour les jeunes gens, aussi bien que pour les amateurs de composition poétique et oratoire, ce recueil de synonymes par-*

[5] Cf.: Jean - Marie Chevalier, *La synonymie dans les manuels pédagogiques du début de la Renaisance*, „Langages", nr. 128, Paris, décembre 1997

Scanned with OKEN Scanner

ticulierièrement adapté à l'usage commun des discours, livre tout récemment corrigé, augmenté et nettoyé de ses taches".

Opera la care ne referim este divizată în cinci părți, din care prima este o culegere de sinonime, prefațată de o definiție cu un caracter cuprinzător: *„cuvinte* (dictiones) *care se raportează la aceeași semnificație* (in candem cadentes significationem)".

De remarcat este că termenul *dictio* face trimitere la toate părțile discursului. În această lucrare, seriile sinonimice au fost concepute în funcție de text, de tipul lui și de momentul în care vor fi utilizate, astfel încît termenii să poată fi substituiți unul cu celălalt, dar și folosiți în juxtapunere, cu scopul de a aduce precizări suplimentare în vederea unei înțelegeri mai bune a textului sau a noțiunilor.

Printre termenii seriilor sinonimice figurează și expresii compuse, segmente de fraze, sau chiar fraze complete.

Efortul lui Guy de Fontenay va conduce la crearea de *cîmpuri semantice* și la constituirea unei teorii semantice coerente.

7. În orizontul limbii engleze, școli lexicografice importante sînt cea britanică și, mai tîrziu, cea americană.

Nu ne propunem aici să facem o istorie, nici măcar succintă, a lexicografiei anglofone, dar considerăm de interes științific menționarea unei preocupări asidue pentru întocmirea de dicționare.

Astfel, în perioada considerată de mulți istorici ai limbii engleze drept *limba engleză modernă timpurie* (aproximativ în intervalul cuprins între anii 1450 și 1750), au apărut peste 400 de dicționare; această cifră include atît lucrarea inițială, respectiv edițiile revăzute și adăugite, cît și retipăririle, încît, sub nici un chip, nu ne-am fi putut propune un inventar complet.

Pînă în secolul al XVII - lea, nu apăruse nici un dicționar monolingv englez (aceeași situație se înregistra și în Franța). Majoritatea acestora erau bilingve, sau chiar poliglote: John Palsgrave (1530, dicționar englez-francez), William Thomas (1550, dicționar italian-englez), Thomas Thomas (1587, dicționar latin-englez), John Florio (1598, dicționar italian-englez), John Minsheu (1599, dicționar spaniol-englez), Randle Cotgrave (1611, dicționar francez-englez), iar lista ar putea fi continuată.

Scanned with OKEN Scanner

În contul aceleiași perioade, se mai poate menționa categoria așa-zișelor dicționare de „cuvinte grele" (*hard words*), datorate lui Edmund Coote (1596), lui Robert Cawdrey (1604 și 1617), lui John Bullokar (1616) și lui Henry Cockeram (1623).

Primul mare dicționar monolingv al limbii engleze a fost publicat în anul 1656, de către Thomas Blount.

Ceea ce este comun tuturor acestor prestații este faptul că ele sînt, pe de o parte, ilustrări a ceea ce vom numi în lucrarea noastră *sinonimie interlingvistică*, dar și ale *sinonimiei intralingvistice*.

Termenii din dicționarele monolingve, de pildă, nu erau definiți, ci erau descriși în contextul echivalenței lexicale, adică li se dădeau sinonimele. Astfel, Randle Cotgrave (1611), în dicționarul său francez-englez, descrie cuvintele franțuzești *calepiner* și *interpreter*: *„to interprete, or translate, exactly, or word by word"* și, respectiv, *„to interpret, expound; translate, show the meaning, tell the signification, of..."*. Locul definiției este luat, după cum se vede, de liste de sinonime englezești, iar același lucru poate fi observat în cazul dicționarelor monolingve ale perioadei urmărite, în care definiția este sistematic-înlocuită de liste sinonimice.

Abia în secolul al XIX - lea, încep să apară dicționare de sinonime dedicate în mod expres fenomenului în discuție, cum ar fi *English Synonyma* (1803), de J. Trusler, și *The Most Familiar Synonyms of the English Language* (1827), de G. Grabb.

8. În secolul al XVII - lea, își fac apariția lucrări de sinonimie în Spania, pe la 1614, iar apoi, în secolul următor, apare, în Franța, o lucrare de importanță capitală, cea a abatelui Girard, *La justesse de la langue française, ou les différentes significations des mots qui passent pour être synonymes* (1718).

Impactul lucrării a fost major, readucînd în atenția savanților vremii problema sinonimiei și creînd un val de interes în diferite colțuri ale Europei. Astfel, în 1783, D. I. Fonvizin publică *Opyt rosijskogo slovnika*, un prim dicționar de sinonime al limbii ruse.

În aceeași perioadă (a doua jumătate a secolului al XVIII - lea), Johann Christoph Adelung studiază cu atenție sinonimia și, între

Scanned with OKEN Scanner

1795 - 1798, apare, la Berlin, *Versuch eines möglichst vollständingen synonymischen Wörterbuch den deutschen Sprache.*

9. În prima parte a secolului al XIX - lea, în Franţa, se observă o efervescenţă lexicografică care nu ocoleşte domeniul sinonimiei: *Synonymes français par Diderot, d'Alembert et de Jaucourt* [6] (1801); *Nouvelle grammaire raisonnée à l'usage de la jeunesse*, par Ch. Panckouke [7] (1801); *Dictionnaire universel des synonymes de la langue française*, par Girard, Beauzée, Roubaud et autres écrivains célèbres [8] (1801); *Nouveau vocabulaire ou Dictionnaire portatif de la langue française* [9] (1801); *Petite grammaire des Commençans, suivie de la manière la plus simple d'apprendre l'orthographie française*, par M. Fréville [10] (1805); *Nouveau Dictionnaire Universel des Synonymes*, par Fr. Guizot [11] (1809); *Les difficultés de la langue française résolues d'après l'autorité de l'Académie* par A. - F. Pornin [12] (1809); *Nouveaux choix de synonymes français, leurs différentes significations, et l'application qu'il en faut faire pour parler avec justesse*, par J. B. Leroy de Flagis [13] (1812); *Principes de la langue française, traité de synonymes*, par M. Macherez [14], „bachelier ès-lettres" (1819).

10. Cercetarea ştiinţifică românească nu putea să se plaseze în afara tendinţelor generale ale studiului limbii şi, astfel, în *Păcurariul sau Lexiconul păcurariului slavono-românesc* (din

---

[6] *Synonymes français par Diderot, d'Alembert et de Jaucourt, suivis d'une table alphabétique dans laquelle on trouvera les renvois des différentes significations qui conviennent à chaque synonyme*, Favre éd., in - 12°, 432 p., Paris, 1801

[7] 4e éd. revue, corrigée et augmentée d'après les notes que l'auteur avait préparées avant sa mort, Vve Panckouke éd., in - 8°, Paris, 1801

[8] 3 vol., Lesguilliez frères éd., in - 12°, 1600 p., Paris, 1801

[9] Composé et rédigé principalement d'après le dictionnaire de l'Académie Française etc., par J. L. Barthélémy Cormon, Koenig libraire-éditeur, in - 8°, 682 p., Strasbourg, 1801

[10] Migneret, Louis, Genets jeune éd., in - 12°, Paris, 1805. Autorul mai are la activ: *Nouveaux essais sur l'éducation des enfants célèbres, Jeux élémentaires du jeune âge, Vers synonymes*, respectiv *La Grammaire notée*

[11] In - 8°, Pichon, Paris, 1809

[12] In - 12°, chez Bréchet, quai des Augustins, n° 63, Paris, 1809

[13] Delacour éd., Paris, 1812

[14] In - 12° de 4 feuilles 3 / 4; chez l'auteur, Quai Saint - Pierre, Metz

Scanned with OKEN Scanner

1778), al lui Macarie, se oferă serii sinonimice, ca echivalenți ai termenilor slavoni prezentați în scriere. Apoi, *Dicționarul rumanesc, latinesc și unguresc* (1822 - 1823), al lui Ioan Bob, respectiv *Dicționarul german-român* (1853 -1854), al lui G. Barițiu și G. Munteanu, procedează în mod identic pentru inventarierea modalităților de redare a sinonimiei interlingvistice.

În ciuda faptului că tradiția lexicografiei românești este relativ-săracă în ceea ce privește sinonimia, putem aminti faptul că Bogdan Petriceicu Hașdeu, în *Etymologicum Magnum Romaniae*, face apel la sinonimie, în perspectiva definirii unor termeni, iar, mai tîrziu, A. T. Laurian și I. Maxim, în *Dicționarul limbei române* (din anul 1871), abordează problema sinonimiei din perspectiva rolului pe care aceasta îl deține în limbă. Cei doi cărturari consideră sinonimia *„cu totul neglijată în dicționare"*, în vreme ce *„multe dintre cuvintele curînd introduse par marei majorități de același sens"*. Iată și definiția pe care o dau cei doi autori sinonimelor: *„vorbe mai mult sau mai puțin apropiate prin înțeles de cuvîntul de interpretat"* !

Primul dicționar dedicat în întregime sinonimiei este *Vocabularul de quateva vorbe synonyme* (1867), al lui C. Canella.

Această încercare nu este, de fapt, o operă originală, ci o traducere selectivă a unor izvoare lexicografice franceze, care se rezumă la înregistrarea a 152 de serii sinonimice.

În secolul al XX - lea, se înregistrează o încercare neterminată a lui C. I. V. Severin, *Synonymele limbii române cu radicali diferiți, în raport mai cu seamă la lucrările divine, la cult și la terminologia ecleziastică* [15]. Din nefericire, volumele următoare – *Synonyme cu radicali diferiți la terminologia clasică și populară*, respectiv *Synonyme cu radicali identici* și *Dicționar complet de synonyme* – nu au mai apărut.

În 1972, sub redacția lui Gh. Bulgăr, la București, apare *Dicționarul de sinonime al limbii române*, ce cuprinde aproximativ 13.000 de serii sinonimice, iar apoi, în 1978, se editează *Dicționa-*

[15] Vol. I, Iași, 1923

rul analogic şi de sinonime al limbii române (612 cuvinte-titlu), ca rezultat al eforturilor Editurii Ştiinţifice şi Enciclopedice.

Sub auspiciile Academiei Române, în 1982, apare *Dicţionarul de sinonime al limbii române*, de Luiza Seche şi Mircea Seche [16]. De departe cel mai cuprinzător, în raport cu versiunile anterioare, acesta include peste 35.000 de cuvinte-titlu.

2.2. SITUAŢIA DE SINONIMIE ÎN LITERATURA LOGICO-LINGVISTICĂ A SECOLULUI AL XX-LEA

Dacă epoca modernă fost relativ-bogată din punct de vedere lexicografic şi din perspectiva sinonimiei, este evident că abordările teoretice au fost cu mult mai substanţiale în ultimul veac.

2.2.1. Perspectiva preponderent-lingvistică

1. După Roman Jakobson, există trei tipuri de traducere: cea intralingvistică, cea interlingvistică şi cea intersemiotică: *„traducerea intralingvistică a unui cuvînt se serveşte de un alt cuvînt, mai mult sau mai puţin sinonim, sau recurge la o circumlocuţiune"* [17].

Roman Jakobson admite că sinonimia nu înseamnă echivalenţă completă. În ceea ce priveşte traducerea *interlingvistică* (sau *propriu-zisă*), pe de o parte, nu există, în mod obişnuit, echivalenţă completă între unităţile codate; pe de altă parte, ea implică două mesaje echivalente, în două coduri diferite.

Această „echivalenţă în diferenţă" este, conform opiniei exprimate de către Roman Jakobson, problema cardinală a limbajului şi obiectul principal al lingvisticii.

2. Preocupat de problema schimbărilor de sens, semanticianul francez Pierre Guiraud identifică schimbări de natură lingvistică, precum: deplasări *„ale relaţiei verbale (sau ale nume-*

[16] Luiza Seche şi Mircea Seche, *Dicţionarul de sinonime al limbii române*, Editura Academiei, Bucureşti, 1982

[17] Roman Jakobson, *Essais de linguistique générale* (ch. IV, „Aspects linguistiques de la traduction"), Les Editions du Minuit, Paris, 1963, p. 80

Scanned with OKEN Scanner

lui)", deplasări *„ale relației referențiale (sau ale sensului)"* și deplasări *„ale relației subiective între cuvînt și locutori"*.

În cadrul primului tip de schimbări, autorul în atenție identifică, printre altele, analogia corelativă. În cazul acestei schimbări lingvistice, *„se dă referentului un nume legat prin semnificația sa de alt nume din limbă (sinonimie)"* [18].

Relevant pentru deplasările relației referențiale se dovedește a fi *„transferul de nume prin similaritate de sens"* [19]. În acest caz, transferul poate să fie *direct*, sau *mijlocit prin analogii.* Astfel, un item lingvistic capătă, în condiții speciale (de exemplu, în uz argotic), un nou sens, care se răsfrînge asupra întregii sale serii sinonimice, conform unui proces numit *derivare sinonimică.*

3. După Catherine Kerbrat - Orecchioni, atunci cînd vorbim de *sinonimie* și stabilim un grup de iteme ca bază de pornire a considerațiilor asupra fenomenului, trebuie să acceptăm că iteme / cuvinte / expresii pot fi *sinonime denotative*: *„ele au aceeași extensiune, adică de fiecare dată cînd una din ele este utilizabilă în mod adecvat, toate celelalte sînt în mod asemănător"* [20].

Catherine Kerbrat - Orecchioni mai adaugă și faptul că termenii presupuși a fi *sinonimi* nu se constituie în echivalente conotative: *„fiecare termen pune în lumină, explicitînd-o, o proprietate diferită a obiectului pe care îl denotă"* [21].

Sememele care corespund diferiților termeni cuprind aceleași *seme*, dar ierarhizarea lor este diferită, una dintre ele fiind într-o situație specială, deoarece este explicitată de semnificant.

Atunci cînd situația este privită din punctul de vedere al corelațiilor, termenii denotă același obiect, văzut dintr-o perspectivă diferită, respectiv dintr-un unghi diferit.

Iată un exemplu propus de Gérard Genette, pentru a ilustra *„varietatea de cuvinte care desemnează același obiect,*

[18] Pierre Guiraud, *La sémantique*, P. U. F., Paris, 1955, p. 48
[19] *Ibidem*, p. 49
[20] Catherine Kerbrat - Orecchioni, *La Connotation*, Presses Universitaires de Lyon, 1977, p. 71
[21] *Ibidem*, p. 73

Scanned with OKEN Scanner

conform diferitelor «fațete», sau circumstanțe din perspectiva cărora îl abordăm" [22]: preotul este numit în limba latină *sacerdos* – pentru că oficiază un serviciu religios, *presbyter* – din perspectiva vîrstei, *antistes* – pentru că se ține drept în fața altarului, *pontifex* – pentru că pare a fi însărcinat cu întreținerea punților de legătură cu divinitatea și așa mai departe.

În concluzie, Catherine Kerbrat - Orecchioni consideră că *„acești termeni, denotativ-sinonimi, se opun la nivelul a ceea ce am putea numi imaginea asociată lor"*.

Autoarea acceptă că doi termeni conotați diferit rar pot să fie perfect-sinonimi din punct de vedere *denotativ* și că un același obiect poate fi denumit prin doi termeni *denotativ-sinonimi*, dar care să nu aibă aceeași încărcătură afectivă. Iată și o altă situație adusă în atenție: în codul lexical, fiecare unitate se constituie în centrul unei rețele de relații paradigmatice (asociații prin asemănare semantică și / sau fonetică) și sintagmatice (asociații prin afinități combinatorii).

RELAȚIE VIRTUALĂ ÎN INTERIORUL CODULUI	*EFECTE CONOTATIVE REZULTÎND ÎN ENUNȚUL ACESTEI RELAȚII*	
	IN ABSENTIA	*IN PRAESENTIA*
paronimie	*conotație prin evocarea paronimului absent*	*conotație prin paronomază (exploatarea sintagmatică a paronimiei)*
sinonimie	*conotație prin evocarea sinonimului absent*	*conotație prin metabolă (exploatarea sintagmatică a sinonimiei)*
dominație	*sinecdocă a genului / speciei in absentia*	*sinecdocă a genului / speciei in praesentia*
polisemie	*silepsă in absentia; metaforă in absentia*	*silepsă in praesentia; metaforă in praesentia*

1°. Fenomene de limbaj și efecte conotative corespunzătoare, în concepția Catherinei Kerbrat - Orecchioni

După cum consideră Catherine Kerbrat - Orecchioni, astfel de relații sînt, toate, virtuale, adică *in absentia*.

[22] Gérard Genette, citat (după revista „Poétique", nr. 11, p. 384), de către Catherine Kerbrat - Orecchioni, *op. cit.*, p. 71

Scanned with OKEN Scanner

Atunci cînd unitatea este actualizată într-un enunț, ea se găsește la intersecția a două axe, sintagmatică și paradigmatică, și întreține relațiile: *in absentia*, cu alte unități care ar putea figura în locul ei, iar *in praesentia*, cu elementele mediului său lingvistic.

În anumite circumstanțe, asemenea relații se pot îmbogăți cu valori conotative, între care și cele integrate în tabelul de mai sus [23].

Autoarea la care ne-am referit consideră că, în ciuda imperfecțiunilor și limitelor aplicării, criteriul valorii de adevăr poate fi utilizat pentru a defini sinonimia denotativă între fraze: P_1 și P_2 vor fi denotativ-sinonime, dacă ele sînt supuse aceloraşi condiții de adevăr. Printre exemplele ce se pot da, există transformări care lasă nemodificat conținutul denotativ astfel definit: *„transformarea pasivă, transformarea de emfază, transformarea de nominalizare (care, în general, convertește un* posé *în* supposé*), transformarea de «focalizare» sau «topicalizare» și toate tranformările zise de «modalizare»"* [24].

4. Lingvista Irène Tamba - Mecz consideră că *„semnificații lexicali sînt determinați de trei tipuri principale de relații structurale: sinonimia, hiperonimia și antonimia"* [25]. În ceea ce privește *sinonimele*, acestea sînt iteme lexicale cu forme diferite, dar cu sens identic sau asemănător, ce au același statut morfosintactic.

După autoarea la care ne referim, la nivelul sistemului lexical, sinonimia este, în general, parțială, *„legată de o accepțiune a unei vocabule, de cele mai multe ori polisemică"*.

La nivelul discursului, situația de sinonimie trebuie să respecte, pe de o parte, o „rețea lexicală", iar pe de alta, o „identitate referențială". Această dublă relaționare duce la specificarea semnificației itemelor aflate în relația pe care o discutăm, de sinonimie.

Lingvista franceză scoate în evidență faptul că echivalența referențială nu este o condiție suficientă ca două cuvinte să devină sinonime. Ceea ce este necesar pentru statuarea relației de sinonimie

---

[23] Catherine Kerbrat - Orecchioni, *op. cit.*, p. 123

[24] *Ibidem*, p. 231

[25] Irène Tamba - Mecz, *La sémantique*, P. U. F., Paris, 1994, p. 80

Scanned with OKEN Scanner

este ca termenii nu numai să intre într-o rețea de relații lexicale și referențiale, ci și să poată fi intersubstituibili în diferite contexte.

După Irène Tamba - Mecz, sinonimiei trebuie să i se recunoască statutul de relație structurală *„care permite a se «nota» valorile semantice provenite dintr-o a treia rețea de valori «semnificante» existente în limbi: aceea a raporturilor interlocutive care servesc specificării fiecărui «univers de discurs»"*. O astfel de relație structurală *„introduce în limbi relații de sens diferite față de cele lexico-referențiale, pentru care cuvîntul este, de asemenea, suportul formal, datorită arbitrariului său fundamental"* [26].

Relația în discuție diferă de *relația logică de echivalență*, cu care este, uneori, asimilată. Motivul disocierii rezidă în faptul că *echivalența logică* se caracterizează prin trei proprietăți – reflexivitate, simetrie și tranzitivitate – și este un procedeu de calcul a cărui validitate și aplicabilitate sînt garantate în interiorul unui sistem simbolic fix, independent de condițiile sale de aplicare și de utilizatori, reglînd substituirea valorilor echivalente în sistemul menționat.

În cazul sinonimiei, însă, putem identifica, pe de o parte, sinonimia *absolută* și sinonimia *relativă* – numite astfel în funcție de gradul de echivalență, nuanțare de neconceput în cazul echivalenței logice. Pe de altă parte, putem vorbi de sinonimie *totală* și de sinonimie *parțială* – diferențiere posibilă dacă luăm în considerație numărul de accepțiuni ale itemelor polisemice care intră în relația supusă dezbaterii. Polisemia este, însă, incompatibilă cu simbolurile monovalente ale notației logice.

Lingvista franceză Irène Tamba - Mecz conchide [27] că *„sinonimia nu este un procedeu de calcul, ci un proces de semiotizare, bazat pe alegerea mai multor semne denominative, echivalente la nivelul realizărilor enunțiative pe care le «semnifică»"*.

5. Lingvistul englez Geoffrey Leech consideră că, dacă sinonimia ar fi definită numai folosind termeni precum „adevărat" și „fals", aceștia *„ar fi suficient de cuprinzători să includă ca-*

[26] Irène Tamba - Mecz, *op. cit.*, pp. 83 - 84
[27] *Ibidem*, p. 85

Scanned with OKEN Scanner

zuri pe care le recunoaștem a aparține acelei categorii pe baza cunoașterii factuale a «lumii reale», mai degrabă decît pe baza cunoașterii lingvistice" [28]. Autorul britanic propune, drept procedură pentru a demonstra sinonimia itemelor, identificarea celor care au aceeași definiție componențială.

Exemplul dat de lingvistul englez se referă la faptul că, atît pentru *„adult"* (referitor la o ființă umană), cît și pentru *„grown-up"*, se poate oferi aceeași definiție [+ *HUMAN* + *ADULT*], deși ele diferă din punct de vedere stilistic, unul din termeni aparținînd registrului formal al limbii, iar celălalt ținînd de registrul informal.

Astfel, devine evident faptul că sinonimele pot fi definite, așa cum au fost, de altfel, explicate de numeroși gînditori, ca fiind *forme multiple de exprimare cu același înțeles*.

Geoffrey Leech susține că *echivalența conceptuală*, sau *sinonimia*, poate fi arătată direct, printr-un sistem de reprezentare semantică, astfel încît, oricînd două sau mai multe expresii sînt sinonime, ele pot fi arătate ca avînd aceeași reprezentare semantică. Pentru ca această afirmație să aibă validitate, ea trebuie nuanțată, prin instituirea unor reguli speciale, pentru a justifica echivalența semantică a unei reprezentări semantice față de cealaltă.

Una dintre reguli este cea pe care Geoffrey Leech o numește „regula subordonării": *„dacă o predicație principală X conține în predicatul său o predicație modificatoare Y* [29]*, atunci o formulă, altminteri echivalentă, în care X este subordonată lui Y, îi poate fi substituită"* [30]. Prin aplicarea acestei reguli, se poate explica sinonimia unei perechi de propoziții precum *„WE SLEPT FOR THREE HOURS"* și *„OUR SLEEP LASTED FOR THREE HOURS"*.

Lingvistul englez formulează, de asemenea, „regula identificării", plecînd de la predicații cărora li se poate aplica, la modul cel mai adecvat, atributul din limba engleză *equative*, și care con-

[28] Geoffrey Leech, *Semantics*, „Penguin Books", London, (repr.) 1981, p. 75

[29] După Geoffrey Leech (*op. cit.*, p. 146), *„o predicație modificatoare apare într-un predicat și ea susține multe dintre funcțiile adverbiale ale sintaxei: adverbe, expresii prepozițional-adverbiale, propoziții adverbiale etc."*.

[30] Geoffrey Leech, *op. cit.*, p. 257

Scanned with OKEN Scanner

ţin două elemente definite *„în aşa fel, încît rolul de argument şi cel de predicat sînt minimal-distincte, numai caracteristici ţinînd de timp şi aspect distingîndu-le una de alta"* [31]. Este posibil, în acest fel, ca, în *„MY FATHER IS THE DOCTOR"*, argumentul şi predicatul să-şi schimbe rolurile, astfel încît *„MY FATHER IS THE DOCTOR"* ≡ *„THE DOCTOR IS MY FATHER"*.

O altă regulă degajată de autorul britanic este cea a identificării, fie în forma ei lineară, (*a, P ...*) ≡ (a : Ø' «*THE P ...*») [32], fie în cea verbală: *„orice predicaţie X care conţine un argument* a *şi un predicat P este echivalentă cu o predicaţie ecuaţională, în care* a *este argumentul şi predicatul constă dintr-o predicaţie degradată (calificativă) care este identică cu X, cu excepţia faptului că* the *înlocuieşte pe* a" [33]. Geoffrey Leech consideră că regula identificării poate fi folosită, printre altele, pentru a arăta echivalenţa sau cvasiechivalenţa unor enunţuri. Astfel, *„X COLECŢIONEAZĂ TIMBRE"* este sinonimă cu *„X ESTE FILATELIST"*, sau *„Y IUBEŞTE MUZICA"* este sinonimă cu *„Y ESTE MELOMAN(Ă)"* etc.

În discuţia despre sinonimie, Geoffrey Leech consideră că este de mare importanţă „regula coreferinţei", o altă regulă formală a implicaţiei: *„dacă două argumente au aceeaşi referinţă, ele împărtăşesc acelaşi înţeles"* [34].

Această regulă transferă, de fapt, caracteristici de la un element la altul. Un alt rezultat al aplicării acestei reguli este că două propoziţii, care diferă una de cealaltă prin faptul că ele conţin argumente coreferenţiale, vor fi considerate a fi sinonime. Autorul citat consideră că *„MY SISTER IS HAPPY"* este sinonimă cu *„SHE IS HAPPY"*, atît timp cît *„SHE"* are aceeaşi referinţă ca *„MY SISTER"*.

Încă o regulă care merită menţionată în cadrul discuţiei despre sinonimie este „regula atribuirii", care pune în ecuaţie un com-

---

[31] Geoffrey Leech, *op. cit.*, p. 25

[32] După autorul britanic în atenţie, elipsa reprezintă opţionaliatea celui de-al doilea element, iar simbolul „Ø" semnifică faptul că nici o caracteristică nu este prezentă în predicat, în afară de predicaţia calificativă.

[33] Geoffrey Leech, *op. cit.*, p. 260

[34] *Ibidem*, p. 163

Scanned with OKEN Scanner

ponent cu o predicație calificativă, cu un membru (în original, *downgraded one-place predication*), în care acel component constituie predicatul. Astfel, Geoffrey Leech consideră că, pentru orice argument *a*, care conține o caracteristică *F i*, această regulă permite substituirea unui argument *b*, identic din toate punctele de vedere cu *a*, cu excepția faptului că *F i* este înlocuit de *«THE : F i»*. Autorul la care ne referim furnizează exemplul din figura (2°).

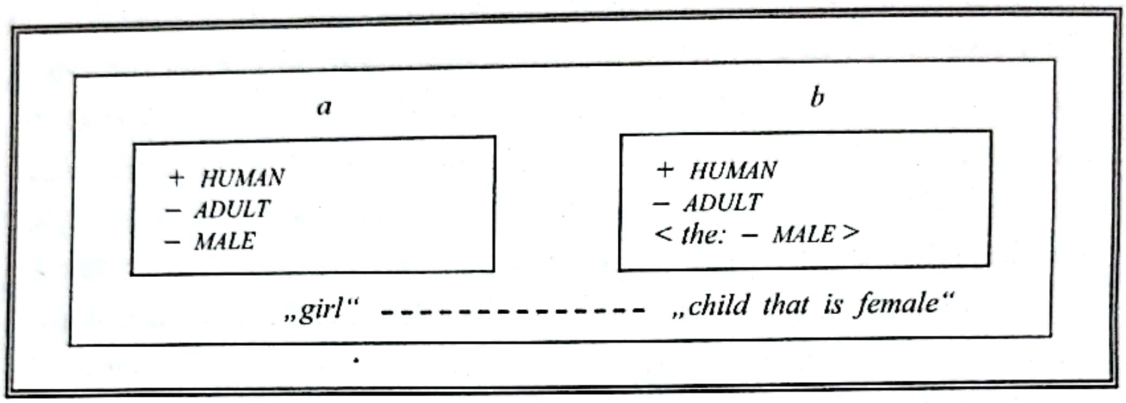

2°. Ilustrarea regulii atribuirii, ca mecanism al fenomenului sinonimiei

Continuînd dezvoltarea teoriei sale despre sinonimie, Geoffrey Leech consideră că *„dacă două reprezentări semantice corespund aceluiași sens, atunci, poate, la un nivel «mai profund», acestea pot fi considerate ca avînd aceeași reprezentare"* [35], așa cum se poate vedea în figura următoare (3°).

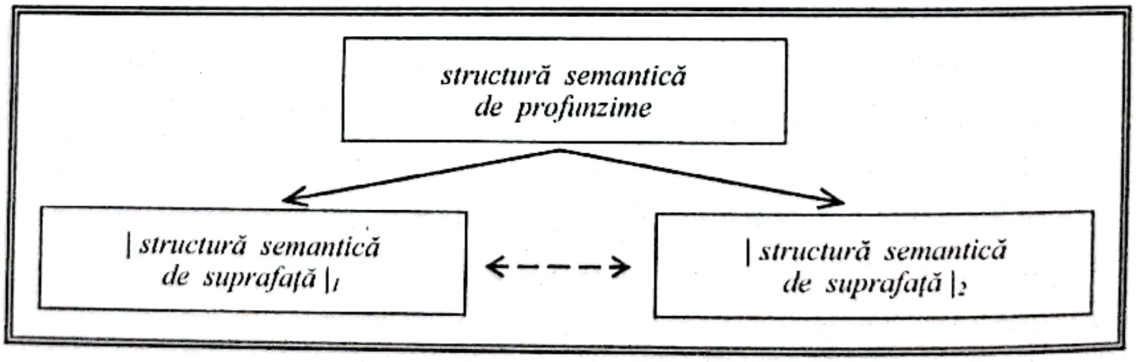

3°. Schematizarea relației de sinonomie generate prin mecanismul atribuirii

[35] Geoffrey Leech, *op. cit.*, p. 269. În figura de pe această pagină, linia punctată reprezintă funcția ecuațională a regulilor deja prezentate.

După o elaborată demonstrație, autorul britanic despre care vorbim ajunge la concluzia că semantica de profunzime arată în mod direct sinonimia unor șiruri de propoziții cu o propoziție (de exemplu, *„BRUTUS KILLED CAESAR BECAUSE HE LOVED ROME"* = = *„BRUTUS KILLED CAESAR. THIS WAS BECAUSE HE LOVED ROME"* = *„BRUTUS LOVED ROME. FOR THIS REASON, HE KILLED CAESAR"*) sau a șirurilor de propoziții cu alte șiruri de propoziții, într-un fel imposibil în cazul structurii de suprafață, cu excepția punerii în aplicare a regulii de coreferință.

Geoffrey Leech concluzionează că, *„într-o limbă naturală, echivalența semantică, sau sinonimia, nu poate întotdeauna să fie arătată direct, prin reducerea a două propoziții la aceeași reprezentare semantică de bază"* [36], ci poate fi arătată indirect, prin intermediul unor reguli de implicație.

Anumite reguli de implicație (subordonare, sau identificare) pot fi prezentate ca fiind instrumente foarte eficiente de explicare a unor cazuri de sinonimie, care aparent nu sînt în relație și care, altfel, ar trebui să fie explicate prin afirmații separate.

6. John Lyons, important lingvist britanic, pornește, în considerațiile sale asupra situației în discuție, de la afirmațiile unor filosofi greci ai antichității, care considerau că un alt tip de anomalie în cadrul limbii este cel al existenței *sinonimiei* (două sau mai multe cuvinte cu același sens) și *omonimiei*, iar o limbă ideală este aceea în care fiecărei forme i-ar fi asociat un sens și fiecărui sens o formă.

Lingvistul britanic pornește de la nivelul fonologic al limbii și consideră că *„asemănarea de sens care apare între unități fonologice este sporadică și nesistematică"* [37].

Pentru itemele care au referință, *referința identică* este o condiție necesară, însă nu suficientă, a sinonimiei. Lingvistul britanic consideră că, de fapt, discuțiile teoretice asupra sinonimiei sînt viciate de două presupuneri nejustificate.

---

[36] Geoffrey Leech, *op. cit.*, p. 276

[37] John Lyons, *Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge University Press, Cambridge, (repr.) 1979, p. 419

Scanned with OKEN Scanner

Prima dintre aceste două presupuneri este că două elemente nu pot fi „absolut sinonime" într-un context, dacă nu sînt sinonime în toate contextele. Această presupunere este, uneori, sprijinită prin apel la distincția dintre sensul „cognitiv" și cel „emoțional".

Este de netăgăduit că alegerea unui item în defavoarea celuilalt, de către un anume vorbitor, poate fi influențată de diferența dintre „asociațiile lor emoționale". Totuși, acestea nu sînt întotdeauna relevante, chiar dacă sînt împărtășite de alți membri ai comunității de limbă. O astfel de presupunere trebuie respinsă.

A doua presupunere făcută de semanticieni este că sinonimia reprezintă o relație de identitate existentă între două sau mai multe sensuri independent-definite. Faptul că două cuvinte *a* și *b* sînt sinonime este redus la chestiunea dacă *a* și *b* denotă aceeași entitate, sensul lor. Două sau mai multe iteme sînt sinonime dacă propozițiile care rezultă din substituirea unuia cu celălalt au același înțeles. Sinonimia este o relație care se stabilește între două iteme lexicale, iar nu între sensurile acestora. Sinonimia itemelor lexicale este parte a înțelesului lor. În termeni mai generali, *„acel lucru la care ne referim ca fiind sensul unui item lexical este întregul set de relații de sens (incluzînd și sinonimia) pe care el le stabilește cu alte iteme ale vocabularului"* [38].

În modul cum este abordată problema sinonimiei, există, după cum am văzut, o abordare mai generoasă a noțiunii, dar și o interpretare strictă a situației de sinonimie (interpretare care pare să fie preponderentă în semantica modernă): două iteme sînt sinonime dacă au același sens. Din perspectiva încercărilor de cuantificare a sinonimiei, se sugerează, uneori, că respectivul fenomen este o chestiune de gradație (a se vedea figura de la pagina 70), iar lingvistul britanic Stephen Ullmann susține că *„este aproape un truism că sinonimia totală este o ocurență extrem de rară, un lux pe care limba cu greu și-l poate permite"*.

De fapt, există teoreticieni care neagă utilitatea sinonimiei, în mod direct, sau explicit. Astfel, Ferdinand de Saussure

[38] John Lyons, *op. cit.*, p. 428

Scanned with OKEN Scanner

consideră, în cursul său de lingvistică generală, că sinonimele *„nu există decît unul lîngă altul (unul pentru altul)"* şi, dacă itemele dintr-o serie sinonimică, cu excepţia unuia, ar dispărea, acesta s-ar „îmbogăţi" cu tot conţinutul celorlalte.

Din acest punct de vedere, semanticianul elveţian Tullio de Mauro [39] merge şi mai departe, considerînd că, *„în cadrul unui cod care conţine numai componente semiotice pertinente"*, nu se pot admite *„întrebuinţări omosemiotice ale hiposemelor (dacă numim sinonimie posibilitatea ca acelaşi sens să fie legat de două fonii aparţinînd unor clase diferite de semnificante)"*.

Revenind la Stephen Ullmann, acesta consideră că pot fi descrise ca fiind sinonime *„numai acele cuvinte care pot să se înlocuiască reciproc, în orice context dat, fără cea mai mică schimbare în valoarea emotivă, sau în cea cognitivă"* [40].

Cele două condiţii pentru „sinonimie totală" sînt, astfel: ☞ (1) *intersubstituibilitate* în toate contextele; ☞ (2) *identitate*, atît în privinţa valorii cognitive, cît şi în cea a valorii afective.

John Lyons respinge prima condiţie, deoarece sinonimia este un fenomen dependent de context, ca de altfel, toate relaţiile de sens, şi obiectează la adresa definiţiei lui Stephen Ullmann, deoarece ea combină două criterii radical-diferite şi stabileşte o prejudecată în ceea ce priveşte interdependenţa lor. De asemenea, John Lyons susţine că ar fi greşit să se considere că sînt întotdeauna relevante pentru folosirea unui cuvînt conotaţiile sale afective.

Care sînt mecanismele care guvernează alegerea unui item dintr-o serie sinonimică ? Unii dintre factorii care influenţează alegerea între itemele sinonime „cognitive" nu au nimic de a face cu *sensul*, cu *referinţa*, sau cu orice altceva ce poate fi numit „înţeles".

Astfel, mulţi utilizatori ai limbii, în procesul de comunicare, se feresc, în mod deliberat, să folosească acelaşi item de mai multe ori în acelaşi enunţ, dacă acest lucru este posibil.

---

[39] Tullio de Mauro, *Introducere în semantică*, traducere din italiană, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978, p. 227

[40] *Apud*: John Lyons, *op. cit.*, p. 448

Scanned with OKEN Scanner

John Lyons identifică următoarele situații: vorbitori care, în mod conștient sau inconștient, aleg un item cu un corp sonor mai mic, în defavoarea unuia cu un corp sonor mai amplu; alți utilizatori ai limbii, care preferă termeni din registrul colocvial unora din registrul formal, sau, în cazul particular al vorbitorilor de limba engleză, indivizi care au o înclinație spre folosirea itemelor de origine germanică (anglo-saxonă), în defavoarea celor de origine latină, greacă, sau romanică. În cazul scrierilor poetice, de pildă, creatorii plătesc un important tribut constrîngerilor particulare de natură fonologică, impuse de metru, sau rimă, care introduc alți factori non-semantici.

John Lyons restrînge aplicabilitatea termenului *sinonimie* numai la identitatea cognitivă și consideră că sinonimia poate fi definită în termenii *implicației bilaterale*, sau ai *echivalenței*.

Astfel, dacă o propoziție, „S_1", implică o altă propoziție, „S_2", respectiv dacă relația conversă este, de asemenea, valabilă, „S_1" și „S_2" fiind echivalente, respectiv dacă are loc „$S_1 \supset \supset S_2$" și dacă este, de asemenea, valabil că „$S_2 \supset S_1$", atunci se poate susține că „$S_1 \equiv S_2$". Dacă cele două propoziții echivalente au aceeași structură sintactică și diferă una de cealaltă numai prin faptul că una are un item lexical „x", iar cealaltă are itemul lexical „y", atunci „x" și „y" sînt sinonime.

Lingvistul britanic mai semnalează o posibilitate de formulare a definiției echivalenței: dacă atît „S_1", cît și „S_2" implică același set de propoziții, atunci ele sînt echivalente una alteia.

Termenul „sinonimie" nu este aplicat restrictiv numai itemelor individuale; el poate fi aplicat, de asemenea, grupurilor de iteme lexicale combinate într-o anume construcție sintagmatică.

Dezvoltîndu-și teoria asupra noțiunii în discuție, John Lyons afirmă că *sinonimia* nu este o relație structurală și că toate situațiile de sinonimie pot fi eliminate din vocabular, fără a afecta sensul itemelor lexicale rămase. Vocabularul ar fi, astfel, sărăcit și ar oferi mai puține posibilități de varietate stilistică, dar orice mesaj ar putea fi comunicat și receptat, totul ar putea fi spus cu un vocabular mai redus, din care au fost eliminate expresiile sinonime.

Deși sinonimia nu este esențială pentru structura semantică a limbii, „*ea apare* – în opinia lui John Lyons – *în anume con-*

Scanned with OKEN Scanner

texte particulare, ca o consecinţă a unor relaţii structurale mai profunde, cum ar fi hiponimia şi incompatibilitatea" [41].

Sinonimia determinată contextual este de o importanţă deosebită. Din păcate, s-ar părea că *„nu se poate trasa nici o distincţie netă între determinarea probabilistică a sinonimiei de către alte iteme lexicale din acelaşi enunţ şi determinarea sinonimiei de către trăsăturile situaţiei în care se face enunţul"* [42].

Deşi un termen supraordonat nu implică *hiponimul* său, John Lyons susţine că sînt frecvente cazurile în care *„contextul situaţional al modificării sintagmatice a termenului supraordonat îl va determina în sensul unuia din hiponimele lui"*.

Aceasta este considerată de către lingvist a fi sursa sinonimiei dependente de context şi o posibilitate de a defini *sinonimia ca hiponimie simetrică*: dacă *„x"* este un hiponim al lui *„y"*, iar *„y"* este, de asemenea, un hiponim al lui *„x"* (respectiv dacă relaţia este bilaterală, sau simetrică), atunci *„x"* şi *„y"* sînt *sinonime*.

Spre deosebire de *hiponimie* (care este numai *tranzitivă*), *sinonimia* este şi *simetrică*. De asemenea, este este o relaţie *reflexivă*: fiecare item lexical este substituibil şi sinonim cu sine însuşi, în acelaşi context. Sinonimia este, de aceea, o *relaţie de echivalenţă*, în sensul logico-matematic al termenului.

7. Lingviştii britanici James R. Hurford şi Brendan Heasley consideră că sinonimia este relaţia dintre două predicate care au acelaşi sens. Ei oferă ca exemple *stubborn – obstinate*, *brigand – bandit*, *mercury – quicksilver*, *conceal – hide*, *purchase – buy*, *profound – deep*, *wide – broad* etc. şi admit că sînt foarte greu de găsit exemplele de sinonime perfecte, pentru că nu există prea multe motive ca, într-o limbă, să existe două predicate cu acelaşi sens. Un cuvînt poate avea mai multe sensuri, iar fiecare sens distinct al unui cuvînt este un predicat. Sinonimia este, deci, conform părerii lui Hurford şi Heasley, o relaţie între două sau mai multe predicate, iar nu una între cuvinte pur şi simplu.

---

[41] John Lyons, *op. cit.*, p. 452
[42] *Ibidem*, p. 453

Scanned with OKEN Scanner

Autorii la care ne-am referit reiau o idee a lui John Lyons cu privire la noțiunea de sinonimie, prezentînd-o ca pe un caz special de *hiponimie simetrică*: *„dacă X este un hiponim al lui Y și dacă Y este un hiponim al lui X, atunci X și Y sînt sinonime"* [43].

James R. Hurford și Brendan Heasley nu admit, însă, existența sinonimiei *interlingvistice*, deoarece ei afirmă că noțiunea în discuție este o relație între cuvinte și expresii în aceeași limbă.

8. Pentru lingvistul englez Paul Simpson, sinonimele sînt *„pur și simplu, cuvinte care denotă același lucru"* [44]. Ca sursă a genezei fenomenului, el identifică împrumuturile lingvistice din alte limbi, dar, după părerea noastră, aceasta este o hipersimplificare păguboasă a complexității procesului de înfiripare a sinonimiei.

Paul Simpson scoate, apoi, în evidență faptul că itemele sinonime împărtășesc aceeași denotație, dar prezintă conotații diferite, fapt care le limitează intersubstituibilitatea, iar uzul le este îndeaproape asociat cu registrele limbii și contextul discursului.

9. Lingvistul rus Ruben Aleksandrovici Budagov oferă următoarea definiție provizorie a sinonimelor: acestea *„sînt cuvinte apropiate ca sens, dar diferite ca formă, care exprimă nuanțe ale aceleiași noțiuni"* [45]. Ceea ce surprinde este faptul că Budagov socotește existența *sinonimiei perfecte*, ca tip principal de sinonimie, respectiv a *sinonimelor absolute*, acceptînd că ele se întîlnesc relativ rar în limbă. În cadrul demersului său teoretic, lingvistul rus identifică, în schimb, ceea ce el numește *„funcția principală a sinonimelor"*, și anume cea de diferențiere, sau de precizare.

Aceasta este considerată ca esențială aproape pentru toate grupurile de sinonime. Diferențierea se poate referi la diverse laturi ale fenomenului: *„modul de exprimare a noțiunii însăși, tonul emoțional cu ajutorul căruia se redă această noțiune, sferele*

---

[43] James R. Hurford, Brendan Heasley, *Semantics: A Coursebook*, Cambridge University Press, Cambridge, (reprinted) 1994, p. 107

[44] Paul Simpson, *Language through Literature*, „Routledge", London and New York, 1997, pp. 66 - 67

[45] Ruben Aleksandrovici Budagov, *Introducere în știința limbii*, traducere din limba rusă, Editura Științifică, București, 1961, p. 65

Scanned with OKEN Scanner

de răspîndire ale fiecăruia dintre sinonime, corelaţia dintre cuvînt şi locuţiunea sinonimică corespunzătoare etc." [46].

Funcţia de diferenţiere face posibilă identificarea sinonimelor *noţionale*, caz în care noţiunea nu este exprimată la fel de două iteme dintr-o serie sinonimică. În exemplul lui Budagov, „философ" înseamnă „specialist în filosofie", pe cînd „мыслитель" se referă la „gînditorul în genere". Tendinţa de diferenţiere la sinonime poate fi determinată de *„încercarea vorbitorului de a-şi preciza ideea, de a o face mai clară pentru ascultător"*.

Lingvistul rus acceptă şi existenţa sinonimiei între ceea ce el numeşte *„îmbinări frazeologice întregi sau chiar expresii idiomatice"* şi anumite cuvinte, dar şi invers. Inclusiv în aceste cazuri, diferenţierea poate fi de natură stilistică şi / sau noţională.

Se scoate în evidenţă, de asemenea, faptul că problema sinonimelor *„devine adesea mai complicată prin polisemia cuvintelor care intră în anumite serii sinonimice, precum şi prin influenţa contextului şi a particularităţilor întrebuinţării cuvîntului"* [47].

În fine, Ruben Aleksandrovici Budagov încearcă o clasificare (sau o divizare ?!) a sinonimelor – preluată la noi, între alţii, de către anglistul şi semioticianul Leon Levîţchi [48] – în: ☞ (1) *sinonime ale limbii comune*, subdivizate în sinonime *noţionale* sau *ideografice* (dacă funcţia lor de diferenţiere este, în primul rînd, noţională), respectiv în sinonime *stilistice*, dacă funcţia de diferenţiere se manifestă mai ales în ceea ce priveşte *„expresivitatea vorbirii"*, sau *„apartenenţa la un anumit stil"*; ☞ (2) *sinonime literar-stilistice*, adică sinonime speciale, „poetice", determinate *„nu numai de particularităţile limbii, ci şi de specificul ideii artistice a scriitorului la care se întîlnesc astfel de sinonime"* [49].

Chiar dacă abordarea lingvistului rus are un pronunţat caracter empiric, totuşi, se scot în evidenţă unele aspecte interesante ale situ-

---

[46] Ruben Aleksandrovici Budagov, *op. cit.*, p. 67

[47] *Ibidem*, p. 69

[48] Leon Levîţchi, *Limba engleză contemporană. Lexicologia*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1970, pp. 84 - 88

[49] Ruben Aleksandrovici Budagov, *op. cit.*, p. 70

Scanned with OKEN Scanner

ației de sinonimie, cum ar fi și faptul că *„raporturile sinonimice sînt, istoriceşte, mobile“* [50], ori că situația în discuție are un ridicat grad de ocurență în rîndul adjectivelor, aceasta scăzînd în cazul substantivelor și al verbelor, ori în cazul altor constituenți lingvistici.

10. Autorii români ai *Tratatului de lingvistică generală* [51] iau în discuție, printre multe alte probleme specifice sinonimiei, existența fenomenului de *neutralizare*, care este considerat ca o instanță în care distincțiile pe care o opoziție le poate opera încetează a mai fi funcționale. Printre numeroasele efecte ale fenomenului mai sus menționat, este citată neutralizarea opoziției dintre semnificanți, cu menținerea opoziției de expresie, care duce la apariția situației de *sinonimie*. Astfel, *„în cazul în care semnificanți diferiți exprimă aproximativ acelaşi semnificat, avem de a face cu sinonime“* [52].

O abordare din perspectiva gramaticilor transformaționale a problemei neutralizării sintactice scoate în evidență faptul că două, sau mai multe enunțuri ale căror structuri de suprafață sînt diferite pot avea structuri de adîncime identice și, astfel, pot fi considerate sinonime, analiza transformațională explicînd *sinonimia cognitivă*.

În fine, autorii *Tratatului* susțin existența sinonimiei *absolute*, dar îi limitează aria de ocurență la discursul științific.

11. O abordare interesantă a situației de sinonimie este cea a lingvistei Elena Slave. Tratînd problema interjecțiilor, a onomatopeelor și a cuvintelor cu simbolism fonetic, autoarea la care ne-am oprit susține că *„cele două trepte ale procesului de reflectare se îmbină dialectic în cuvînt, care capătă astfel posibilitatea de adăugare la înțelesul general a unei imagini plastice“* [53].

Elena Slave consideră că între cuvinte imitative (termeni marcați) și echivalentele lor obișnuite (termeni nemarcați) se sta-

[50] Ruben Aleksandrovici Budagov, *op. cit.*, p. 70

[51] Alexandru Graur, Sorin Stati, Lucia Wald (coordonatori), *Tratat de lingvistică generală*, Editura Academiei, București, 1971

[52] *Ibidem*, p. 267

[53] Elena Slave, *Contrast și opoziții în domeniul expresivității*, în: „Probleme de lingvistică generală“, vol. IV, Editura Academiei, București, 1962, p. 49

Scanned with OKEN Scanner

bileşte o relaţie de *sinonimie*, în care singurul contrast care survine este acela al prezenţei, respectiv al absenţei mărcii evocatoare.

Aceeaşi autoare descoperă relaţii de sinonimie şi în cadrul *paremiologiei*. Astfel, în proverbul *„rîde CIOB de OALĂ SPARTĂ"* [54], cele două grupuri nominale sînt sinonime, chiar dacă unul are structură dezvoltată, perifrastică (aferentă termenului compus). Într-un alt caz (*„fuge de DRACUL şi dă peste SATANA"*), pe baza situaţiei de sinonimie stabilite în acord cu sensul propriu al itemelor, se obţine o gradaţie pe registrul exprimării figurate.

La o privire generală asupra abordării problemei situaţiei de sinonimie dintr-un punct de vedere preponderent-lingvistic, se detaşează ideea că această abordare îşi epuizează repede resursele teoretice şi practice. Tratarea sinonimiei din punct de vedere filosofic şi, mai ales, logic pare a oferi mult mai multe şanse şi mijloace de rezolvare a problemei în discuţie, fie ea şi o rezolvare parţială.

2.2.2. Perspectiva preponderent-retorică

1. Retoricienii belgieni din cadrul *grupului „μ"* susţin că operaţia de *suprimare-adjoncţie* poate fi completă şi că, în domeniul *metaplasmelor*, ea este responsabilă de fenomenul sinonimiei.

Ce se întîmplă, de fapt ? Pentru acelaşi *semnificat*, toate elementele *semnificantului* sînt suprimate şi înlocuite cu alte elemente. *„Altfel spus, se produce, plecînd de la unul şi acelaşi concept, o substituire la nivelul denotaţiei"* [55]. Ca atare, numeroaselor iteme lexicale li se poate aplica o aceeaşi analiză semică, deşi ele nu sînt identice din punct de vedere formal.

Formele cu conţinut semic identic se diferenţiază, totuşi, la nivelul conotaţiei. Pare evident faptul că semelor caracteristice pentru un item lexical li se poate adăuga o serie nouă de mărci, al căror scop este să *„diferenţieze diversele niveluri de întrebuinţare sau de tonalitate care opun anumite cuvinte"* [56].

---

[54] Elena Slave, *Organizarea sintagmatică şi semantică a proverbelor*, în: „Probleme de lingvistică generală", vol. V, Editura Academiei, Bucureşti, 1967, p. 181

[55] Jacques Dubois, Francis Edeline, Jean - Marie Klinkenberg şi alţii, *Retorica generală*, traducere din franceză, Editura „Univers", Bucureşti, 1974, p. 80

[56] *Ibidem*, p. 81

Scanned with OKEN Scanner

Astfel, substantivele *TAINIȚĂ* și *ASCUNZĂTOARE* pot fi supuse aceleiași analize, dar se va observa că ele se deosebesc prin cel puțin o marcă, ce aparține primului item și este absentă la cel de-al doilea, în condițiile în care nucleul semic rămîne același.

Sinonimia este, prin urmare, un caz de *suprimare-adjoncție*, în care se menține un nucleu semic mai mult sau mai puțin omogen și se înlocuiesc „elementele plastice semnificante", înlocuirea fiind însoțită de unele modificări la nivelul conotației.

2. Retoricienii Chaïm Perelman și Lucie Olbrechts - Tyteca consideră că putem admite existența sinonimiei numai *„ca urmare a suprimării deliberate sau inconștiente a intenției argumentative"* [57]. Sinonimele sînt, în concepția celor doi autori, termeni susceptibili folosirii unuia în locul celuilalt, fără nici un fel de problemă.

Alegerea unuia sau altuia dintre termenii sinonimi este o chestiune ce pare a fi determinată de *dorința de a asigura o varietate a vocabularului*, de *eufonie*, sau de *ritmul oratoric*.

Echivalența sinonimelor este un fenomen ce ține de situația de ansamblu în care „se inserează discursul", în speță, de unele convenții sociale, ce ar putea să gireze situația.

În privința definițiilor, autorii tratatului de neoretorică susțin că acestea ar putea să fie fie niște prescripții, ori niște *„ipoteze empirice referitoare la sinonimia* definiendum-*ului și a* definiens-*ului"* [58].

3. Anglistul german Heinrich F. Plett pune în discuție ceea ce el numește *„figuri ale echivalenței semantice"* și scoate în evidență că acestea pot fi *izoseme* sau *aproape izoseme*.

Prin *„izosemie"*, Plett înțelege împrejurarea că *„felul și numărul trăsăturilor semantice ale unei unități lingvistice sînt identice"* și că *„identitatea totală a semelor există cînd elementul unei clase de cuvinte este repetat în aceeași fonie, formă, distribuție sintactică și semantică, cu condiția ca nici o emfază să nu schimbe formula semică a repetiției cuvîntului"*.

---

[57] Chaïm Perelman, Lucie Olbrechts - Tyteca, *La nouvelle rhétorique. Traité de l'argumentation*, trad. din germană, Presses Universitaires de France, Paris, 1958, p. 200

[58] *Ibidem*, p. 283

Scanned with OKEN Scanner

Aceasta pare a fi o definiţie extremă a *sinonimiei absolute*: un cuvînt nu poate fi sinonim decît cu sine însuşi, dar se acceptă faptul că sinonimia este un caz mai puţin univoc, deoarece ea *„prezintă identitate semantică concomitent cu o diferenţă în ce priveşte materialul sonor"* [59]. Heinrich F. Plett consideră, astfel, că expresiile sinonime sînt caracterizate de *omoseme*, după cum ele sînt *heterofone* şi, totodată, *heterografe* [60].

4. Interesantă este şi viziunea asupra *sinonimiei* la care ajunge stilisticianul român Ştefan Munteanu [61]. Analizînd seria de iteme lexicale *a deceda, a pieri, a răposa, a se pristăvi, a-şi da obştescul sfîrşit, a da ortul popii, a crăpa* etc., autorul menţionat observă că există diferenţe mari între complexele sonore ale itemelor, dar că ele *„sînt semne ale aceleiaşi noţiuni: ele au aceeaşi semnificaţie"* şi statuează existenţa *sinonimiei stilistice.*

În cazul existenţei acestui tip special al situaţiei în discuţie, *„sinonimele sînt cuvinte care desemnează aceeaşi noţiune, au acelaşi sens fundamental, nu însă şi aceeaşi valoare, sau aceeaşi funcţie specială"*, rezultînd că ele nu au aceeaşi extensiune.

Sensurile figurate ale unui item sînt, prin urmare, valori adăugate semnificaţiei de bază, iar în acest caz, calitatea semantică se schimbă într-una stilistică, afectivă, sau expresivă.

2.2.3. Perspectiva preponderent logico - filosofică

1. În 1910, filosoful polonez Jan Łukasiewicz (1878 - 1956) îşi publica prima sa carte, *0 Zasadzie Sprzecznosci u Arystotelesa: Studium Krytyczne* (*Asupra principiului contradicţiei la Aristotel: un studiu critic*), în care îşi pune întrebarea cînd pot două propoziţii să exprime acelaşi gînd în moduri diferite [62].

---

[59] Heinrich F. Plett, *Ştiinţa textului şi analiza de text. Semiotică, lingvistică, retorică*, traducere din germană, Editura „Univers", Bucureşti, 1983, p. 314

[60] Autorul denumeşte *„aspectele cuvîntului rămase neschimbate cu prefixul* omo-, *iar pe cele modificate, cu prefixul* etero-*"*. Cf.: *Ibidem*, p. 244

[61] Ştefan Munteanu, *Stil şi expresivitate poetică*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, p. 157

[62] *Apud*: Owen Leblanc, *Łukasiewicz, Aristotle, and Contradiction*, „Polish Philosophy Page", ed. by F. Coniglione (f. a.), www.fmag.unict.it/polhome.html

Scanned with OKEN Scanner

Marele gînditor pornește de la propozițiile *„ARISTOTEL a fost creatorul logicii"* și *„STAGIRITUL a fost creatorul logicii"*.

Ele par a exprima același gînd în moduri diferite, deoarece se referă la același *obiect*, respectiv la același *om*.

Două propoziții sînt echivalente cînd prima decurge în mod logic din a doua, iar cea de-a doua decurge din prima [63].

În schimb, două propoziții sînt *sinonime*, atunci cînd ele atribuie sau neagă aceeași proprietate aceluiași obiect.

Din cele precizate, rezultă că două propoziții *sinonime* sînt totdeauna *echivalente* una alteia, dar unele propoziții *echivalente* nu sînt *sinonime*. În sprijinul acestei din urmă afirmații se folosesc drept exemplu propozițiile *„ARISTOTEL A FOST UN DISCIPOL AL LUI PLATON"* și *„PLATON A FOST PROFESORUL LUI ARISTOTEL"*.

Respectivele rostiri, sau enunțuri sînt, în mod clar, *echivalente*, dar, de vreme ce prima propoziție se referă la Aristotel, pe cînd a doua se referă la Platon, ele nu sînt sinonime.

În lucrările sale ulterioare, Jan Łukasiewicz va propune o abordare mai complexă a sinonimiei, pe măsură ce ajunge să respingă concepția aristotelică, în conformitate cu care orice propoziție asertează sau neagă faptul că un obiect are o anume proprietate.

2. Filosoful, logicianul și semioticianul germano-american Rudolf Carnap construiește, în lucrările sale, o teorie coerentă asupra sinonimiei. Gînditorul neopozitivist consideră că o *„clarificare și întemeiere științifică a corespondentelor pragmatice ale conceptelor semanticii intensionale pure, ca înțeles,* sinonimie *și* analiticitate, *poate fi realizată prin definirea behavioristică, operațională a acestor corespondente, în urma unor cercetări asupra comportării lingvistice a vorbitorilor limbii naturale"* [64].

Conform concepției carnapiene, *„două predicate sînt sinonime dacă și numai dacă au aceeași intensiune"* [65], sau *„două*

---

[63] În *Silogistica lui Aristotel*, Łukasiewicz numește această relație „echivalență deductivă"

[64] Mircea Flonta, *Adevăruri necesare ? Studiu monografic asupra analiticității*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975, p. 135

[65] Rudolf Carnap, *Semnificație și necesitate*, Editura „Dacia", Cluj - Napoca, 1972, p. 298

Scanned with OKEN Scanner

expresii sînt sinonime în limbajul L pentru (un vorbitor) X, în momentul t, *dacă ele au aceeaşi intensiune în L pentru X în* t" [66].

Referitor la propoziţii, Rudolf Carnap consideră că, dacă două asemenea expresii categorematice sînt construite în acelaşi mod din *designatori* corespunzători cu aceleaşi *intensiuni*, se poate spune că ele au aceeaşi *structură intensională* şi se poate aplica acestei situaţii termenul de *sinonimie*.

În sprijinul concepţiei sale despre posibilitatea cuantificării intensiunii expresiilor din limbile naturale, Rudolf Carnap aduce ideea că aceasta s-ar putea face prin cercetări cu un caracter empiric asupra comportamentului lingvistic al utilizatorilor acelor limbi.

Referirea este făcută la cercetările lui Arne Naess [67]. Metoda aplicată de acesta consta în verificarea empirică, pe baza unor chestionare, a ipotezelor despre sinonimia a două expresii dintr-o limbă naturală. Trebuie subliniat, însă, că Arne Naess presupune dat conceptul intuitiv de *sinonimie* şi că, de fapt, metoda sa are o aplicabilitate redusă, fiind limitată, printre altele, de *„dificultăţile de a găsi corespondente comportamentale, behavioristice, pentru înţelesul cognitiv al multor expresii ale limbii comune"* [68].

3. O contribuţie de mare importanţă la discutarea situaţiei de sinonimie o datorăm filosofului american Willard Van Orman Quine.

Acesta scoate în evidenţă că, o dată ce s-a recunoscut faptul că *sensul* şi *referinţa* sînt distincte, teoria *sensului* a fost complet-separată de teoria *referinţei* şi se poate identifica drept obiect principal al teoriei sensului chiar sinonimia formelor lingvistice, respectiv analiticitatea enunţurilor: *„sensurile însele, ca entităţi intermediare obscure, pot fi foarte bine abandonate"* [69].

---

[66] Rudolf Carnap, *op. cit.*, p. 309

[67] Cf.: Mircea Flonta, *op. cit.*, p. 137. Autorul face referire la studiul lui Arne Naess, *Toward a Theory of Interpretation and Preciseness*, publicat în volumul *Semantics and the Philosophy of Language*, editat în 1952, de Leonard Linsky.

[68] Mircea Flonta, *op. cit.*, p. 138

[69] Willard Van Orman Quine, *Două dogme ale empirismului*, (traducere românească, după: Willard Van Orman Quine, *Two Dogmas of Empiricism*, în volumul de autor: *From a Logical Point of View*, Harvard University Press, Harvard, Massachusetts, 2nd rev. ed., 1961), în: „Materialismul dialectic şi ştiinţele moderne", vol. 15, *Epistemologie*, Editura Politică, Bucureşti, 1970, p. 35

Scanned with OKEN Scanner

Conform concepției gînditorului citat, enunțurile analitice se împart în două categorii: clasa *enunțurilor logic-adevărate* de tipul *„NICI UN OM NU ESTE CĂSĂTORIT"* (1) și clasa *enunțurilor analitice* de tipul *„NICI UN CELIBATAR NU ESTE CĂSĂTORIT"* (2). Enunțul (2) poate fi transformat într-un *adevăr logic*, prin substituirea termenilor sinonimi (*„nici un celibatar nu este necelibatar"*).

În altă ordine de idei, Willard Van Orman Quine consideră că, dacă un lexicograf *„glosează «celibatar» ca «om necăsătorit», este din cauza credinței lui că există o relație de sinonimie între aceste forme, implicită în utilizarea generală sau implicată, anterioară propriei lui activități"* [70]. Același filosof american mai este de părere că *definiția, „care este o înregistrare lexicografică a unei sinonimii observate, nu poate fi luată ca temei pentru sinonimie"*.

Autorul în discuție recunoaște, însă, existența unor definiții care nu se limitează la relatarea sinonimiilor preexistente; el face referire la ceea ce Rudolf Carnap numește *explicație*.

Logicianul și filosoful de orientare analitică susține că, într-o explicație, *„scopul nu este doar parafrazarea* definiendum-*ului într-un sinonim total, ci, în realitate, îmbunătățirea* definiendum-*ului, prin rafinarea sau suplimentarea sensului său"* [71].

Așadar, *explicația* nu reia doar o sinonimie preexistentă între *definiendum* și *definiens*; ea trebuie să se sprijine pe alte sinonimii preexistente, iar pentru ca o definiție dată să fie în concordanță cu scopurile explicației, se cere nu ca *definiendum*-ul *„să fie în folosirea lui anterioară* [...] *sinonim cu* definiens-*ul, ci numai ca oricare din contextele favorizate ale* defininiendum-*ului, luate ca întregi în utilizarea anterioară, să fie sinonime cu contextele corespunzătoare ale* definiens-*ului"*.

Se consideră, deci, că o definiție de gen *explicativ* generează, *„prin decret"*, o relație de *sinonimie* între *definiens* și *definiendum*, iar funcția explicativă are la bază sinonimii preexistente.

---

[70] Willard Van Orman Quine, *loc. cit.*, p. 37

[71] *Ibidem*, p. 38

Scanned with OKEN Scanner

Quine identifică, totuşi, un gen de definiţie care nu respectă sinonimiile preexistente: *introducerea convenţională explicită a unei notaţii noi, „în scopul abrevierii pure"*. În această situaţie, *definiendum*-ul devine sinonim cu *definiens*-ul, *„numai deoarece el a fost creat cu scopul expres de a fi sinonim cu* definiens-*ul"*, iar acesta este *„un caz evident al sinonimiei create prin definiţie"*.

Mulţi autori şi-au concentrat atenţia asupra unui alt aspect important al situaţiei de sinonimie: problema intersubstituibilităţii itemelor sinonimice în diferite contexte. Willard Van Orman Quine nu face excepţie de la această abordare. El consideră că *„sinonimia a două forme lingvistice constă simplu în* intersubstituibilitatea *lor în toate contextele fără schimbarea valorii de adevăr – intersubstituibilitate, în cuvintele lui Leibniz,* salva veritate" [72].

Considerarea intersubstituibilităţii *salva veritate* ca *„piatră de încercare a sinonimiei"* are un inconvenient, şi anume că face apel la *„o concepţie anterioară asupra* «cuvîntului»", care, la rîndul ei, este considerată de Van Orman Quine ca fiind una din sursele dificultăţilor care apar în abordarea sinonimiei.

Dezvoltînd problema în discuţie, autorul mai scoate în evidenţă faptul că referirea la *sinonimie*, în sensul identităţii complete a asociaţiilor psihilogice sau a calităţilor poetice, nu este o abordare cu sorţi de izbîndă a dificilelor probleme pe care le ridică situaţia discutată în prezenta încercare. Printr-o atare abordare, se neagă, de fapt, existenţa vreunei sinonimii, de aceea se are în vedere numai *sinonimia cognitivă*. Quine consideră că intersubstituibilitatea *salva veritate* este o condiţie suficientă pentru *sinonimia cognitivă*.

Continuînd efortul de clarificare a problemei, gînditorul american la care facem trimitere ajunge la următoarele constatări: ☞ (1) *„termenii singulari sînt* [...] cognitiv-sinonimi, *dacă enunţul de identitate format de punerea lui «=» între ei este unul* analitic"; ☞ (2) *„enunţurile se numesc* cognitiv-sinonime, *dacă bicondiţionalul rezultînd din unirea lor prin «dacă şi numai dacă» este analitic"* [73]; ☞ (3) *„putem descrie două forme lingvistice oare-*

[72] Willard Van Orman Quine, *loc. cit.*, p. 41
[73] *Ibidem*, p. 44

care ca sinonime din punct de vedere cognitiv, dacă cele două forme sînt intersubstituibile (în afara aparițiilor din cadrul «cuvintelor») salva *(nu numai* veritate, *ci)* analiticitate" [74].

Pentru o mai profundă clarificare a problemelor legate de situația de sinonimie, Quine va face apel la teoria verificaționistă a sensului, *„devenită remarcabilă în literatura de după Peirce".*

Aceasta susține că *„sensul unui enunț este constituit de metoda de confirmare sau infirmare empirică a lui"* [75].

Ce rezultă din aplicarea teoriei verificării este că enunțurile sînt *sinonime*, dacă și numai dacă ele sînt *asemănătoare* din punctul de vedere al metodei de confirmare sau de infirmare empirică.

Se înțelege că această condiționare funcționează doar ca explicație a *sinonimiei cognitive* a enunțurilor.

În ceea ce privește itemele, sau formele lingvistice, sinonimia acestora se poate deriva din conceptul sinonimiei enunțurilor.

Se ajunge, astfel, la noțiunea de „cuvînt" și se consideră două forme lingvistice ca fiind *sinonime*, dacă substituirea uneia dintre ele cu cealaltă în orice propoziție, sau enunț (cu excepția aparițiilor în „cuvinte"), duce la obținerea unui enunț sinonim.

4. În cadrul discuțiilor aprinse asupra situației de sinonimie, un loc important îl deține și abordarea critică, de către Nelson Goodman [76], a concepției curente asupra înțelesului și sinonimiei în limbile naturale. În primul rînd, logicianul și filosoful american de orientare nominalistă consideră că identitatea extensională a două iteme, cuvinte, termeni, sau expresii este o condiție necesară, însă nu și suficientă a identității înțelesului acestora. În al doilea rînd, el susține că *„doi termeni au același înțeles, dacă și numai dacă au aceleași extensiuni primare și secundare"* [77]. Se consideră că această soluționare teoretică a situației de sinonimie are un caracter extensionalist.

---

[74] Willard Van Orman Quine, *loc. cit.*, p. 45
[75] *Ibidem*, p. 50
[76] Nelson Goodman, *On Likeness of Meaning*, 1949, citat de Mircea Flonta, *op. cit.*, p. 90
[77] Nelson Goodman, *apud: loc. cit.*, p. 91

Scanned with OKEN Scanner

Concluziile la care ajunge Nelson Goodman în cercetarea sa par a fi radicale. Una este aceea care interesează în cel mai mare grad prezentul efort de sinteză asupra concepţiilor privind sinonimia.

Ne referim la ideea că două cuvinte diferite nu vor avea niciodată exact acelaşi înţeles, ci, referitor la cuvinte considerate în mod curent sinonime, este de dorit să se menţioneze despre ele că au un grad mai mare sau mai mic de asemănare a înţelesului, adică, în limbile naturale, nu putem vorbi decît despre *grade de sinonimie* şi *de intersubstituibilitate* între iteme. Sinonimia, în sensul cel mai strict al noţiunii, este, deci, un ideal.

5. Într-o notă asemănătoare se prezintă consideraţiile asupra sinonimiei desfăşurate de către Morton G. White, în articolul [78] *The Analytic and the Synthetic: An Untenable Dualism* (1951).

După autorul american la care ne referim, atîta vreme cît nu există un criteriu clar de *sinonimie* pentru limbile naturale, nu se poate decide dacă un sistem de reguli sau altul reprezintă o „reconstrucţie" adecvată a sensului pe care îl au itemele lexicale pentru vorbitorii unei anume limbi naturale. Dacă, în viitor, se va înfiripa un criteriu empiric şi operant al *analiticităţii* şi *sinonimiei*, distincţia pe care acest criteriu o va realiza va fi una de grad.

După cum se poate observa, deja, în literatura problemei de care ne ocupăm s-a conturat o teză Goodman - White - Quine, conform căreia există numai grade ale sinonimiei, sau, altfel spus, o asemănare variabilă a sensului expresiilor lingvistice diferite, iar nu o identitate a sensului, sau înţelesului lor cognitiv.

6. O reacţie la această concepţie se înfiripă în articolul lui Herbert Paul Grice şi Peter Frederik Strawson, *In Defence of a Dogma*, aprofundat, la noi, de către Mircea Flonta, în *Adevăruri necesare ? Studiu monografic asupra analiticităţii* [79], din 1975.

Pe de o parte, cei doi autori britanici admit că două expresii „*x*" şi „*y*" sînt cognitiv-sinonime, în sensul că au acelaşi înţeles, iar

[78] Nelson Goodman, *apud*: *loc. cit.*, p. 94
[79] Mircea Flonta, *op. cit.*, p. 94

Scanned with OKEN Scanner

pe de alta, ei susțin legitimitatea distincției dintre *„expresii care au același înțeles"* și *„expresii care nu au același înțeles"*. Negarea celor două fapte ar însemna *„a ne asuma acceptarea unor consecințe care sînt în contradicție cu informațiile noastre despre comportarea lingvistică a vorbitorilor unei limbi naturale"* [80].

O poziție tranșantă adoptă Grice și Strawson într-un alt pasaj citat de Mircea Flonta: *„dacă a vorbi de sinonimia propozițiilor este lipsit de sens, atunci pare că este tot așa de lipsit de sens să vorbim de faptul că propozițiile au înțeles (semnificație) în general. Căci, dacă are sens să vorbim despre o propoziție ca avînd înțeles* [...], *atunci probabil va avea sens să întrebăm: «ce înțeles are ?». Și dacă are sens să întrebăm cu referire la o propoziție «ce înțeles are ?», atunci sinonimia propozițiilor poate fi definită,* grosso modo, *după cum urmează: două propoziții sînt sinonime dacă și numai dacă orice răspuns adevărat la întrebarea «ce înțeles are ?» pusă cu referire la una dintre ele este un răspuns adevărat la aceeași întrebare pusă cu referire la cealaltă. Nu pretindem, desigur, că această definiție are valoare explicativă* [81]. *Dorim doar să subliniem că, dacă abandonăm ideea de sinonimie a propozițiilor ca lipsită de sens, trebuie să abandonăm ideea că o propoziție are înțeles, ca fiind, de asemenea, lipsită de sens"* [82].

7. O turnură interesantă ia dezbaterea asupra sinonimiei o dată cu publicarea lucrării lui Benson Mates [83] în care se lansează ceea ce Marc A. Moffett consideră a fi *„enigma lui Mates"*. Autorul consideră că următoarele două afirmații nu au consistență: ☞ (1) orice definiție adecvată a sinonimiei va avea drept consecință că oricare două expresii sînt sinonime într-o limbă *„L"*, dacă și numai dacă ele pot fi

[80] Mircea Flonta, *op. cit.*, pp. 140 - 141

[81] În engleză, *clarifying power*

[82] Herbert Paul Grice și Peter Frederik Strawson, *In Defence of a Dogma*, *loc. cit.*, pp. 146 - 147, *apud* Mircea Flonta, *op. cit.*, p. 141

[83] Benson Mates, *Synonymity*, în: Leonard Linsky (ed.), *Semantics and the Philosophy of Language*, University of Illinois Press, Urbana, Illinois, 1952, citat de Marc A. Moffett, în: *A Note on the Relationship Between Mates' Puzzle and Frege's Puzzle*, University of Colorado, Boulder, text în versiune electronică, f. a.

Scanned with OKEN Scanner

înlocuite una prin alta *salva veritate* în fiecare propoziție a limbajului „*L*" în care apar; ☞ (2) există o definiție adecvată a sinonimiei.

După Marc A. Moffett [84], prima condiție de compatibilitate [85] a lui Benson Mates este foarte plauzibilă, iar dacă ar exista o propoziție oarecare *S*, care nu s-ar conforma ei, atunci *„condițiile de adevăr ale lui S nu ar fi determinate de valorile semantice ale constituenților atomici ai lui S plus forma logică"*.

Aşadar, *„condițiile de adevăr ale lui S nu ar fi determinate de teoria sa compozițională asupra adevărului"*. Dacă argumentul lui Mates este încununat de succes, se pare că trebuie renunțat la conceptul de „sinonimie", sau urmează să se abandoneze viziunea tradițională asupra unei teorii compoziționale a adevărului şi *„nici una din cele două opțiuni nu este deosebit de atractivă"*. Din acest motiv, teoreticieni care sînt în favoarea vreunei versiuni a teoriei semantice neo-fregeene susțin că *enigma lui Frege* este diferită de cea a lui Mates.

Conform lui Marc A. Moffett, Benson Mates alege două expresii ale limbii (în engleză: *recursive* şi *computable*) care sînt considerate sinonime în concordanță cu un criteriu anume.

Raționamentul desfăşurat de autorul american îl duce la concluzia că trebuie, pe rînd, să se renunțe la afirmațiile (1) şi (2), din varii motive, respectiv la acceptarea enigmei lui Gottlob Frege. Marc A. Moffett demonstrează că această controversă are o premisă greşită, deoarece, în relație cu anumite condiții de bază, cele două „enigme" – la care ne-am referit – sînt echivalente.

Dacă acest lucru este corect, echivalența arată că abordări diferite, motivate lexical, ale eşecului substituției într-o limbă naturală nu furnizează o soluție uniformă, *„bineînțeles, dacă nu neagă total posibilitatea existenței unor expresii sinonimice"* [86].

Concluzia la care ajunge Marc A. Moffett este că anumite instanțe ale celor două „enigme" sînt echivalente, *„cel puțin în privința unor presupuneri de bază necontroversate"*.

---

[84] Marc A. Moffett, *loc. cit.*, p. 3

[85] În original, *adequacy constraint* (1)

[86] Marc A. Moffett, *loc. cit.*, p. 5

Scanned with OKEN Scanner

Deoarece enigmele de tip Mates se bazează pe eşuarea substituirii *salva veritate* a expresiilor *sinonimice* (iar nu pur şi simplu *co-referențiale*), rezultă că cel puțin unele instanțe ale enigmei lui Frege implică eşuarea substituirii termenilor sinonimici *salva veritate*. *„Acest lucru este surprinzător, deoarece, cu excepția atitudinii radicale de respingere pur şi simplu a posibilității existenței expresiilor sinonimice într-o limbă, nu există nici o soluție strict-lexicală a cel puțin cîtorva aspecte ale enigmei lui Frege“* [87].

8. O dată cu dezvoltarea informaticii, s-au întreprins eforturi susținute de a combina avantajele oferite de posibilitățile de stocare şi folosire a datelor oferite de un calculator cu eforturile laborioase ale lexicografilor. În lumea anglofonă, aceste eforturi par a fi mai ample sau, cel puțin, mai bine mediatizate.

Un exemplu pare a fi şi încercarea de a crea o versiune electronică a unei lucrări de referință cum este *Roget's Thesaurus*, încercare ai cărei autori sînt Eric Foxley şi Godwin M. Gwei, de la Universitatea din Notingham, din Marea Britanie.

Cei doi autori consideră că sinonimele apar ca un *„artefact al evoluției limbilor naturale; o varietate de termeni pot, adesea, fi folosiți pentru a furniza un grup de înțelesuri similare“* [88].

Eric Foxley şi Godwin M. Gwei sînt de acord că există foarte puține „sinonime pure“, adică *„două cuvinte care să reprezinte exact același înțeles“*. Ei acceptă faptul că grupurile de iteme sinonime conțin *„diferențe subtile de accentuare / emfază“*.

Autorii în atenție subliniază, de asemenea, că două sau mai multe iteme pot să fie sinonime într-un context, dar nu şi în altul, acest fapt ridicînd probleme în ceea ce ei numesc *„detecția mecanică a sinonimelor“*. Identificarea sinonimelor unui item lexical care are un factor ridicat de ambiguitate ridică probleme, deoarece trebuie selectat sensul, sau înțelesul pertinent al cuvîntului, prin compararea *conceptului* aferent cu diferitele *cuvinte-titlu*.

---

[87] Marc A. Moffett, *loc. cit.*, p. 7

[88] Eric Foxley, Godwin M. Gwei, *Synonymy and Contextual Disambiguation of Words*, Notingham University, versiune electronică, f. a.

Scanned with OKEN Scanner

Din perspectiva prezentei încercări de analiză a fenomenului sinonimiei, efortul teoretico-practic al celor doi autori britanici menţionaţi are o relevanţă scăzută, motiv pentru care ne-am mulţumit a menţiona numai în treacăt contribuţia acestora.

9. Paul Ernest [89] consideră că, atunci cînd se discută semnificanţii şi textele matematice, pe de o parte, respectiv obiectele, conţinuturile sau cunoştinţele semnificate de ele, pe de altă parte, problemele sinonimiei şi ale non-sinonimiei textelor sau semnificanţilor survin inerent, împreună cu identitatea şi, respectiv, diversitatea abstracţiilor semnificate. O abordare din perspectivă platoniciană a unor atari relaţii *„face prioritar domeniul abstractului"*.

În consecinţă, *„semnificanţii matematici sînt sinonimi, dacă se referă la acelaşi obiect matematic, adică au aceiaşi semnificaţi"*. În cazul definiţiilor matematice, însă, problema este că stabilirea identităţii, a sinonimiei sau a echivalenţei se bazează pe recursul la obiecte abstracte şi la obiecte intangibile din popperiana *LUME A TREIA,* ca domeniu al cunoaşterii obiective [90].

Paul Ernest consideră că o problemă a metafizicii nesoluţionată şi, după părerea lui, insolubilă este cea referitoare la modul cum se poate stabili identitatea şi diversitatea obiectelor abstracte, fără a se face recurs la *semnificanţi* şi la *discurs*.

Acelaşi autor susţine că identitatea *termenilor* decurge din faptul că aceştia au aceleaşi valori, iar echivalenţa *propoziţiilor* din faptul că ele au aceleaşi valori de adevăr.

---

[89] Paul Ernest, *Texts and the Objects of Mathematics*, în: „Philosophy of Mathematics Education Journal", 10, 1997, extras din capitolul 6 al volumului *Social Constructivism as a Philosophy of Mathematics* (Suny Press, Albany, New York, 1997), text electronic

[90] Conform sursei de mai sus, Karl Raimund Popper (1979) leagă *obiectivitatea* şi *obiectele* abstracte cu *textele*, într-una din pledoariile sale pentru *LUMEA A TREIA*. Autorul în atenţie susţine că, chiar dacă toate maşinile şi uneltele ar dispărea din lume (*LUMEA ÎNTÎI*) şi dacă toate cunoştinţele referitoare la ştiinţă şi la conceptele abstracte ar dispărea din minţile oamenilor (*LUMEA A DOUA*), atunci persoanele (sau chiar creaturile inteligente din spaţiu) ar fi capabile să reconstruiască cunoştinţele noastre ştiinţifice pe baza textelor. Astfel, conţinutul textelor este format din cunoştinţe obiective şi, în concordanţă cu părerea lui Popper, există un *sens obiectiv* unic asociat cu textele ştiinţifice şi independent de lumea fizică, sau cunoaşterea subiectivă. După propria-i mărturisire, Popper crede că discuţiile despre sens sînt inutile, preferînd să discute despre adevăr; totuşi, el descrie *LUMEA A TREIA* ca pe una ce include conţinuturile publicaţiilor, ale cărţilor şi ale bibliotecilor, pentru că astfel de texte au conţinuturi unice, iar acestea populează *LUMEA A TREIA*.

Scanned with OKEN Scanner

Un domeniu de interes special pentru matematică, în care se intersectează toate aceste aspecte, este cel al definiției (explicite).

Aceasta este o stipulare a *identității* termenilor, respectiv a *echivalenței* enunțurilor, sau propozițiilor, și a formulelor în care *definiendum*-ul este substituit de *definiens salva veritate*: *„de fapt, deoarece definiția este o sinonimie stipulată, atît sensul, cît și adevărul sînt păstrate în astfel de substituții"* [91].

10. Dezbaterea asupra sinonimiei atinge și problema traducerii. Orice traducător, cu oricît de limitată experiență în domeniu, știe că, uneori, traducerea implică parafrazare.

Ho Hsiu - Hwang [92] consideră că, din punct de vedere pragmatic, traducerile sînt considerate drept *aplicații*, sau *reprezentări* [93] ale actelor semiotice, prin transformările discursurilor, iar un singur cuvînt și un termen format din două cuvinte nu sînt în nici un sens obișnuit sinonime, după cum traducerile nu pot fi considerate *„reprezentări între texte care păstrează sinonimia"*. Traducerile încununate de succes ar fi, după același autor [94], *„transformări care păstrează intențiile expresiilor sau enunțurilor* [95]*"*.

Abordînd problema din punctul de vedere *semantic* și, respectiv, din cel *sintactic*, autorul chinez susține că, *„totuși, în anumite circumstanțe, traducerile se pot face cu succes, fără a pătrunde prea profund în pragmatica ce originează și dă substanță discursului, sau îl «substanțializează»"*.

Aceste circumstanțe sînt oferite de traducerile sub-propoziționale. Ho Hsiu - Hwang oferă un exemplu. O persoană ar putea încerca să traducă în limba chineză următoarele: *„Vega, din constelația Lyra, este cea mai luminoasă stea pe cerul nordic, cu o magnitudine aparentă de 0,14 și o magnitudine absolută de +0,5"*.

---

[91] Paul Ernest, *loc. cit.*

[92] Ho Hsiu - Hwang, *On Different Conceptions of Translation: The Pragmatic, the Semantic and the Syntactic*, „The Humanities Bulletin", vol. 5, Chinese University of Hong Kong, 1998 (versiune electronică)

[93] În engleză: *mappings*

[94] Ho Hsiu - Hwang, *op. cit.*

[95] În engleză: *purpose-preserving transformations*

Scanned with OKEN Scanner

Operaţiunea de traducere este, uneori, interpretată, nu fără motive îndreptăţite, drept căutarea şi găsirea sinonimelor în limba chineză pentru *„Vega"*, *„Lyra"*, *„magnitudine aparentă"* şi *„magnitudine absolută"*, în mod individual sau colectiv. În cazul de faţă, problema este să se găsească expresii în limba chineză care să aibă pereche în raport de unu la unu în altă limbă (în engleză, în cazul articolului lui Ho Hsiu - Hwang), în aşa fel încît fiecare pereche să fie sinonimă una cu alta din punct de vedere inter-lingvistic.

Din acest punct de vedere, va fi relativ-simplu să se redea expresii ca *„magnitudine aparentă"* şi *„magnitudine absolută"* în limba chineză. Termenii vor fi găsiţi în manuale sau dicţionare de specialitate, unde se conţin reprezentări unitate la unitate [96] care păstrează coincidenţa de denotat sau de semnificat [97].

În cazul traducerii termenilor *„Vega"* şi *„Lyra"*, lucrurile devin mult mai nesigure, mai neclare şi mai încărcate din punct de vedere cultural. Pe parcursul timpului, diferitele popoare şi civilizaţii au dat nume distincte stelelor şi le-au aranjat diferit pe hărţile stelare, iar chinezii nu fac excepţie de la aceasta.

Mai mult, datorită poziţiei distincte pe glob, diferite popoare percep în mod specific aşezarea stelelor pe bolta cerească.

Avînd în vedere cele de mai sus, Ho Hsiu - Hwang consideră că, chiar şi în cazul în care analizăm problemele ridicate de traducerea unui context limitat, ideea reprezentărilor păstrătoare de sinonimie [98] este presărată de numeroase pericole. Un pericol fatal, din punct de vedere ştiinţific, ne paşte dacă acceptăm concepţia sintactică a traducerii bazată pe idei precum posibilitatea înlocuirii logice a expresiilor în orice context de un anume tip.

11. În *Translation, Quotation and Truth*, Roger Wertheimer [99] consideră că principiul substituţiei în sinonimie (*sinonimele sînt intersubstituibile fără alterarea sensului propoziţiei*) este conţinut implicit în concepţia fregeană a analiticităţii.

---

[96] În engleză, *one-to-one mappings*
[97] În engleză, *denotata* or *significata coincidence*
[98] În engleză, *synonymity-preserving mapping*
[99] Roger Wertheimer, *Translation, Quotation and Truth* (text electronic)

Scanned with OKEN Scanner

Pe de o parte, *adevărul logic* pare a se datora numai formei sintactice, pe cînd matematica este distinctă de logică, chiar dacă toate adevărurile matematice sînt derivabile din definiții și principii logice. Spre deosebire, însă, de adevărul logic, *adevărul matematic* nu este datorat sintaxei, așa că – după Wertheimer – intersubstituibilitatea în adevărurile matematice păstrează sintaxa propoziției, sensul, și „necesitatea matematică". De aceea, necesitatea matematică diferă de necesitatea logică, precum și de cea lexicală.

Autorul în atenție pune în discuție și „testul traducerii" al lui Alonzo Church, al cărui scop este să evalueze echivalențele necesare presupuse. Ideea de bază este că *„traducerea (corectă) este păstrătoare de înțeles"*. Orice disparitate care apare în procesul traducerii între echivalentele presupuse face ca propozițiile (rostirile, sau enunțurile) să fie neechivalente. Traducerile care fac obiectul testului sînt esențialmente substituiri de sinonime. Propoziția rezultată din traducere urmează a avea aceeași sintaxă cu originalul, dar va diferi morfematic, prin substituirea sinonimelor.

Din punct de vedere *logic*, se consideră a nu fi important faptul că traducerile sînt intra-lingvistice, sau inter-lingvistice.

În cazurile mai sus menționate, principiul de bază și, se pare, inatacabil, este acela conform căruia substituirea sinonimelor transmite sensul propoziției. Acest principiu al substituirii sinonimelor se extinde și asupra substituirii numelor comune co-referente, considerîndu-le înțelesul ca fiind referința lor.

Roger Wertheimer găsește fisuri în toate aceste afirmații și consideră că *„derivarea* testului *din acest* principiu *ar da naștere la suspiciuni, din două motive. Principiul pare a avea ca rezultat inutilitatea testului, pentru că, probabil, orice disparitate care apare în original trebuie să fie o discrepanță în traducere, iar nu rezultatul acesteia"*. Dacă principiul este banal, testul ar fi lipsit de vreun folos. Acesta nu este vechiul „paradox al analizei": sinonimiile nu sînt analize; adevăratele analize sînt adevăruri necesare cognoscibile *a priori*; sinonimiile sînt echivalențe *noționale* contingente, cognoscibile *a posteriori* [100].

[100] Roger Wertheimer, *loc. cit.*

Testul presupune că „principiul substituirii sinonimelor" se aplică atît propoziţiilor logice, cît şi celor ne-logice.

Dar nu trebuie uitat faptul că substituirea neuniformă a termenilor sinonimici în adevărurile logice poate însemna *non-sinonimie.*

De asemenea, nu trebuie eludat faptul că termenii sinonimici sînt coextensivi *ipso facto*, iar ca atare, *„interceptarea sinonimelor transmite adevărul în toate lumile posibile"* [101].

După Roger Wertheimer *„această «necesitate» este «lexicală», nu logică, şi este asigurată nu de sintaxă, ci de contingenţa noţională"* [102]. Intercepţiile sinonimice diferă semantic de adevărurile logice – şi unele de altele – nu în ceea ce priveşte referinţa la obiect, sau la conţinutul factual; *„diferenţa rezidă în ceea ce ele exprimă despre presupoziţiile lor metalingvistice".*

12. Teoria despre sens a filosofului polonez Kazimierz Ajdukiewicz este considerată, acum, ca fiind aproape complet-uitată [103]. Ea este, totuşi, o concepţie ce merită atenţie şi rămîne conectată la curentele importante ale cercetării semiotice contemporane.

Conform părerii lui Kazimierz Ajdukiewicz, ca o directivă să se refere la o expresie *„W" în mod esenţial*, nu este suficient să poată fi folosită pentru a justifica o propoziţie incluzînd expresia *„W"*.

O astfel de directivă ar putea să nu distingă expresia *„W"* de alte expresii din aceeaşi categorie gramaticală. De exemplu, directiva axiomatică prin care se cere *acceptarea tuturor propoziţiilor de forma „a = a"* nu distinge nici un nume pe care *„a"* l-ar putea reprezenta, de oricare alt nume din aceeaşi mulţime.

Singurul termen la care această directivă se referă în mod esenţial este simbolul relaţiei de identitate.

Dacă ar fi să formulăm principiul identităţii *„a = a"* în forma unei serii de principii particulare referitoare la diferite feluri de obiecte, ar reieşi că fiecare dintre asemenea principii particulare se referă nu numai la semnul de identitate, ci la toate expresiile de un anume fel.

---

[101] Roger Wertheimer, *loc. cit.*

[102] *Ibidem*

[103] *Apud*: Ryszard Wójcicki, *Ajdukiewicz's Theory of Meaning*, Polska Akademia Nauk, f. a., versiune electronică

Scanned with OKEN Scanner

Este sensul expresiei „*W*“ dat de toate directivele care se referă la expresie în mod esențial și, în plus, sînt respectivele directive formulate într-un mod pe deplin general ?

Nu complet, pentru că s-ar putea ca înțelesul expresiei „*W*“ să depindă de înțelesul altei expresii „*V*“, în sensul că ambele aceste expresii să apară în mod esențial în aceeași directivă.

Faptul că pisica, să spunem, este un animal poate fi considerat un postulat de sens. Astfel, termenul „pisică“ și termenul „animal“ rezultă a fi înrudite din punct de vedere semantic.

Este evident faptul că înrudirea expresiilor poate fi *directă* sau *indirectă*: dacă „*W*“ este semantic-înrudit cu „*V*“, iar „*V*“ cu „*U*“, atunci „*W*“ este semantic-înrudit cu „*U*“, deși nu în mod direct. Devine clar că înțelesul expresiei „*W*“ este dat nu numai de directivele în care apare expresia, ci și de acele directive în care apar expresiile semantic-înrudite cu ea. Dacă într-o limbă „*J*“ înlocuim expresia „*W*“ în toate contextele cu expresia „*W'*“, creînd, astfel, o limbă schimbată „*J'* “, rezultă că „*W'* “ în „*J'*“ va însemna același lucru ca „*W*“ în „*J*“.

Aserțiunea lui Ajdukiewicz despre sinonimia lui „*W*“ cu „*W'*“ apare, aici, ca o consecință a modului dat de construire a limbii, sau a limbajului „*J'* “. Dacă „*W'*“ va prelua toate proprietățile lui „*W*“ și, de asemenea, înțelesul ei, atunci rezultă, evident, că „*W'*“ este sinonim cu „*W*“. Înlocuirea lui „*W*“ cu „*W'* “, în concordanță cu concepția lui Kazimierz Ajdukiewicz asupra sensului, echivalează cu înlocuirea lui „*W*“ cu „*W'*“ în toate directivele de sens.

Deci, *sensul* determină *directivele de sens*. Așa stînd lucrurile, conceptul de *sinonimie a două expresii* poate fi identificat cu completa *intersubstituibilitate* a acestor expresii în directivele lor de sens. Altfel spus, două expresii „*W*“ și „*W'*“ ale unui limbaj „*J*“ sînt sinonime în acest limbaj, dacă schimbul lor de locuri în directivele lor de sens transformă aceste seturi de directive în seturi echivalente.

Iată, acum, și explicațiile asociate unei astfel de concepții: *„am acceptat această teză, care echivalează cu a spune că semnificațiile expresiilor unei limbi determină regulile de sens ale acestei limbi, astfel încît nu putem modifica regulile de sens fără*

Scanned with OKEN Scanner

a modifica simultan semnificaţiile; am abandonat, însă, reciproca tezei, după care semnificaţiile expresiilor unei limbi sînt determinate pe baza regulilor de sens. Făcînd aceasta, înclinam să susţin că prezenţa unor elemente apriorice în cadrul diverselor discipline este o consecinţă inevitabilă a faptului că fiecare disciplină utilizează o anumită limbă" [104].

Din punct de vedere logic, definirea sinonimiei este identică cu definirea conceptului de *sens*. Conform mai multor autori, Kazimierz Ajdukiewicz a depăşit stadiul generalizărilor, dorind să definească conceptul de *sens*, dar a eşuat în efortul său.

13. Aşa cum reiese din scrierile filosofului argentinian (iar apoi, nord-american) Mario Bunge, *semnificaţia* este considerată ca fiind o proprietate a constructelor, sau a semnelor.

Pe de o parte, două constructe au aceeaşi semnificaţie numai în cazul în care ele au atît *acelaşi sens*, cît şi *aceiaşi referenţi*, cu alte cuvinte, dacă ele constituie acelaşi *construct*.

Pe de altă parte, *significanţa* este considerată o proprietate a semnelor şi poate fi interpretată drept compunere a *designării* şi *semnificaţiei*. Significanţa unui semn este *semnificaţia constructului* pe care-l *designează* semnul respectiv.

Aşadar, după Mario Bunge, *„sinonimia (într-un limbaj) este, de asemenea, significanţă, deci semnificaţie identică (acelaşi sens, aceeaşi referinţă) a constructelor în cauză"* [105].

Autorul în atenţie adoptă, deci, un punct de vedere conform căruia *semnificaţia* unei expresii este atît *sens*, cît şi *referinţă*, şi numeşte orice dezvoltare a acestui punct de vedere într-un sistem ipotetico-deductiv o *„teorie sintetică a semnificaţiei"*.

Filosoful de care ne ocupăm defineşte *semnificaţia* unui construct (a unui *predicat*, sau a unei *propoziţii*) ca fiind perechea ordonată compusă din *sensul* şi *clasa de referinţă* ale constructului.

---

[104] Kazimierz Ajdukiewicz, *Problema empirismului şi concepţia despre semnificaţie*, traducere după: „Studia Filozoficzne", 1, 1964, în: „Materialismul dialectic şi ştiinţele moderne", vol. 13, *Logica ştiinţei*, Editura Politică, Bucureşti, 1970, p. 389

[105] Mario Bunge, *Ştiinţă şi filosofie*, traducere din limba engleză, Editura Politică (colecţia „Idei contemporane"), Bucureşti, 1984, p. 67

Scanned with OKEN Scanner

Aceste două componente ale *semnificației* sînt, apoi, reprezentate drept componentele unui vector în plan, iar o astfel de reprezentare va permite elucidarea noțiunii de *schimbare a semnificației.*

Teoria lui Mario Bunge permite definirea noțiunii de *sinonimie*: *„două expresii ale unui limbaj vor fi declarate ca sinonime, numai în cazul în care ele desemnează același construct, adică dacă și numai dacă indică același sens și aceiași referenți"* [106].

Sprijinindu-se, după propria sa declarație, pe ideile lui Bernard Bolzano, Gottlob Frege, Bertrand Russell și Rudolf Carnap, Mario Bunge consideră că *„semnele* semnifică *numai în măsura în care ele* desemnează *concepte sau propoziții"*.

Să urmărim, în cele ce urmează, două dintre definițiile introduse de promotorul sud-american al filosofiei științei și al filosofiei științifice (a funcției de semnificanță și, respectiv, a sinonimiei):

DEFINIȚIA 10: „fie E *o mulțime de expresii ale unui limbaj oarecare* L *și să numim* D : E → C *funcția de designare ce pune în corespondență semnele cu constructele, iar* M *funcția de semnificație cu domeniul* C. *Atunci, compunerea* M ∘ D = Sig *este denumită funcția de semnificanță, iar valoarea sa* Sig(e) *pentru* e *în* E, *este denumită semnificanța lui* e *în* L" [107].

Din definiție, se desprinde un concept determinat al *semnificanței*, interpretat ca o funcție, iar pe baza lui se poate obține conceptul de *echi-semnificanță*, sau de *sinonimie*, ca relație de echivalență.

DEFINITIA 11: „două expresii e *și* e' *ale unui limbaj* E *sînt denumite sinonime în* L, *dacă și numai dacă* e *și* e' *au aceeași semnificanță în* L: Syn(e, e') $=_{df}$ Sig(e) = Sig(e')" [108].

Filosoful în atenție consideră că obiecția lui Willard Van Orman Quine la discuția despre propoziții, după care nu există un criteriu precis de sinonimie, își găsește – în perspectiva propriei concepții – o rezolvare în faptul că doi *termeni* sinonimi desemnează același *concept*, iar două *enunțuri* sinonime susțin aceeași *propoziție*.

---

[106] Mario Bunge, *op. cit.*, p. 74
[107] *Ibidem*, p. 82
[108] *Ibidem*, p. 83

Scanned with OKEN Scanner

14. O contribuţie la discutarea şi clarificarea situaţiei de sinonimie este adusă, în gîndirea românească, de filosoful, logicianul şi omul politic Ion Petrovici (1882 - 1972).

Acesta susţine că, atunci cînd două noţiuni, sau concepte coincid, suprapunîndu-se, ele pot fi considerate *identice.* Un exemplu este cel al noţiunilor „anorganic" şi „mineral". Ion Petrovici le consideră identice, *„deoarece tot ce este anorganic este mineral şi tot ce este mineral este anorganic".* În continuare, gînditorul român afirmă că, atunci *„cînd două noţiuni identice poartă nume deosebite, se cheamă şi* echipolente. *Acele două cuvinte deosebite, care denumesc două noţiuni identice şi, prin urmare, în fond, aceeaşi noţiune, se numesc* sinonime" [109].

Detaliind aspecte ale problemei, autorul *Teoriei noţiunilor* recunoaşte că, la prima vedere, există *identitate* între sferele (sau extensiunile) celor două noţiuni, însă nu şi între conţinuturile acestora.

Ion Petrovici ia în considerare exemplul dat de Arthur Schopenhauer şi folosit, anterior, de Titu Maiorescu [110]: cel oferit de noţiunile „rumegător" şi, respectiv, „bisulcat", considerate ca identice în privinţa *sferei,* dar avînd un *conţinut* cu totul deosebit.

După Ion Petrovici, corectitudinea acestei interpretări este „numai aparentă" . Interpretarea *„ar fi adevărată numai în cazul cînd am admite că* noţiunile-adjectiv *pot să fie genuri adevărate* noţiunilor-substantiv. *Atunci, două atribute ce se înfăţişează totdeauna împreună, avînd un conţinut cu totul deosebit, ar putea să aibă, totuşi, sfere identice, care ar fi suma aceloraşi obiecte în care acele atribute se află veşnic laolaltă"* [111].

Ion Petrovici consideră, în continuare, că însuşirile unui obiect nu pot căpăta calitatea de *genuri* şi că nu atributele (sau predicatele) au sferă identică; de fapt, *noţiunile-substantiv* „animal rumegător" şi „animal bisulcat" sînt identice ca sferă.

Autorul în discuţie susţine, apoi, că *„numai o iluzie poate să ne facă a crede că noţiuni cu sfere identice pot să aibă un*

---

[109] Ion Petrovici, *Teoria noţiunilor*, Editura „Polirom", Iaşi, 1998, p. 154

[110] Titu Maiorescu, *Scrieri de logică*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, p. 186

[111] Ion Petrovici, *op. cit.*, p. 155

Scanned with OKEN Scanner

conținut deosebit" și că, în același timp, însăși existența a două nume deosebite ar reliefa faptul că cele două noțiuni echipolente diferă „în *ceva*". Acest „ceva" nu este, după Ion Petrovici, *„nici sfera, nici conținutul, ci este – la sferă și conținut identic – relefarea diferită a cîte unui aspect al obiectului, care aspect devine, astfel, reprezentativ pentru întreg conținutul său"* [112].

15. Antrenat în problema principiilor logicii tradiționale [113], logicianul Petre Botezatu (1911 - 1981) susține, cu referire la corespondența semantică dintre *semne* (respectiv *termeni*, sau *cuvinte*) și *obiecte* (respectiv *noțiuni*), că aceasta nu este perfectă, *biunivocă*, de tipul un semn – un obiect, respectiv un obiect – un semn. Univocitatea poate deveni efectivă, însă, în cazul limbajelor formale.

În ceea ce privește limbajele naturale, ceea ce se realizează este o *corespondență multi-univocă*, de tipul un semn – mai multe obiecte, respectiv un obiect – mai multe semne. Astfel, apar situațiile de *omonimie* și, respectiv, de *sinonimie* (sau *polinimie*).

Atunci cînd avem situația unei noțiuni exprimate prin mai multe cuvinte (sau semne), este generată situația de *sinonimie*. Exemplele oferite de Petre Botezatu sînt: *„azot"* = *„nitrogen"*, *„secol"* = *„veac"*, *„vocabular"* = *„lexic"*, *„dragoste"* = *„iubire"*.

Marele avantaj oferit de existența *sinonimiei* este că situația în discuție *„ne permite să variem îmbrăcămintea lexicală a argumentării, fără să cădem în paralogisme"* [114], sau *sofisme*.

16. Un alt logician autohton, Gheorghe Enescu, pornește în problema *sinonimiei* de la considerentul că, *dacă două expresii lingvistice au același sens, se poate spune că ele sînt sinonime* (pe scurt: *sin*): *„vom scrie* – spune autorul român la care ne-am oprit – *că* σ_i sin σ_j, *dacă și numai dacă* σ_i *și* σ_j *au același sens"*. Mai mult decît atît, *„dacă două nume sînt sinonime, atunci ele sînt echisemnificative (au aceeași semnificație)"* [115].

---

[112] Ion Petrovici, *op. cit.*

[113] Petre Botezatu, *Introducere în logică*, ediția a II - a, Editura „Polirom", Iași, 1997

[114] *Ibidem*, p. 29

[115] Gheorghe Enescu, *Semantica logică, limbaj, logică, filosofie*, Editura Științifică, București, 1968, pp. 162, 174

Scanned with OKEN Scanner

17. Cornel Popa, un alt logician român de marcă, îşi aduce contribuţia în contextul dezbaterii asupra situaţiei de sinonimie, menţionînd că noţiunea de *adevăr analitic* este, în anumite condiţii, reductibilă la o identitate de înţeles între două iteme lexicale sau expresii, de obicei identificabilă ca *sinonimie*.

Aşadar, conceptul de *ADEVĂR ANALITIC* este definibil prin intermediul conceptului de *SINONIMIE*, iar *SINONIMIA*, la rîndul ei, este definibilă prin intermediul relaţiei de *INTERSUBSTITUIRE salva veritate*. Sinonimia mai poate fi definită şi prin intermediul conceptului de *ANALITICITATE*. Cornel Popa avertizează asupra faptului că se poate ajunge la o anumită circularitate a conceptelor în discuţie.

Astfel, definirea termenilor ar căpăta următoarele trei „traiectorii" vicioase: ☞ (a) *„considerînd drept punct de plecare termenul de «analitic», pe acesta îl putem defini* [...] *prin intermediul conceptului de* înţeles, *care, la rîndul său, este reductibil la cel de* sinonimie *şi acesta, în cele din urmă, este definibil prin intermediul conceptului de «analitic», de la care am plecat"*; ☞ (b) *„considerînd drept punct de plecare conceptul de «sinonimie», îl putem defini prin conceptul de «analitic»; un termen X este sinonim cu un termen sau o descripţie Y, dacă şi numai dacă propoziţia «toţi X, şi numai ei, sînt Y» este analitică;* [astfel], *conceptul de* analitic *este* [...] *definibil prin cel de* înţeles *care, la rîndul său, poate fi lămurit prin relaţia de sinonimie, aceasta nefiind altceva decît o identitate de înţeles între două expresii lingvistice"*; ☞ (c) *„considerînd conceptul de* înţeles *drept punct de plecare sau termen pe care vrem să-l explicăm, îl putem defini prin raportare la relaţia de sinonimie, care, la rîndul ei, este reductibilă* [...] *la conceptul de* analitic*; în sfîrşit, conceptul de* analitic *poate fi explicat prin raportare la înţelesul termenilor care apar în propoziţie"* [116].

18. Spirit multilateral, matematicianul şi semioticianul Solomon Marcus abordează, în lucrările sale, inclusiv *situaţia de sinonimie*, ajungînd să o identifice pînă la nivelul codului genetic:

[116] Cornel Popa, *Teoria cunoaşterii*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, pp. 129 - 130

Scanned with OKEN Scanner

„ca și în dicționarele limbilor naturale, aici [în codul genetic], *apar fenomene de sinonimie (posibilitatea ca două elemente distincte să aibă aceeași semnificație:* ocazie *și* prilej)" [117].

Reputatul teoretician își propune să stabilească o modalitate de aproximare a *gradului de sinonimie*. În acest sens, el ne asigură lămurirea problemei și din perspectiva lingvisticii matematice [118].

Notînd cu „*V*" mulțimea nevidă și finită pe care o numește *vocabular*, autorul consideră *frază pe vocabularul „V"* orice șir finit de elemente din „*V*", notat prin „$a_1, a_2, \ldots, a_n$", respectiv prin „$a_1, a_2, \ldots, a_i, \ldots, a_n$". Numărul „*n*" este numit *lungimea frazei*, iar „a_i" este *termenul de rang i* al frazei respective.

În acord cu convențiile stabilite, se numește *limbaj* (sau *limbaj pe vocabularul „V"*) și este notat prin „*L*" orice colecție de fraze pe vocabularul „*V*". În fine, totalitatea frazelor pe „*V*" constituie limbajul universal (pe „*V*") și se notează prin „*U(V)*".

Mai trebuie menționate mulțimile de elemente numite *semnificații* și notate cu „*S*"; tripletul „$< V, L, S >$" constituie un *suport biplan*, iar orice relație binară definită în *L* și cu valori în *S* constituie, prin definiție, o *structură semantică* pe suportul biplan „$< V, L, S >$".

Sistemul de obiecte „$< V, L, S, \rho >$", la rîndul lui, constituie un *limbaj cu structură semantică* (sau un *limbaj semantic*).

Iată și urmarea distincțiilor introduse pentru problema de care sîntem interesați: *„fiind dat un limbaj semantic* $< V, L, S, \rho >$, *vom spune că două fraze* x *și* y *din* L *sînt* sinonime, *dacă* $\xi(x) \cap \cap \rho(y) \neq 0$. *Numărul cardinal al mulțimii* $\rho(x) \cap \rho(y)$ *se numește* ordinul de sinonimie *al perechii de fraze* $< x, y >$. *Dacă frazele* x *și* y *sînt sinonime, dar* $\rho(x) \neq \rho(y)$, *spunem că* x *și* y *sînt* parțial-sinonime. *Două fraze sinonime* x *și* y *care nu sînt parțial-sinonime, se zic* total-sinonime" [119].

Conform raționamentului lui Solomon Marcus, *sinonimia parțială* dintre două expresii „*x*" și „*y*" corespunde unei opoziții

---

[117] Solomon Marcus, *Semne despre semne*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 36

[118] *Idem*, *Poetica matematică*, Editura Academiei, București, 1970, p. 112

[119] *Ibidem*, p. 113

Scanned with OKEN Scanner

semantice nedisjunctive, aşa cum *sinonimia totală* corespunde unei opoziţii-zero între respectivele expresii. Autorul pe care îl urmărim socoteşte că *indicele de sinonimie al unei semnificaţii „s"* este, *„prin definiţie, numărul cardinal* i(s) *al mulţimii* $\rho^{-1}(s)$*"* [120].

Gînditorul în atenţie consideră, de asemenea, că limbajul ştiinţific, datorită specificităţii sale, *„este nevoie să posede o sinonimie infinită, cu alte cuvinte, pentru fiecare frază, trebuie să existe o infinitate de fraze echivalente cu ea, prin* fraze echivalente *înţelegîndu-se* fraze cu aceeaşi semnificaţie".

Solomon Marcus pune în opoziţie limbajul poetic cu cel ştiinţific, din perspectiva sinonimiei, afirmînd că *„limbajul poetic nu cunoaşte sinonimie"*, deoarece alegerea făcută de poet este cu atît mai încununată de succes, cu cît expresia rezultată din alegere *„se impune cu exclusivitate"* şi se *„sustrage oricărei substituiri"* [121].

19. Pentru Paul Schveiger [122], relaţiile dintre două obiecte lingvistice sînt determinate pe baza relaţiei de identitate „$X = Y$" şi de diferenţă „$X \neq Y$". Considerînd relaţia de implicaţie între două expresii (în notaţia obişnuită, „$\supset$"), autorul consideră că, dacă $X \supset Y$, iar $Y \supset X$, atunci $X \equiv Y$, care este o valoare specială a relaţiei „$X = Y$".

După semioticianul urmărit, un cuvînt „X" va fi considerat ca *sinonim* cu „Y", adică „$X\ Si_I Y$", într-un sens i, dacă *o clasă de sinonime* ale cuvîntului X este definită de $s_I(X) \equiv \{Y: X\ Si_I Y\}$.

În acord cu Willard Van Orman Quine, Paul Schveiger afirmă că relaţia de *sinonimie* este una graduală, teză care, din punctul de vedere al teoriei mulţimilor vagi, este perfect justificată.

20. Virgil Stancovici recunoaşte limbajului natural [123], în care sînt scrise documentele ştiinţifice, imensa varietate de „cuvinte permise" şi bogăţia acestuia, calităţi ce sînt potenţate de conţinut şi de imaginaţia literară a scriitorului. Se impune, ca atare, un limbaj convenţional, *„bazat pe o serie de noţiuni înscrise într-un vocabular controlat standard"*, pe care autorul îl numeşte *tezaur*.

---

[120] Solomon Marcus, *op. cit.*, p. 115

[121] *Ibidem*, p. 33

[122] Paul Schveiger, *O introducere în semiotică*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1984, p. 101

[123] Virgil Stancovici, *Logica limbajelor*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, p. 109

Scanned with OKEN Scanner

Printre regulile ce prezidează întocmirea unui astfel de limbaj stă şi aceea a *„înlăturării sinonimiei dintre termeni“*, adică a înlăturării tuturor cuvintelor care au acelaşi sens, dar se scriu diferit.

După Virgil Stancovici, *sinonimia* este o situație în care itemele lexicale se pot înlocui între ele, fără ca sensul propoziției în care apar să se schimbe. De exemplu: *„a vieţui“* = *„a trăi“*, *„suflet“* = *„spirit“*, *„avion“* = *„aeroplan“*, *„animal“* = = *„dobitoc“*, *„apă“* = *„H_2O“*, *„linia dreaptă“* = *„drumul cel mai scurt între două puncte“*, *„pătrat“* = *„dreptunghi echilateral“*, *„diamant“* = *„cărbune pur cristalizat“* etc.

Într-o *serie sinonimică*, autorul identifică o noțiune caracteristică întregii serii, pe care o numeşte *dominantă*; el stabileşte o condiție de bază a situației de sinonimie, şi anume că fiecare item dintr-o astfel de serie trebuie să fie sinonim nu numai cu dominanta, ci şi cu toți ceilalți membri ai grupului, iar între itemele considerate sinonime se stabileşte relația logică de echivalență, care prezintă următoarele proprietăți: este *REFLEXIVĂ* (ceea ce înseamnă că *„Sin xx“* este o propoziție totdeauna adevărată), *SIMETRICĂ* (ceea ce înseamnă că *„Sin xy = Sin yx“*) şi *TRANZITIVĂ* (ceea ce înseamnă că *„Sin xy & Sin yz ⊃ Sin xz“*, pentru oricare *„x“*, *„y“* şi *„z“*).

21. După Ion V. Mesaroşiu, profesor de logică la Universitatea „Babeş-Bolyai“ din Cluj-Napoca, *„două noțiuni sînt în raport de identitate, adică sînt identice – sinonime, am spune noi – cînd prin ambele se gîndeşte acelaşi obiect, cînd ambele au aceeaşi sferă“* [124]. Exemplele oferite de noțiunile *„materie“* şi *„existență“*, *„anorganic“* şi *„mineral“*, *„perpendicular pe extremitatea razei unui cerc“* şi *„tangentă dusă la un cerc“*, *„Bucureşti“* şi *„capitala României“* etc. evidențiază clar faptul că sferele noțiunilor-perechi coincid total, deoarece se referă la acelaşi obiect, deşi, totuşi, ele pot diferi prin conținutul lor. Diferența rezidă în faptul că fiecare obiect are un număr extrem de mare de note, dar notele esențiale se referă la acelaşi obiect.

[124] Ion V. Mesaroşiu, *Logica generală*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1971, p. 60

Scanned with OKEN Scanner

22. În viziunea profesorului Petru Ioan asupra chestiunii în discuţie [125], sinonimia, sau *polinimia*, este o ilustrare a *identităţii extensional-intensionale*, respectiv a *echivalenţei logice*, ce se stabileşte între două sau mai multe expresii: *„S_1ID Sin S_2ID"*.

Autorul identifică o serie întreagă de tipuri ale situaţiei de sinonimie. Astfel, se pot distinge: ☞ (1) *sinonimia de prag minimal* (*„par"* = *„cu soţ"*), respectiv *sinonimia de prag maximal*, *„a spune"* = *„a zice"*; ☞ (2) *sinonimia componenţială* (bazată pe o *comunitate semică* sau pe o *echivalenţă structurală*), respectiv *sinonimia logică*, ce necesită o parafrază, ca în definiţii sau în transformările structurii de adîncime; ☞ (3) *sinonimia de fapt* (*„filoelen"* = *„trişor"*), respectiv *sinonimia referenţială*, ca în exemplul *„nici nu tună, nici nu fulgeră"* = *„este fals că tună sau fulgeră"*; ☞ (4) *sinonimia descriptivă*, respectiv *sinonimia afectivă*; ☞ (5) *sinonimia stilistică*, respectiv *sinonimia semantică* etc.

Ca materializări ale sinonimiei, în orizontul retoricii, autorul consideră: ☞ (1) *pronominaţia* (respectiv *antonomaza*, sau *circumlocuţiunea*), ca desemnare a obiectului printr-o calitatea a acestuia, respectiv a numelui printr-o descripţie, de exemplu a *„învingătorului lui Darius"* prin *„Alexandru Macedon"*; ☞ (2) *perifraza*, ca exprimare indirectă, ocolită şi / sau înflorită a unei idei, ca în cazul *„se arată părintele luminii"* = *„răsare soarele"*; ☞ (3) *parafraza*, ca enunţare (frază) în cadrul enunţării (sau al frazei), adică aglomerare de idei secundare în jurul aceleiaşi idei principale; ☞ (4) *epifraza*, ca extidere a unei fraze (deja determinate) în orizontul unor idei secundare; ☞ (5) *sinonimia* în sensul strict al cuvîntului (numită şi *metabolă*), ca o grupare de cuvinte în acelaşi sens, sau o relatare în alţi termeni; ☞ (6) *acumularea de expresii sinonime*, pentru a potenţa o anumită idee, sau a releva un anumit lucru.

Cu totul remarcabilă este preocuparea logicianului român pentru încadrarea sinonimiei într-un *sistem* al fenomenelor de limbaj, dedus prin jocul coincidenţei şi al diferenţei între parametrii *„S"* (semnificant), *„I"* (intensiune) şi *„D"* (extensiune).

---

[125] Petru Ioan, *Logica „integrală" în distincţii, operaţionalizări, definiţii şi exemplificări*, vol. 1, Editura „Ştefan Lupaşcu", Iaşi, 1999, pp. 104 - 105

Scanned with OKEN Scanner

Fiecăruia dintre cele opt fenomene astfel definite, autorul la care ne referim îi asigură o reprezentare în *logica situațională*, așa cum rezultă și din cursul actualei expuneri.

Deja excesiv de întinsă, această trecere în revistă a concepțiilor acumulate în problematica sinonimiei nu și-a propus să fie exhaustivă, ci să dea o idee de ansamblu a complexității situației în discuție. Capitolele următoare vor încerca o clarificare a cel puțin cîtorva dintre aspectele teoretice și practice ale sinonimiei.

Scanned with OKEN Scanner

3. TIPOLOGIA SINONIMIEI: SINONIMIA LEXICALĂ COMPONENȚIALĂ ȘI SINONIMIA LOGICĂ

Se pot identifica mai multe tipuri de *sinonimie,* în funcție de criteriile care stau la baza clasificărilor, sau a sistematizărilor respective. Printre criterii se pot enumera: felul componenților, relațiile dintre itemele sinonimice, durata procesului de sinonimizare [1] etc.

Indiferent de natura acestor criterii, se pare că una dintre soluțiile cele mai bune în ceea ce privește clasificarea, sistematizarea și clarificarea sinonimiei este cea impusă de *evidență.*

În această privință, două tipuri esențiale par a se detașa: *sinonimia lexicală componențială* și *sinonimia logică.*

3.1. DELIMITĂRI ÎN ORIZONTUL SINONIMIEI LEXICALE COMPONENȚIALE

Sinonimia componențială este, în viziunea unui semantician al limbii franceze, precum Mariana Tuțescu, *„o echivalență a semnificațiilor a două sau mai multe lexii, bazată pe miezuri semice comune, sau pe o formulă componențială echivalentă"* [2].

În cadrul sinonimiei *componențiale*, se pot, de asemenea, face diferențieri, deoarece toate sursele bibliografice converg spre acceptarea ideii că sinonimia este un fenomen gradualizabil și ierarhizabil. Astfel, ne putem imagina o *scală a sinonimiei.*

La extrema superioară a scalei pe care se distribuie manifestările fenomenului în atenție, plasăm *sinonimele absolute*, care marchează identitatea semantică a expresiilor puse în relație.

Sînt *sinonime absolute* două iteme lexicale ale căror relații contextuale, în totalitatea lor, sînt identice. Este, însă, extrem de

---

[1] Onufrie Vințeler, *Probleme de sinonimie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 17

[2] Mariana Tuțescu, *Précis de sémantique française*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1979, p. 147

Scanned with OKEN Scanner

dificil a încerca să dovedești că două iteme ar fi sinonime absolute după această definiție, deoarece ar însemna să se verifice toate relațiile la care participă respectivele expresii, în toate contextele posibile, fiind bine cunoscut faptul că numărul de contexte este infinit.

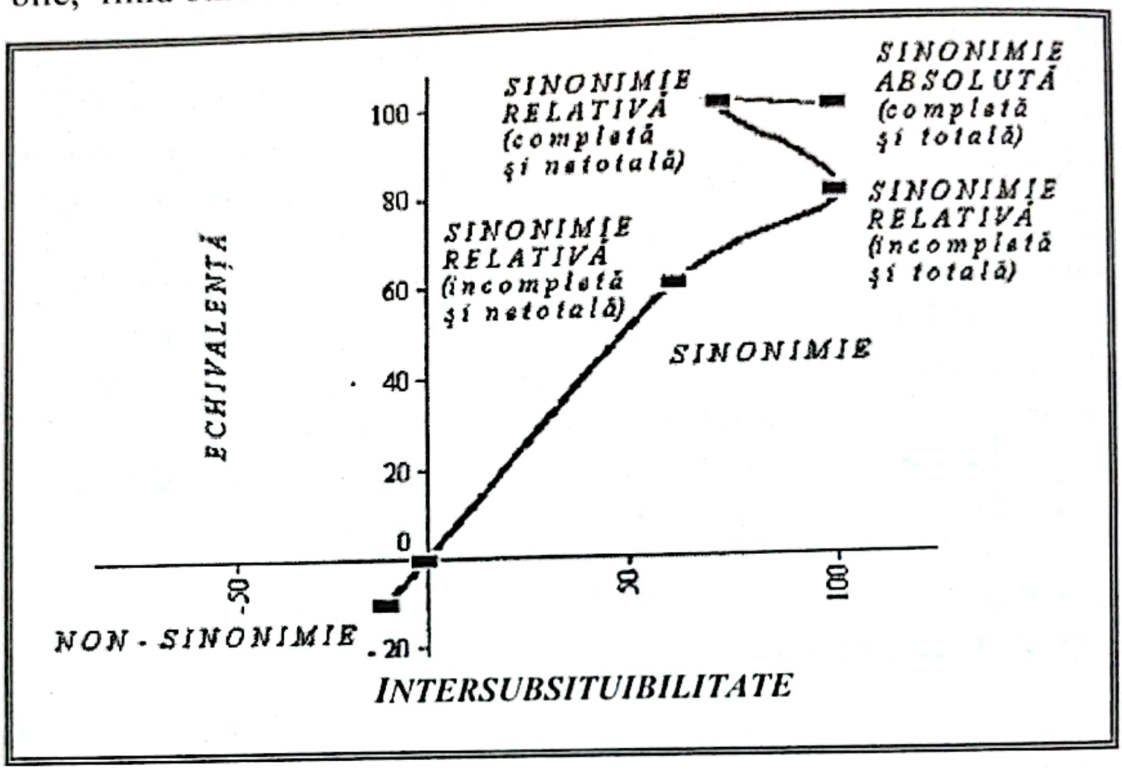

4°. Gradele sinonimiei, ca fenomen de suprapunere semantică între două sau mai multe expresii

Sinonimele absolute, în viziunea lui John Lyons [3], sînt cele care prezintă următoarele caracteristici: ☞ (1) sînt *totale*, dacă și numai dacă sînt identice în toate contextele; ☞ (2) sînt *complete*, dacă și numai dacă sînt identice în toate dimensiunile relevante ale sensului, atît pentru sensul *emotiv* (sau *afectiv*), cît și pentru sensul *cognitiv* (mai mult sau mai puțin „obiectiv").

O dată ce este acceptată existența sinonimelor *absolute*, trebuie acceptat și faptul că ele sînt extrem de rare.

Relația de sinonimie *absolută* este foarte instabilă, deoarece, în general, în orice limbă naturală, nu există o motivație puternică și evidentă pentru existența sinonimiei absolute. Itemele lexicale care,

[3] John Lyons, *Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1979, p. 450

la un moment dat, fac parte din această categorie de expresii se pot perima, sau pot fi supuse unui proces de diferențiere semantică.

Am putea admite că sinonimia *absolută* (respectiv sinonimia *totală*) este restrînsă la un vocabular pur-descriptiv și extrem de specializat, cum este, de pildă, lexicul științific.

După sinonimia *absolută*, pe scala fenomenelor sinonimice – așa cum se poate urmări în figura de la pagina precedentă – urmează zona sinonimiei *parțiale*, sau *relative*. Dacă sinonimia *absolută* este una *completă* și *totală*, atunci se poate considera că sinonimia *parțială* (sau *relativă*) poate fi de trei tipuri: ☞ (1) sinonimie *completă*, dar *netotală*; ☞ (2) sinonimie *incompletă*, dar *totală*; ☞ (3) sinonimie *incompletă* și, totodată, *netotală*.

Dacă luăm din nou în discuție scala sinonimiei, la al cărei capăt „de sus" se plasează *sinonimele absolute*, putem spune că, incluzînd acest punct, dar extinzîndu-se o anumită distanță pe scală, există o regiune care reprezintă *sinonimele cognitive*.

Sintagma *„sinonimie cognitivă"* include sinonimia *absolută* și pe cea *parțială*, dar scala asemănării de sens poate fi extinsă dincolo de limitele sinonimiei *cognitive*, în final pierzîndu-se în universul nelimitat al *non-sinonimiei*. Pe fiecare segment al scalei în atenție, gradul de sinonimie variază în mod continuu.

Pentru a fi sinonime *cognitive*, o pereche de iteme lexicale trebuie să prezinte anumite proprietăți sau caracteristici comune.

După cum s-a afirmat anterior, foarte puține sinonime *perfecte* sînt sinonime *absolute*. În cele mai multe situații, un item lexical, în cîteva aspecte ale identității sale, poate să difere ca sens de oricare dintre sinonimele sale cognitive. Aceste diferențe pot fi de natură *semantică*, respectiv *propozițională*, sau *expresivă*.

Relevanța pentru sinonimia *cognitivă* a diferenței dintre înțelesul *propozițional* și cel *expresiv* este simplă: înțelesul propriu al unui item lexical poate fi format din unul sau din ambele tipuri de înțeles.

În cazul a două iteme lexicale care sînt în relație de *sinonimie cognitivă*, ele trebuie să fie identice în ceea ce privește trăsăturile propoziționale, dar pot diferi sub aspectul trăsăturilor expresive, sau în ceea ce privește expresivitatea potențială.

Scanned with OKEN Scanner

John Lyons mai distinge şi categoria de *cvasisinonime* [4]. În ea sînt incluse iteme lexicale care sînt mai mult sau mai puțin similare, dar nu identice ca sens. Aceste *cvasisinonime* se plasează la hotarul dintre fenomenul *sinonimiei* şi cel al *non-sinonimiei.*

Sinonimia *descriptivă* – numită în mod obişnuit *cognitivă*, sau *referențială* – este, de fapt, acea *sinonimie propriu-zisă*, dintre mai multe unități, în virtutea *echivalenței* valorii lor de adevăr.

Abordarea sinonimiei lexicale componențiale, în sensul celor expuse, clarifică o serie de aspecte, dar nu reuşeşte să ofere o imagine mai amplă asupra adevăratei complexități a problemei în discuție.

Pentru o reflectare cît mai exactă şi cît mai nuanțată a fenomenului în atenție, trebuie să se ia în considerare modul în care se manifestă sinonimia la diferite niveluri ale limbii.

Din acest punct de vedere, o clasificare mai cuprinzătoare ne oferă Otto Ducháček [5], pe şase trepte de specificare a genului în atenție. Aşa cum se poate urmări în figura (5°), autorul ceh discriminează între sinonime *absolute* şi sinonime *parțiale*, ca şi subclase ce interferează în cazul sinonimelor *aproximative.*

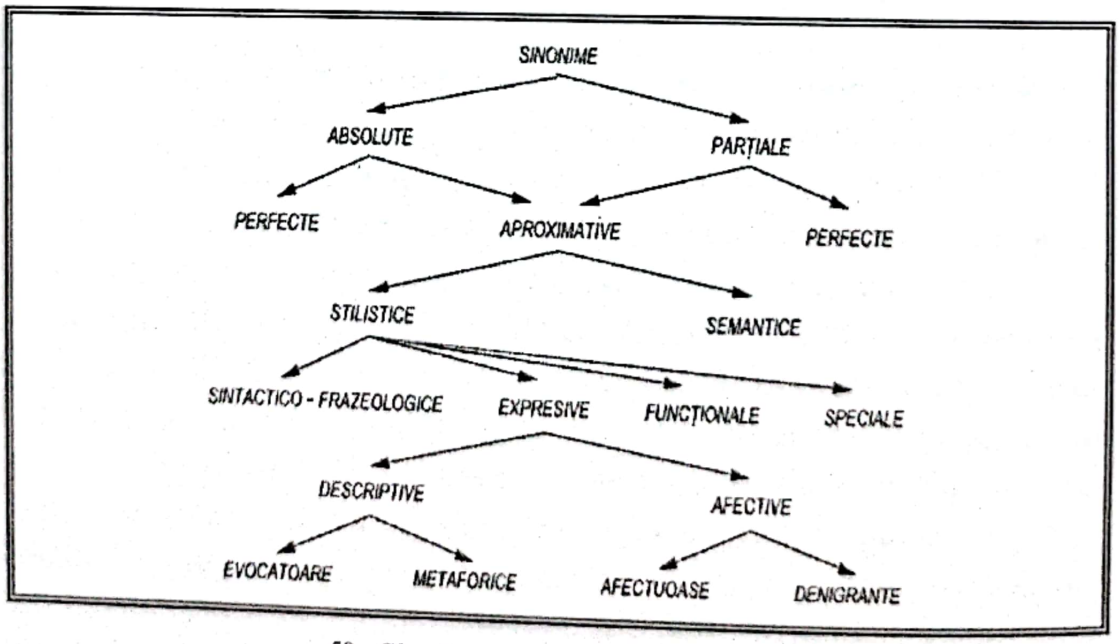

5°. Clasificarea sinonimiei, datorată lui Otto Ducháček

[4] În engleză: *near synonyms*

[5] Otto Ducháček, *Précis de sémantique française*, Université „J. Purkyně", Brno, 1967, p. 56; *apud*: Mariana Tuțescu, *op. cit.*, p. 145

Scanned with OKEN Scanner

La rîndul lor, sinonimele *aproximative* sînt socotite a fi *stilistice*, ori *semantice*. Pe cele dintîi, autorul le subclasează în: ☞ (1) sinonime *stilistice sintactico-frazeologice*; ☞ (2) sinonime *stilistice expresive*; ☞ (3) sinonime *stilistice funcționale*; ☞ (4) sinonime *stilistice speciale*. La un al patrulea nivel de discriminare, Otto Ducháček subdivide sinonimele *expresive* în sinonime *descriptive* și, respectiv, *afective*. Cele dintîi sînt, la rîndul lor, *evocatoare* sau *metaforice*, așa cum cele din urmă pot fi subclasificate în sinonime *afectuoase*, ori sinonime *denigrante*.

Pornind de la clasificarea autorului ceh, am putea duce și mai departe procesul detalierii, pentru a ajunge la o tipologie a fenomenelor de sinonimie, precum cea din tabelul (6°), ce atinge toate cele șase niveluri de departajare între „genul proxim" și „specia ultimă".

SINONIME ABSOLUTE	*PERFECTE*				
	APROXIMATIVE	*stilistice*	*sintactico-frazeologice*		
			speciale		
			funcționale		
			expresive	*descriptive, evocatoare,* sau *metaforice*	
				afective, afectuoase, sau *denigrante*	
		semantice			
SINONIME PARȚIALE	*PERFECTE*				
	APROXIMATIVE	*stilistice*	*sintactico-frazeologice*		
			speciale		
			funcționale		
			expresive	*descriptive, evocatoare,* sau *metaforice*	
				afective, afectuoase, sau *denigrante*	
		semantice			

6°. Detalierea clasificării sinonimiei, întreprinse de către Otto Ducháček

Scanned with OKEN Scanner

Comparînd clasificarea lui John Lyons cu cea a lui Otto Ducháček, rezultă că a doua tipologizare încalcă una din cele două reguli de bază ale sinonimiei. După cum se ştie, sinonimele (cel puțin cele absolute) trebuie să fie identice ca sens şi intersubstituibile în toate contextele, cu alte cuvinte, sinonimele absolute trebuie să fie *complete* şi *totale*. Acceptarea existenței sinonimelor absolute aproximative contrazice una dintre condițiile menționate.

Chiar dacă cele două clasificări folosesc o terminologie oarecum asemănătoare, în clasificarea lui Otto Ducháček se poate uşor constata că *„sinonimele absolute perfecte (totale)"* sînt ceea ce John Lyons numeşte *„sinonime complete şi totale"*.

Dar, o dată ce apar variații în formula semică a itemelor, adică acestea diferă prin una sau mai multe seme complementare, nu se mai poate vorbi de sinonimie *absolută*, sau *perfectă*.

Pentru a elimina o serie întreagă de neclarități pe care le generează clasificarea lui Otto Ducháček, propunem clasificarea sinonimiei lexicale componențiale în modul etalat mai jos (7°):

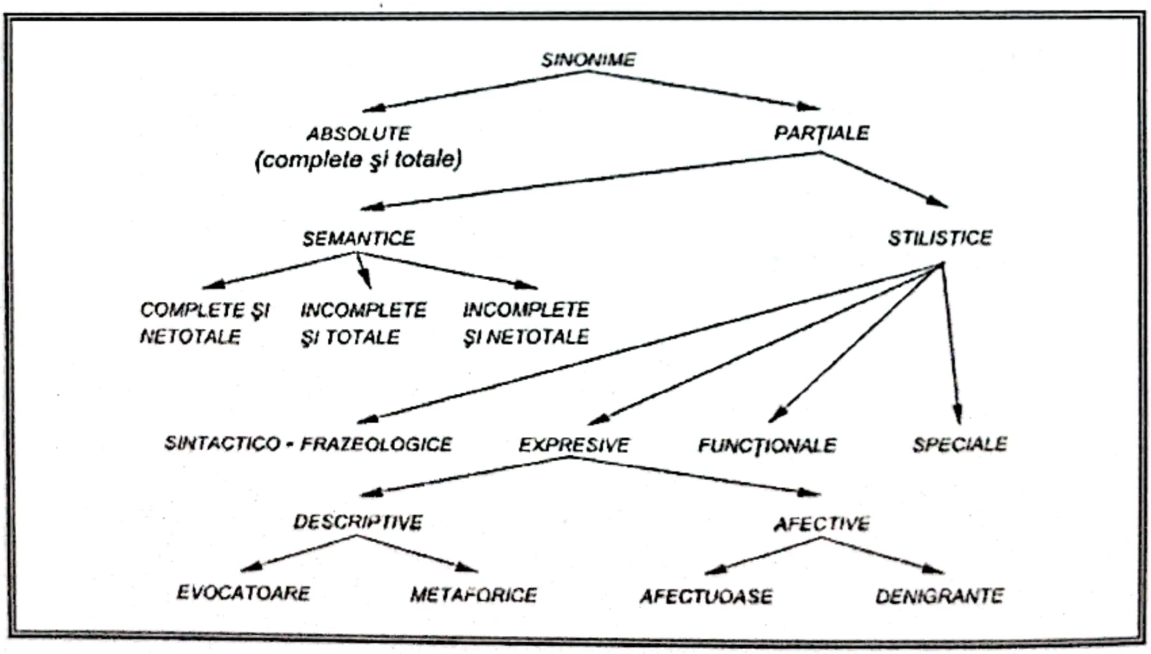

7°. Clasificarea amendată a sinonimiei, pornind de la schema lui Otto Ducháček

Aceeaşi „clasificare" se poate relua în tabelul (8°), sub forma unui „arbore porphyrian" al sinonimiei, ce traduce o diviziune mai mult sau mai puțin legitimă din punct de vedere logic.

Scanned with OKEN Scanner

SINONIME ABSOLUTE (COMPLETE ȘI TOTALE)			
SINONIME PARȚIALE	*stilistice*	*sintactico-frazeologice*	
		speciale	
		funcționale	
		expresive	*descriptive*, la rîndul lor *evocatoare*, sau *metaforice*
			afective, la rîndul lor *afectuoase*, sau *denigrante*
	semantice	*complete și netotale*	
		incomplete și totale	
		incomplete și netotale	

8°. Întabularea clasificării sinonimiei, așa cum apare în graful reprodus anterior

3.2. SINONIME ABSOLUTE (COMPLETE ȘI TOTALE)

Sinonimele absolute se caracterizează printr-o coincidență deplină a componenților, printr-o suprapunere totală a sensurilor, respectiv prin ocurența lor în aceleași contexte.

După cum am mai menționat, existența acestui tip de sinonimie este contestată, dar, într-un sistem ideal de exprimare și comunicare, nu se poate nega posibilitatea unei atare situații.

3.3. SINONIME PARȚIALE (INCOMPLETE ȘI/SAU NETOTALE)

Sinonimele parțiale există într-un număr foarte mare în limbile naturale și sînt formate din elemente ce aparțin aceleiași clase de iteme, au unul și același *miez semic* sau *semem*, dar diferă prin una sau mai multe seme complementare.

Aceste sinonime se divid, la rîndul lor, în: ☞ (1) *sinonime parțiale stilistice*; ☞ (2) *sinonime parțiale semantice*.

Scanned with OKEN Scanner

3.3.1. Sinonime parțiale stilistice

Categoriile de expresii la care ne referim sînt lexii ce au același *semem* dominant și diferă numai prin faptul că sînt folosite în diferite registre ale limbii (familiar, argotic, științific etc.).

La rîndul lor, acestea se pot subdivide în: ☞ (1) *sinonime parțiale stilistice SINTACTICO-FRAZEOLOGICE*; ☞ (2) *sinonime parțiale stilistice SPECIALE*; ☞ (3) *sinonime parțiale stilistice FUNCȚIONALE*; ☞ (4) *sinonime parțiale stilistice EXPRESIVE.*

3.3.1.1. Sinonimele parțiale stilistice sintactico-frazeologice constituie una din subcategoriile cu cei mai mulți termeni.

Avînd un semem comun, itemele de acest tip vor fi sinonime într-un mare număr de contexte, în care se vor putea înlocui reciproc. Extragem un exemplu din *Dicționarul de sinonime al limbii române*[6]: *„diavol" = „ducă-se-pe-pustii" = „bată-l crucea"*.

3.3.1.2. Sinonimele parțiale stilistice speciale sînt acele iteme care provin din limbaje tehnice, din argou, din limbajul poetic și așa mai departe. Ne oprim, în *D. S. L. R*, la cuvîntul „discret", de exemplu, și constatăm că el are ca sinonime, în fizică și în filosofie, termeni precum *„cuantificat"*, *„continuu"* etc.

Prezentarea acestui punct de vedere asupra fenomenului în atenție, unul de ordin semio-logic și lingvistic, nu ar fi completă, dacă nu s-ar face mențiunea, de mare importanță, că fiecare dintre tipurile de sinonime *parțiale stilistice* poate și trebuie să fie subclasificat și caracterizat prin spectrul trihotomiei: ☞ (1) *complet și netotal*; ☞ (2) *incomplet și total*; ☞ (3) *incomplet și netotal.*

3.3.1.3. Conform părerii lui Otto Ducháček, expresiile ce sînt *sinonime parțiale stilistice funcționale* se disting prin apartenența la diferite tipuri funcționale. Astfel, unele pot să apară numai în limba literară, altele numai în stilul colocvial, sau popular.

Adjectivul *„enigmatic"*, de exemplu, are ca sinonime, conform *D. S. L. R.*, iteme precum *„ascuns"* și *„criptic"*, după cum adjectivul *„sibilic"* este marcat cu înțelesul de *„livresc"*.

---

[6] Luiza Seche, Mircea Seche, *Dicționarul de sinonime al limbii române*, Editura Academiei, București, 1982 (în continuare, referințele la volum vor fi marcate prin sigla *„D. S. L. R."*)

Scanned with OKEN Scanner

3.3.1.4. Sinonimele parțiale stilistice expresive se grupează, mai departe, în două subcategorii.

În cea dintîi subcategorie, se așează *sinonimele parțiale stilistice expresive DESCRIPTIVE*, care se manifestă, la rîndul lor, sub două forme, astfel: ☞ (1) ca *sinonime parțiale stilistice expresive descriptive EVOCATOARE*, ca de exemplu *„avar"*, în relația cu *„frige-linte"*, sau *„zgîrie-brînză"*; ☞ (2) ca *sinonime parțiale stilistice expresive descriptive METAFORICE*, ca de exemplu *„a certa"* în relația cu *„a săpuni"* [7].

În cea de-a doua subcategorie, se includ *sinonimele parțiale stilistice expresive AFECTIVE*, la rîndul lor, de două feluri: ☞ (1) *sinonime parțiale stilistice expresive afective AFECTUOASE*, precum *„iubit"* în relația cu *„scump"* [8]; ☞ (2) *sinonime parțiale stilistice expresive afective DENIGRANTE*, de exemplu [9], cele din seria sinonimică a limbii engleze formată din următoarele 6 adjective: *„childish - childlike - immature - infantile - juvenile - puerile"*, în care ultimul termen este și cel mai dezaprobator.

3.3.2. Sinonimele parțiale semantice

Sinonimele parțiale de factură *semantică* se disting, între ele, *„fie prin intensitatea miezului lor semic, fie prin absența unuia sau a mai multor seme complementare, ba chiar prin faptul că una sau mai multe dintre aceste trăsături semice diferă"* [10].

Și *sinonimele* de acest tip se pot divide, la rîndul lor, mai departe, în trei subcategorii: ☞ (1) *sinonime parțiale COMPLETE* și *NETOTALE*; ☞ (2) *sinonime parțiale INCOMPLETE* și *TOTALE*; ☞ (3) *sinonime parțiale INCOMPLETE* și *NETOTALE*.

Mariana Tuțescu ne oferă drept exemple, în limba franceză, seria sinonimică *„bonheur - félicité - béatitude"*, în care cele trei iteme diferă între ele prin intensitate.

---

[7] Ambele exemple sînt preluate din *D. S. L. R.*, p. 55, respectiv p. 125

[8] *D. S. L. R.*, p. 391

[9] S. I. Hayakawa, *Modern Guide to Synonyms and Related Words*, Funk & Wagnalls, New York, 1968, p. 88

[10] Mariana Tuțescu, *op. cit.*, p. 149

Scanned with OKEN Scanner

3.4. COORDONATE ALE SINONIMIEI LOGICE

Cel de-al doilea tip esențial de sinonimie, respectiv *sinonimia logică*, include *sinonimia sintactică*, bazată pe relația de parafrază, care se poate exprima în termeni semici. Sinonimia logică se definește în termenii implicației: aserțiunea *A* și aserțiunea *B* sînt parafraze, dacă *A* îl implică pe *B* și invers.

1. După Mariana Tuțescu, *„sinonimia logică descompune în termeni parapractici sensul unităților lingvistice"* [11]. În concepția sa, se numesc sinonimice *„enunțurile cu expresie diferită și cu aceeași semnificație semantică"* [12], altfel spus, rostirile distincte ca *semnificant*, dar identice în privința *sensului* și a *referinței*.

Autoarea menționată consideră că o abordare din perspectiva gramaticii generativ-transformaționale a sinonimiei *sintactice* poate clarifica multe aspecte ale fenomenului în discuție.

Enunțurile considerate *sinonime* sînt rostiri cu *structuri de suprafață* diferite (altfel spus, cu semnificanți distincți) și cu o *structură profundă* (sau de adîncime) identică.

Trecerea de la structurile profunde la cele de suprafață se datorează transformărilor care nu introduc modificări de sens. Din acest punct de vedere, *„toți indicii semantici purtători de informație sintactică și semantică trebuie să fie prezenți în faza subiacentă"* [13].

Sinonimia *sintactică* are la bază aceleași principii care guvernează sinonimia *componențială*: principiul *identității informației semantice și stilistice*, respectiv principiul *intersubstituibilității* (sau al *comutabilității*) *în context*.

2. După Luminița Hoarță Lăzărescu, sinonimia *sintactică* antrenează *„mijloace diferite de transmitere a unei informații comune"* [14]. Autoare a unui remarcabil studiu despre sinonimie și

[11] Mariana Tuțescu, *op. cit.*, p. 151
[12] *Ibidem*, p. 152
[13] *Ibidem*, p. 153
[14] Luminița Hoarță Lăzărescu, *Sinonimia și omonimia gramaticală în limba română*, Editura „Cermi", Iași, 1999, p. 49

Scanned with OKEN Scanner

omonimie în limba română, lingvista ieșeană distinge între *sinonimia sintactică de gradul I* și *sinonimia sintactică de gradul II.*

Din punctul de vedere al demersului pe care îl articulăm, este interesantă sinonimia sintactică de gradul I, care se caracterizează *„atît prin identitate la nivelul informației sintactice (al funcției sintactice și al raportului generator al acestei funcții), cît și prin identitate la nivelul informației semantice"* [15].

Exemple de acest fel de sinonimie sînt enunțurile cu *element joncțional exprimat* și enunțurile cu *element joncțional neexprimat* (precum *„dacă dai, n-ai"*, în relația cu *„dai, n-ai"*) [16], construcțiile active și corespondențele lor pasive, precum *„Ion a citit cartea"*, în relația cu *„cartea a fost citită de Ion"* [17] etc. În cazul construcțiilor active și al echivalentelor lor pasive, de pildă, există aproape o unanimitate de idei că ele sînt construcții sinonimice, deoarece descriu aceeași situație ca aceea descrisă de construcția activă.

3. Relațiile de sinonimie logică pot fi identificate, foarte frecvent, în cazul definițiilor. Britanicul Richard Robinson [18] identifică, printre tipurile de definiție, *definiția nominală* a lucrului prin cuvînt, această operație asupra termenilor fiind, la rîndu-i, fie *lexicală*, fie *stipulativă*, prin *metoda sinonimelor.*

4. La rîndul său, Petru Ioan scoate în evidență faptul că definiția *traductivă*, sau *inter-lingvistică*, *„este transpunerea unui nume (sau termen) dintr-o limbă în alta"* [19] și funcționează pe baza unui mecanism logico-lingvistic ce face recurs la sinonimie.

Autorul la care ne referim atrage atenția asupra faptului că definiția *de înregistrare* (*„recapitulativă"*, *„pur lexicală"*, *„prin explicitarea cuvîntului"* etc.) *„promovează sinonimia intralingvistică între termeni"*. În acest caz, definiția substitu-

[15] Luminița Hoarță Lăzărescu, *op. cit.*, p. 53

[16] Exemplu după Luminița Hoarță Lăzărescu, *op. cit.*, p. 65

[17] Exemplu după Mariana Tuțescu, *op. cit.*, p. 154

[18] Richard Robinson, *Definition*, Clarendon Press, Oxford, 1954; *apud:* Petru Ioan, *Tipurile definiției, în perspectiva unui model semio-logic integrator*, în: Petru Ioan (coord.), *Aplicații ale hexadei situaționale*, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria „Secvențe semio-logice"), Iași, 1999, p. 8

[19] Petru Ioan, *loc. cit.*, p. 11

Scanned with OKEN Scanner

ie *„expresii nominale mai lungi, prin altele mai scurte, fiind numită și definiție de prescurtare"* [20].

5. Un alt logician, Cornel Popa, adoptă o poziție opusă celei datorate lui Willard Van Orman Quine și altor autori care contestă existența unor limbaje individuale. Gînditorul român consideră că acestea *„sînt singura formă de existență a limbilor naturale"*, iar limba socială nu este altceva decît *„rezultatul interferenței dintre limbile personale ale indivizilor"*.

Definiția este considerată de autorul în discuție ca o *„extensie a idiolectului"*, iar ea *„constă în postularea unei sinonimii intralingvistice între un nume și o descripție, acestea avînd statute cognitive deosebite în raport cu agentul ce emite și cu cel ce recepționează sau înțelege o definiție"*, sau *„o operație intralingvistică prin care se enunță un raport de sinonimie între două expresii lingvistice"* [21].

În principiu, Cornel Popa consideră că problema sinonimiei trebuie studiată în chip determinat, prin raportare la discurs, iar nu la modul general, în limitele prea cuprinzătoare ale unui limbaj natural.

6. O interesantă teorie referitoare la sinonimie dezvoltă Emanuel Vasiliu, pornind de la constatarea că *„uzul curent al cuvîntului «sinonim» sau al derivatului «sinonimie» pare a acoperi, în mare, domeniul semnelor sau construcțiilor LOGIC-echivalente și / sau ALETIC-echivalente, întrucît ambele concepte introduse se refere la situația în care doi descriptori distincți au ca denotat una și aceeași mulțime"* [22] de obiecte, sau de realități individualizate.

Trebuie, însă, să facem distincția între *sinonimie* și *A*-echivalență (*echivalența aletică*), pentru a putea exprima în termeni teoretici *„distincții pe care limbajele concrete le fac"*.

Ca urmare a decelării acestor distincții, reiese că, în ceea ce privește propozițiile, *„A-echivalența nu poate constitui condiția necesară și suficientă a sinonimiei"*.

---

[20] Petru Ioan, *loc. cit.*, p. 12

[21] Cornel Popa, *Teoria definiției*, Editura Științifică, București, 1972, pp. 68, 86

[22] Emanuel Vasiliu, *Sens, adevăr analitic, cunoaștere*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 164

Scanned with OKEN Scanner

Emanuel Vasiliu ia în discuție și problema sinonimiei construcțiilor lingvistice mai complexe decît termenii, ori decît sintagmele noționale. Autorul pleacă de la afirmația că, în toate situațiile, *identitatea* denotatului este o condiție suficientă pentru sinonimie.

În general, sinonimia se poate denumi *„prin simpla identitate de denotație în toate lumile posibile"*, după cum se poate *„lua conceptul de A-echivalență a descriptorilor ca «explicans» (în sens carnapian) al conceptului de sinonimie a descriptorilor, înlocuind termenul de sinonimie, mai puțin exact, cu termenul de A-echivalență (a descriptorilor), care poate primi o definiție exactă"* [23].

Din această idee decurge că trebuie acceptată și sinonimia dintre un cuvînt și definiția sa lexicografică. Definiția menționează, sau enumeră un șir de proprietăți, *„astfel încît să definească o mulțime egală cu aceea denotată de cuvîntul definit"* [24].

7. După cum menționează Robinson, Alfred J. Ayer [25] *„pare a considera că definiția constă întotdeauna din afirmarea unei echivalențe sau, cel puțin, totdeauna implică o echivalență"* [26].

Ca atare, se definește un simbol în mod explicit atunci cînd avansăm un alt simbol, respectiv o expresie simbolică, ce este sinonim(ă) cu acesta, iar, conform afirmației lui Richard Robinson, Alfred Jules Ayer continuă raționamentul pentru a fixa sensul lui „sinonim" prin referința la „echivalență". *Sinonimul* este un termen echivalent cu alt termen, iar *echivalența* este o relație între semne: *„numai un semn poate fi echivalentul a orice și nu poate fi echivalent cu nimic altceva decît cu un alt semn"* [27].

Relația de sinonimie este *reflexivă* (orice expresie este sinonimă cu ea însăși, altfel spus, ocurențele unei expresii sînt sinonime), *simetrică* și *tranzitivă* (sinonimul sinonimului este sinonimul expresiei de bază), deoarece – după cum afirmă Alfred Tarski – *„aceleași trei proprietăți aparțin relațiilor de similitudine între*

---

[23] Emanuel Vasiliu, *op. cit.*, p. 166

[24] *Ibidem*, p. 167

[25] Alfred Jules Ayer, *Language, Truth, and Logic*, 2nd edition, 1946, pp. 59 - 61

[26] Richard Robinson, *op. cit.*, p. 132

[27] *Ibidem*, p. 133

Scanned with OKEN Scanner

poligoane, relațiilor de paralelism între drepte, sau, în afara domeniului geometriei, sinonimiei între cuvinte" [28].

La aceleași proprietăți (specifice relației logico-matematice de *echivalență*) ne conduce asimilarea relației de *definiție* cu relația de *sinonimie* (sau *polinimie*), dacă avem în vedere că *„fiecare definiție are forma unei echivalențe*" [29].

Încercînd o desprindere de abordarea clasică a problemei sinonimiei, vom face efortul, pe de o parte, să stabilim mai clar la ce niveluri se poate identifica acest fenomen, iar pe de altă parte, să construim – pe baza literaturii specializate din domeniu – un model integrator al situației de sinonimie, rezultînd din suprapuneri de parametri în *„universul categoriilor logice fundamentale*" [30].

[28] Alfred Tarski, *Introduction à la logique*, trad. de l'anglais, Gauthier - Villars, Paris; E. Nauwelaerts, Louvain, 1960, p. 83

[29] Petru Ioan, *Logica „integrală" în distincții, operaționalizări, definiții și exemplificări*, vol. 1, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria „Universitaria"), Iași, 1999, p. 132

[30] *Ibidem*, p. 24

Scanned with OKEN Scanner

4. NIVELURI ŞI ORIZONTURI ALE SINONIMIEI, ÎN PERSPECTIVA TEORIEI CATEGORIILOR SEMIOTICE

1. La o primă abordare a comunicării, se poate identifica fenomenul de sinonimie *la nivelul subsegmental*, al *fonemelor*. Ce altceva sînt alofonele, dacă nu manifestări fonice ale aceluiaşi sunet ideal, sau frecvenţe armonice ale frecvenţei sunetului ideal ?

2. A fost, de asemenea, decelată sinonimia derivatelor prefixale şi sufixale. Laura Vasiliu [1], de exemplu, susţine existenţa seriilor de sufixe sinonime cu sens noţional, cum ar fi: *-ă, -că, -easă, -iţă, -eniţă, -ie, -istă, -niţă* etc. în iteme lexicale precum *moldoveană – moldoveancă, morăreasă – morăriţă, moroaie – moroniţă* etc.

Nici la nivelul sufixelor, sinonimia nu poate fi decît *parţială*, deoarece sufixele monosemantice sînt extrem de rare.

În ce priveşte sinonimia derivatelor prefixale, Laura Vasiliu consideră fenomenul ca şi neglijabil, din cauza numărului redus de prefixe ce suportă relaţia despre care facem vorbire.

3. La nivel segmental, şiruri de *foneme* formează *cuvintele* (respectiv itemele lexicale, noţiunile, sau numele), iar asupra acestui nivel segmental s-au aplecat cu atenţie nenumărate generaţii de lingvişti, logicieni, semioticieni şi filosofi. Abordarea la acest nivel, după cum se poate amplu exemplifica, îşi epuizează destul de repede resursele şi nu are mijloacele necesare depăşirii limitelor interpretării.

Insistăm, totuşi, asupra situaţiilor de sinonimie care apar la nivelul categoriilor logice derivate [2] (pe scurt: *CLD*), numite şi *categorii logice operatorii*, sau *sincategoreme*: *„acele expresii care pot juca în economia discursului, deopotrivă, rolul de funcţii*

---

[1] Laura Vasiliu, *Asupra sinonimiei derivatelor sufixale în română*, în: Ion Coteanu şi Lucia Wald (coordonatori), *Semantică şi semiotică*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981, p. 217

[2] Petru Ioan, *Logica „integrală" în distincţii, operaţionalizări, definiţii şi exemplificări*, vol. 1, Editura „Ştefan Lupaşcu" (colecţia „Universitaria"), Iaşi, 1999, p. 25

Scanned with OKEN Scanner

sau de operatori *(pentru CLF* [3]*) și de* argumente *(pentru alte CLD), altfel spus, expresiile care nu pot fi întrebuințate decît în compania altor expresii – cu rol de argumente"* [4].

În acord cu tipologia articulațiilor discursive de care dă seamă expunerea lui Petru Ioan din *Logica „integrală"* [5], sinonimia se poate identifica la nivelul operatorilor *stricto sensu*, adică la nivelul „sincategoremelor, *sau al* categoriilor logice derivate – endogene – *prin care, din una sau mai multe noțiuni cu rol de argumente, se construiesc – una sau mai multe – alte noțiuni"* [6].

Suportul lingvistic pentru aceşti operatori *stricto sensu*, care se pot afla în situații de sinonimie sînt: ☞ (1) adjectivele şi expresiile adjectivale; ☞ (2) articolele nehotărîte; ☞ (3) prepozițiile; ☞ (4) conjuncțiile; ☞ (5) adjectivele pronominale.

Tot la nivelul sincategoremelor se pot identifica relații de sinonimie între *subnectori*, respectiv între *„acele* categorii logice derivate exogene *prin care, dintr-una sau mai multe propoziții – sau enunțuri – date, cu rol de argumente, se construiesc – una sau mai multe – nume, sau noțiuni"* [7].

Suportul lingvistic al subnectorilor se constituie în tot atîtea situații în care survine sinonimia: ☞ (a) pronumele relative; ☞ (b) adverbele de loc; ☞ (c) adverbele de timp etc.

Trebuie evidențiat faptul că suprapunerea parametrilor *INTENSIUNE* („*I*") şi *EXTENSIUNE* („*D*") ai hexadei situațiilor de comunicare, din care rezultă situația de sinonimie, poate să se producă şi între clasele de suporturi lingvistice, nu numai în interiorul lor.

În vederea atingerii obiectivului de a prezenta o perspectivă cît mai amplă asupra sinonimiei la nivelul sincategoremelor, trebuie, de asemenea, menționată existența fenomenului în atenție la nivelul *predicatorilor*, respectiv la nivelul *„acelor* categorii logice

---

[3] *Categorii logice fundamentale*, respectiv *noțiuni* şi *propoziții*

[4] Petru Ioan, *op. cit.*, p. 25

[5] Petru Ioan, *Orizonturi logice. Deschideri şi resemnificări în universul actual al formalismelor*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995, pp. 110 sqq.; *Idem*, *Logica „integrală"*, 1999, pp. 19 sqq.

[6] Petru Ioan, *Logica „integrală"*, 1999, p. 27

[7] *Ibidem*, p. 28

Scanned with OKEN Scanner

derivate exogene *care, din una sau mai multe noţiuni, ca argumente, produc una sau mai multe propoziţii*" [8].

Ca suport lingvistic al *predicatorilor* intervin: ☞ (1) predicate verbale; ☞ (2) predicate nominale; ☞ (3) locuţiuni verbale etc.

În interiorul claselor de suporturi lingvistice şi între entităţi de clase diferite se pot stabili relaţii de sinonimie.

În cadrul aceluiaşi efort teoretic de prezentare a tuturor situaţiilor în care survine fenomenul de sinonimie, se înscrie şi includerea în această discuţie a *conectorilor*, ca „sincategoreme *sau CLD* endogene *care conduc la (una sau mai multe) propoziţii (judecăţi, sau enunţuri), pornind de la una sau mai multe alte propoziţii*" [9].

Este evident că, şi în acest caz, trebuie menţionate suporturile lingvistice prin care se materializează conectorii; ei sînt: ☞ (1) conjuncţii; ☞ (2) adverbe; ☞ (3) numerale; ☞ (4) prepoziţii.

Se observă că, atît în cazul *predicatelor* (sau al *predicatorilor*), cît şi în cazul *conectorilor*, se face, deja, tranziţia spre un nivel suprasegmental de manifestare a sinonimiei.

4.1. FENOMENUL SINONIMIEI ÎNTR-O CONCEPŢIE SISTEMATICĂ ASUPRA PARAMETRILOR COMUNICĂRII

Întrucît literatura logico-semiotică a marcat o depăşire spectaculoasă a viziunii binare asupra „componentelor" semnului, în cele ce urmează ne vom raporta la modelul hexadic al comunicării [10] datorat lui Petru Ioan, iar fiecăruia din cei şase poli îi vom asocia o formă, un tip sau o nuanţă a (al) fenomenului sinonimiei.

Hexada sau *hexagonul* situaţiilor de comunicare este dispunerea spaţială a celor şase parametri semiotici: ☞ (1) „*S*" – *SEMNIFICANT*, respectiv cuvîntul, sintagma nominală şi fraza, ca niveluri de suprafaţă ale semnului; ☞ (2) „*E*" – *EMITENT*, respectiv

---

[8] Petru Ioan, *Logica „integrală"*, 1999, p. 30

[9] *Ibidem*, p. 31

[10] Petru Ioan, *Educaţie şi creaţie în perspectiva unei logici situaţionale*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995, pp. 5 - 12, 72 - 144. O confirmare a virtuţilor modelului în atenţie asigură volumul: Petru Ioan (coord.), *Aplicaţii ale hexadei situaţionale*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Secvenţe semio-logice"), Iaşi, 1999

Scanned with OKEN Scanner

AUTOEXPRESIA, ca univers al locutorului; ☞ (3) *„I" – INTENSIUNE*, respectiv sensul „literar" şi sensul „istoric", comprehensiunea şi, tot astfel, enunțul, ca nivel de adîncime al sensului; ☞ (4) *„D" – DENOTAȚIE*, respectiv *REFERINȚĂ*, sau *EXTENSIUNE*; ☞ (5) *„C" – CONOTAȚIE*, respectiv *ILOCUȚIUNE*, performanța, sensul „mistic", sensul „alegoric", sensul figurat, sensul „metaforic", sensul „parabolic" etc.; ☞ (6) *„R" – RECEPTOR*, respectiv *PERLOCUȚIA*, în calitate de univers al perlocutorului.

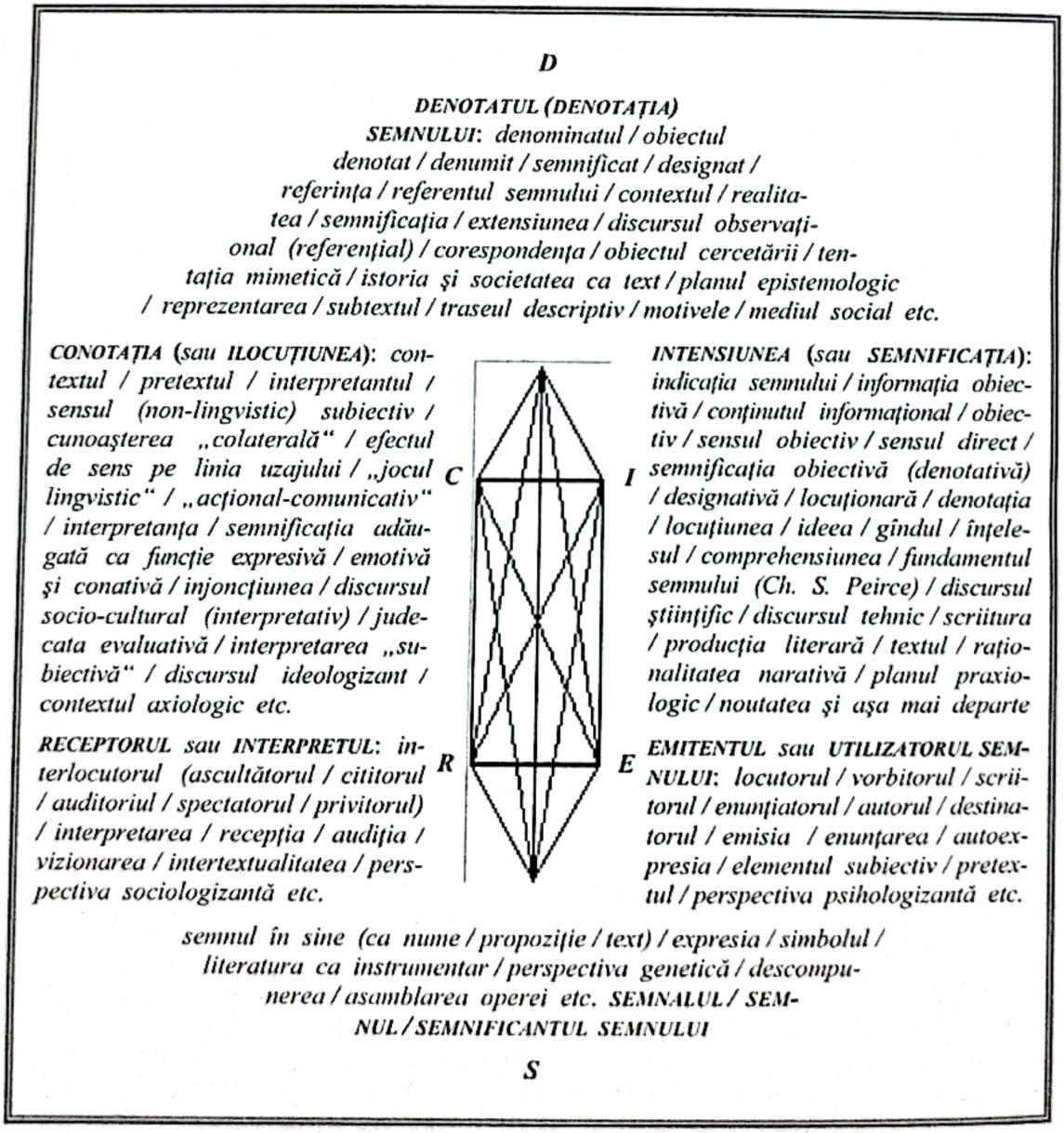

9°. Detalieri ale coordonatelor situației semiotice, în concepția lui Petru Ioan

La toate acestea se pot adăuga cele 2^6 (adică 64) de combinaţii ce descriu tot atîtea forme „verticale", sau moduri ale exprimării interumane: ☞ (1) centrul, reprezentînd secvenţa logică în orizontul tuturor deschiderilor posibile, respectiv *comunicarea în sine*; ☞ (2) polii, sau vîrfurile, fixînd parametrii semiotici ai exprimării, respectiv forme *sui generis* de comunicare, precum *enunţarea* în sine, *semnificarea* în sine, *referirea* în sine, *conotarea* în sine, *receptarea* în sine, sau *codificarea* în sine; ☞ (3) laturile şi diagonalele, respectiv triunghiurile, pătratele şi pentagoanele pe care acestea le definesc, delimitînd fiecare un orizont al comunicării şi un grad de determinare a acesteia.

Acest model „situaţional"-hexadic are o funcţie integratoare şi comparativ-constructivă, ce rezultă din încadrarea formelor verticale de comunicare după principiul corespondenţei cu cele 64 de combinaţii ale variabilelor *„S"*, *„E"*, *„I"*, *„D"*, *„C"* şi *„R"* (dacă luăm în considerare şi submodelul medadic *„0"*, plasat în centrul hexagonului, ce reprezintă *comunicarea în sine*).

Merită scos în evidenţă faptul că hexada situaţională *„SEIDCR"* subsumează o serie de schematizări, cum ar fi: schema triadică a lui Gottlob Frege, conform căreia comunicarea şi semnificarea sînt polarizate de „semn", „sens" şi „referinţă"; modelul triadic imaginat de Charles Kay Ogden şi Ivor Armstrong Richards, în care *comunicarea* şi *semnificarea* sînt rezultatul relaţiilor stabilite între „simbol", „referinţă" şi „referent"; triada lui Stephen Ullmann, ce relaţionează „numele", „sensul" şi „obiectul"; modelul triunghiular al lui E. S. Johnson, în care „simbolul" este elementul corelator între „vorbitor" şi „ascultător"; schema tetradică a lui Charles S. Morris, compusă din „semn", „semnificaţie", „interpretant" şi „interpret"; modelul tetradic al lui Alfred Jules Ayer, *„prin care «fraza» se dezvăluie ca vector al unei «persoane» către o «referinţă» şi un «conţinut propoziţional»"* [11]; tetrada semiotică a lui Umberto Eco, în care semnul funcţionează ca „entitate bicefală" [12] („semnificat" şi „semnificant") şi intermediar între „persoane";

[11] Petru Ioan, *Logica „integrală"*, vol. 1, 1999, p. 78
[12] *Ibidem*, p. 79

Scanned with OKEN Scanner

schema pentadică a lui Charles Sanders Santiago Peirce, în care „representamenul" este vehicul al „interpretantului", legat de „persoană", de „obiectul imediat" și de „obiectul dinamic"; pentada lui Allan H. Gardiner în care „cuvîntul" este materializare a „ideii" despre „obiect", în relația dintre „vorbitor" și „ascultător".

MODELUL DE REFERINȚĂ	E	I	D	C	R	S
Gottlob Frege	–	sens	referință	–	–	semn
C. K. Ogden și I. A. Richards	–	referință	referent	–	–	simbol
St. Ullmann	–	sens	obiect	–	–	numele
E. S. Johnson	vorbitor	–	–	–	ascultător	simbol
Ch. S. Morris	interpret	semnificație	–	interpretant	–	semn
A. J. Ayer	persoane	conținut	referință	–	–	frază
Umberto Eco	persoană	semnificat	–	–	persoană	semnificant
Ch. S. Peirce	persoană	fundament	obiect	interpretant	–	representamen
A. H. Gardiner	vorbitor	idee	obiect	–	ascultător	cuvînt

10°. Detalieri ale variabilelor (sau coordonatelor) comunicării, în cazul cîtorva submodele subsumate schemei hexadice definite de Petru Ioan în contextul analizei „situaționale"

Aplicînd hexada „situațională" la cazul *definiției*, Petru Ioan ajunge la o tipologie sextuplă în care, în loc să se contrapună, clase și subclase de *operații vizînd precizarea termenilor* (respectiv de *rezultate* ale pomenitelor operații) se legitimează prin accentele pe care le surprind în actul semnificării și al resemnificării cuvintelor (sau sintagmelor) ce exprimă nume, concepte, sau noțiuni.

În cele ce urmează, ne vom folosi de tipologia definițiilor, pentru a introduce ceva mai multă ordine în universul fenomenelor legate de sinonimie. Ipoteza de lucru va fi aceea că *fiecărui tip de definiție îi corespunde o categorie de sinonime*, chiar dacă reciproca enunțului nu este, la rîndul ei, o propoziție la fel de verosimilă.

Scanned with OKEN Scanner

Conform schemei comunicării şi concretizării sale la cazul definiţiei, vom putea vorbi: ☞ (1) de *sinonimia FANICĂ*, în acord cu variabila *emitent*, respectiv *exprimare*, sau *autoexpresie* („*E*"), şi cu *definiţiile „fanice"*; ☞ (2) de *sinonimia DESIGNATIVĂ*, co-

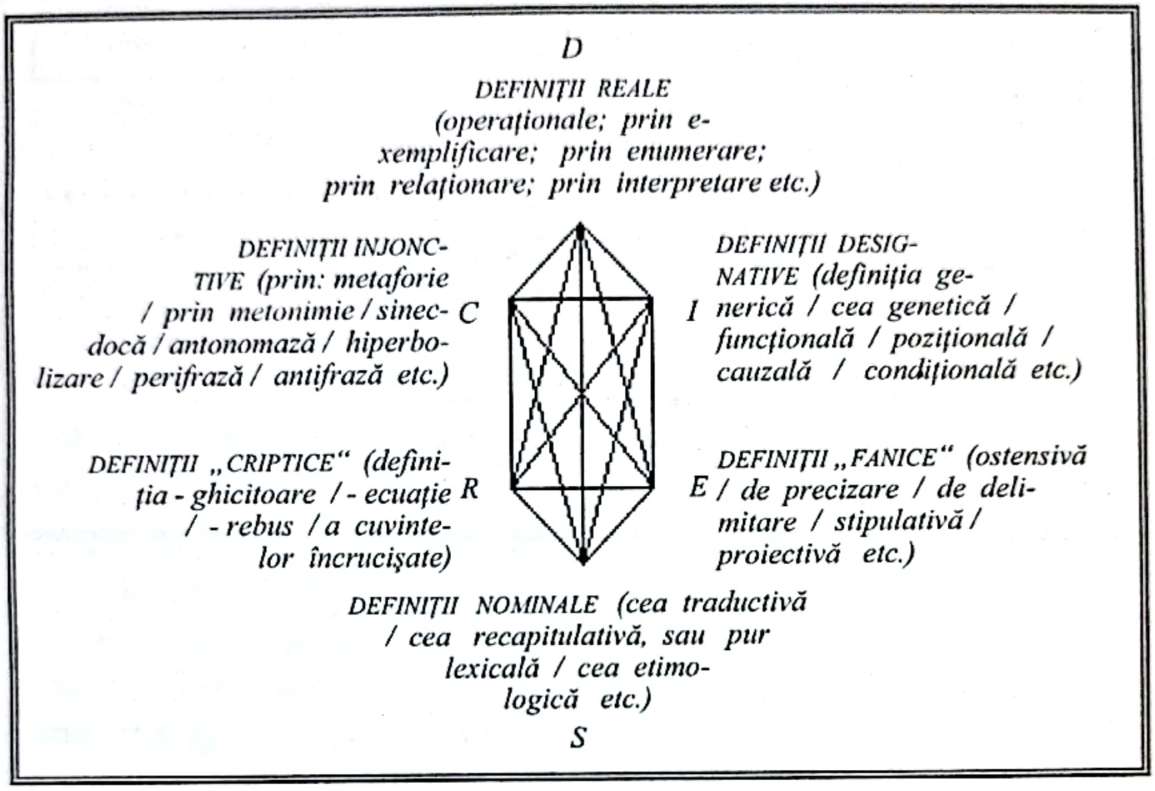

11°. Clase şi subclase ale tipurilor de definiţie, ordonate în raport cu variabilele schemei hexadice a situaţiilor de comunicare

respunzător cu variabila *intensiune* („*I*") şi cu *definiţiile designative*; ☞ (3) de *sinonimia REFERENŢIALĂ*, conform polului *denotaţie* („*D*") şi *definiţiilor reale*; ☞ (4) de *sinonimia INJONCTIVĂ*, în orizontul coordonatei *interpretant*, respectiv *conotaţie*, sau *performanţă discursivă* („*I*") şi al *definiţiilor „injonctive"*; ☞ (5) de *sinonimia „CRIPTICĂ"*, *vis-à-vis* de parametrul *receptor*, respectiv *perlocuţie* („*R*"), şi de *definiţiile „criptice"*; ☞ (6) de *sinonimia LINGVISTICĂ* stricto sensu, în acord cu polul *semnificant* („*S*") şi cu *definiţiile nominale*.

Ca şi în cazul supraoperaţiei de *definire*, ce conduce – în chip ordonat – la o diversitate stratificată a rezultatelor, tipologia pe care am redat-o în figura (12°) se poate detalia, prin diferenţie-

Scanned with OKEN Scanner

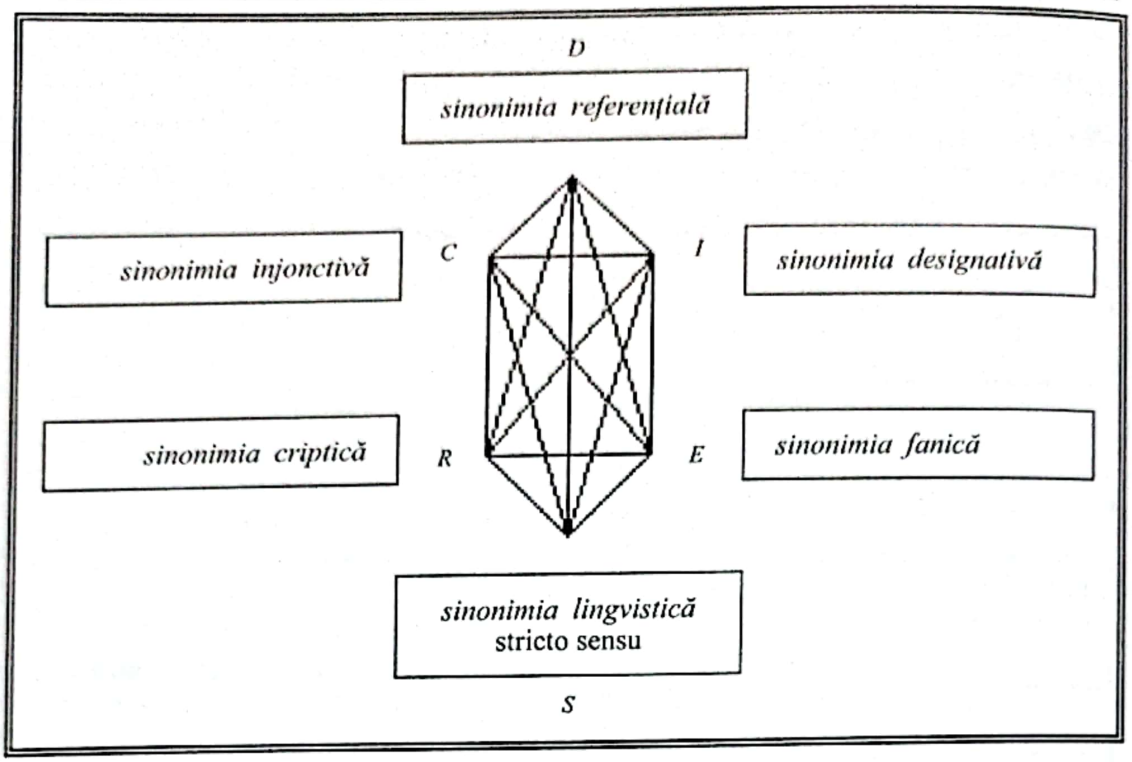

12°. Tipuri de sinonimie în acord cu genurile definiției și cu polii modelului hexadic al situației de comunicare

rea unor *subcategorii* ale *sinonimiei*, așa cum sînt ele detaliate în tabelul de mai jos, ce închide o viziune integratoare asupra fenomenului, lăsînd puține aspecte în afara efortului de sinteză.

sinonimie LOGICĂ	*FANICĂ*	*ostensivă / paradisiacă; stipulativă / proiectivă*
	DESIGNATIVĂ	*generică / conotativă / noțională; genetică; relațională / funcțională; fenomenală (poziționlă; cauzală; condițională)*
	REFERENȚIALĂ	*exemplificativă; enumerativă; contextualizată / relațională; operațională; interpretativă*
	INJONCTIVĂ	*metonimică; sinecdocală; antonomazică; hiperbolică; metaforică; oximoronică / antifrastică; perifrastică*
	CRIPTICĂ	*divinativă; ecuațională; rebusistică; criptografică*
	LINGVISTICĂ stricto sensu	*interlingvistică (generală; de filiație; etimologică); intralingvistică (etimologică; registrativă)*

13°. Detalierea tipologiei din schema „situațional"-hexadică a categoriilor sinonimiei

Scanned with OKEN Scanner

4.2. IPOSTAZE ALE SINONIMIEI FANICE

Din perspectiva situaţiei de comunicare, parametrului *emisie*, respectiv *emitent* („*E*") i se poate pune în corespondenţă situaţia de *sinonimie FANICĂ*, detectabilă în mai multe variante.

4.2.1. Sinonimia PARADISCURSIVĂ, sau *OSTENSIVĂ*, este acea situaţie de sinonimie în cazul căreia termenul este înlocuit de echivalentul său, care se prezintă sub formă de imagine, schiţă, diagramă, exemplu etc., altfel spus, prin rezultatele acţiunilor de pictare, sculptare, modelare, mimare etc.

Acest tip de sinonimie este, de fapt, forma cea mai primitivă a situaţiei în discuţie. De exemplu, asociem efectuarea unei acţiuni cu denumirea ei, sau, în procesul învăţării limbilor străine, unele metode propun asocierea unor imagini ale obiectelor, sau ale unor scene ce reprezintă acţiuni cu termenul echivalent imaginii.

Fenomenele legate de sinonimia *ostensivă* constituie un ansamblu de mijloace de precizare *„a funcţiei referenţiale sau denotative a semnelor lingvistice, iar nu a comprehensiunii acestora"* [13].

Sinonimia ostensivă este modalitatea (pe care o putem considera de neevitat) de însuşire a vocabularului unei limbi, în faza iniţială. Acest tip de sinonimie introduce, prin mijloace non-lingvistice, *„un semn-tip, nume sau expresie, în vocabularul unui subiect logic"* [14].

Într-o perspectivă mai largă, sinonimia *ostensivă* apare ca un fenomen esenţial, în cadrul căruia actul cunoaşterii se leagă direct de realitatea înconjurătoare; este, fără îndoială, un procedeu imperfect de cunoaştere, dar joacă un rol foarte important, pentru că fenomenul sinonimiei ostensive stă la baza obţinerii vocabularului rudimentar, al vocabularului de bază al limbilor naturale.

Pornind de la consideraţiile lui Bertrand Russell [15] referitoare la definiţiile ostensive (prin care promotorul atomismului logic distinge două tipuri de *definiţii ostensive*: cele *complet-osten-*

---

[13] Cornel Popa, *Teoria definiţiei*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, p. 107

[14] *Ibidem*, p. 108

[15] Evocat de Petru Ioan, în: *Tipurile definiţiei, în perspectiva unui model semio-logic integrator*, în: *loc. cit.*, p. 25

Scanned with OKEN Scanner

sive şi cele *parţial-ostensive*) şi transferînd discuţia în domeniul supus cercetării, al *sinonimiei*, putem identifica *sinonimia* COMPLET-OSTENSIVĂ, cu numeroase exemplificări oferite de procesul învăţării cuvintelor aparţinînd limbii materne, respectiv *sinonimia* PARŢIAL-OSTENSIVĂ, extrem de activă în procesul învăţării limbilor străine, în condiţiile în care individul şi-a însuşit, deja, limba maternă şi foloseşte nume pentru obiecte şi fenomene, iar în situaţii determinate poate apărea obiectul sau numele lui într-o limbă străină.

În general, în afară de un raport *semantic* care se stabileşte între *cuvînt* şi *obiectul desemnat*, în cazul fenomenului de sinonimie survine un raport de ordin *sintactic*, de substituire reciprocă şi echivalenţă semantică între cuvintele din limbi diferite.

Sinonimele ostensive pot fi numite *protosinonime*, deoarece, parafrazînd afirmaţia lui Cornel Popa [16], ele introduc primele nume, fiind condiţia prealabilă pentru folosirea celorlalte tipuri de sinonime.

4.2.2. Sinonimia STIPULATIVĂ, respectiv PROIECTIVĂ, este un alt tip de sinonimie fanică şi este uşor-identificabilă în cazul itemelor (sau al cuvintelor) nou-introduse într-un limbaj.

Sinonimia stipulativă este relaţia prin care utilizatorul itemelor limbii postulează conţinutul acestora, mai degrabă decît să folosească conţinuturile deja asociate cu termenii ce intră în relaţie (de exemplu, *„fiinţă umană“ = „biped fără pene“*).

Printr-o astfel de sinonimie, se introduce, sau se legitimează înţelesul unui item; acelaşi fenomen se mai poate manifesta atunci cînd utilizatorul unei limbi naturale doreşte să schimbe temporar sensul unui item, sau să adauge un nou înţeles respectivului construct.

Unii autori consideră sinonimia stipulativă o alocare arbitrară de înţeles unui termen, care nu a fost folosit anterior.

Astfel înţeleasă, sinonimia în discuţie s-ar putea numi şi *sinonimie propusă*, deoarece agentul locutor propune o accepţie nouă unui item existent, semnificaţie care nu este susţinută de nici o folosire anterioară în limbă. Respectiva formă de sinonimie poate fi considerată ca una din rarele instanţe de *sinonimie perfectă*.

[16] Cornel Popa, *op. cit.*, p. 123

Situaţia în discuţie, în mod normal, implică două persoane: cea care atribuie un sens, sau înţeles inedit itemului în discuţie şi cea căreia îi este transmis înţelesul, sau sensul atribuit.

Există o mare libertate în privinţa construcţiei şi inventivităţii lingvistice, limitele fiind impuse numai de către experienţa practică şi teoretică a subiectului, *„de normele şi categoriile gramaticale la care aderă şi, evident, de structura convenţiilor lexicale anterioare pe fundalul cărora s-a format ca fiinţă gînditoare“* [17].

Ne întîlnim cu o astfel de situaţie în crearea de limbaje artificiale, în înfiriparea de limbaje specializate proprii diferitelor ştiinţe, în întocmirea unor coduri cu utilizări speciale etc.

O astfel de sinonimie nu poate fi percepută incorect. Sinonimia stipulativă poate anula ambiguităţile, dacă termenii înşişi nu sînt ambigui. Este nevoie de sinonimia stipulativă pentru a facilita înţelegerea conceptelor, sau a noţiunilor abstracte.

Discursul ştiinţific este mediul de predilecţie în care se înfiripă această situaţie specială de sinonimie, deoarece este mai bine să se inventeze un item nou, decît să se aloce un sens nou unui item deja existent (în discursul juridic, sau în dialectul neozeelandez al limbii engleze, de pildă, pot apărea ambiguităţi în înţelegerea unui text, deoarece *„output“* = *„goods and services“*).

Exemple de sinonimie stipulativă sînt: *„concept“* = *„mulţime de operaţii“* [18], *„leugru“* = *„hibridul rezultat din împreunarea unei femele leoaice cu un mascul tigru“*, *„persiprună“* = *„fructul rezultînd din altoirea piersicului cu prunul“* etc.

4.3. ÎNFĂŢIŞĂRI ALE SINONIMIEI DESIGNATIVE

Din perspectiva *parametrului*, sau *polului* INTENSIUNE (respectiv *înţeles*, sau *sens obiectiv: „1“*), identificăm *sinonimia* DESIGNATIVĂ şi subdiviziunile acesteia.

4.3.1. Sinonimia GENERICĂ (respectiv CONOTATIVĂ, sau NOŢIONALĂ) este acel fenomen de limbaj în cazul căruia doi (sau

[17] Cornel Popa, *op. cit.*, p. 95

[18] Petru Ioan, în: *loc. cit.*, p. 26

Scanned with OKEN Scanner

mai mulți termeni) intră în relație de subordonare, iar unul dintre ei menționează mai multe caracteristici ale entității corelative.

Situația de sinonimie conotativă survine atunci cînd se încearcă identificarea intensiunii unui item, prin furnizarea unei expresii lingvistice sinonimice. Altfel spus, unul din termenii relației de sinonimie, *„a"*, este sinonim cu *„b"*, care reprezintă genul de care aparține *„a"*, la care se adaugă *diferența specifică* ce-l individualizează pe *„a"* între celelalte specii ale genului. Așa sînt, de exemplu, itemele: *„pătrat"* = *„patrulater cu toate unghiurile de 90°"* = *„romb cu toate unghiurile egale"*, *„triunghi"* = *„poligon cu trei laturi"* = *„poligon cu trei unghiuri"*.

4.3.2. Sinonimia GENETICĂ intervine atunci cînd unul sau mai mulți termeni din seria sinonimică indică modul în care apare noțiunea centrală a respectivului nod sinonimic, o caracterizează prin modul în care se produce, sau prin modul în care poate fi produs. De exemplu, *„cerc"* = *„figură generată prin mișcarea într-un plan, a unei linii cu un capăt fix"* [19] = *„figura geometrică rezultată prin secționarea unei sfere, a unui cilindru, sau a unui con"*.

4.3.3. Sinonimia RELAȚIONALĂ, sau *FUNCȚIONALĂ* corespunde acelei situații în care unul sau mai mulți termeni își indică reciproc sistemul de relații care le este caracteristic, ori care se potrivesc ansamblului acestora. O astfel de sinonimie ne permite să indicăm obiectul prin menționarea relațiilor cu alte obiecte cunoscute. De exemplu, *„prolog"* = *„introducere (a unei piese de teatru)"*; *„Ucraina"* = = *„țară învecinată cu nordul și parte din estul României"* etc.

4.3.4. Sinonimia FENOMENALĂ este acel fel de sinonimie în care fiecare termen al unei serii sugerează metode de identificare a celorlalți termeni și a seriei de termeni în ansamblu.

În actuala subcategorie, se pot distinge: ☞ (1) *sinonime FENOMENAL-POZIȚIONALE*, în care caz unul sau mai mulți termeni sugerează, ca în cazul definițiilor, întregul proxim și diferența pozițională; de exemplu: *„atacant"* = *„fotbalist plasat aproape de poarta adversă"*, *„aripi"* = *„părți ale avionului, așezate lateral"*; ☞ (2)

[19] Richard Robinson, *op. cit.*, p. 99

sinonime FENOMENAL-CAUZALE, în care caz un termen sugerează efectul proxim şi diferenţa cauzală; de exemplu: *„inundaţie“ = „revărsare a apelor produsă de un excedent de precipitaţii“*, *„oxidare“ = „fenomen datorat reacţiei metalului cu oxigenul“*; ☞ (3) *sinonime FENOMENAL-CONDIŢIONALE*, în care caz un termen sugerează consecinţa proximă şi diferenţa condiţională; de exemplu: *„creştere economică“ = „condiţie a creşterii nivelului de trai“* [20], *„prezenţa la cursuri“ = „condiţie a absolvirii examenului“* etc.

4.4. FORME DE SINONIMIE REFERENŢIALĂ

Din perspectiva polului, sau a parametrului *REFERINŢĂ* (respectiv *extensiune*, sau *denotaţie: „D“*), se poate distinge *sinonimia REFERENŢIALĂ*, cu diferitele ei instanţe.

4.4.1. Sinonimia EXEMPLIFICATIVĂ stabileşte relaţii de supraordonare între termenii unei serii sinonimice, prin evocarea uneia sau a unora dintre speciile genului. „Exemple“ de sinonimie prin exemplificare ne asigură relaţia dintre *metal* şi *fier*, sau dintre *metal* şi *plumb*; cea dintre *ţară asiatică* şi *China*, ori dintre *ţară asiatică* şi *Vietnam*; cea dintre *fruct* şi *măr*, ori dintre *fruct* şi *pară* etc.

4.4.2. Sinonimia ENUMERATIVĂ este relaţia care se stabileşte între termenii dintr-o înşiruire a două sau mai multe exemplificări – sau alternative – ale noţiunii în jurul căreia se acumulează sinonimele; înşiruirea este, de fapt, o succesiune de specii ale genului supus clarificării, de membri ai unei clase pe care o denotă noţiunea; această succesiune poate fi numai o listă parţială a membrilor clasei, deoarece clasa poate fi excesiv de cuprinzătoare.

Se instituie o astfel de sinonimie prin punerea în relaţie a termenului *ţară* cu *România, Austria, Belgia* etc., a termenului *actor* cu *Gregory Peck, Rod Steiger, Jack Lemmon* şi alţii.

4.4.3. Sinonimia CONTEXTUALĂ, sau *RELAŢIONALĂ* este acea formă de sinonimie care se stabileşte între noţiuni, prin delimitarea

[20] Petru Ioan, *loc. cit.*, p. 23

Scanned with OKEN Scanner

elementelor ținînd de sfera și de conținutul acestora. O întîlnim între două expresii precum: *„Luxemburg"* și *„țara plasată între Franța și Belgia"*; *„vineri"* și *„ziua ce urmează după joi"*; *„1457"* și *„anul urcării pe tronul Moldovei a lui Ștefan cel Mare"* etc.

4.4.4. În cazul *sinonimiei OPERAȚIONALE*, înțelesul sau sensul unui termen dintr-o serie sinonimică este identic cu cel al altui termen (sau al altor termeni) din serie, sub raportul identității condițiilor aplicării la realitate, adică sub raportul operației de distingere practic-experimentală a diferitelor obiecte și fenomene.

Sinonimele *operaționale* statuează condițiile în care un termen poate fi aplicat din perspectiva obținerii unui rezultat, ca urmare a aplicării unei anumite operații, sau săvîrșirii unei anumite acțiuni asupra unei realități, a unui obiect fizic etc.

Termenul ce dobîndește o astfel de sinonimie se acordă cu o anumită utilizare, iar expresia sinonimică este cea care corespunde acelei utilizări. Termenii sinonimici trimit spre metode, procese, sau operații de identificare a entității, cu alte cuvinte *„conceptul este sinonim cu mulțimea corespunzătoare de operații"* [21].

Sinonimele operaționale își stabilesc reciproc (sau parțial) sensul, lăsînd deoparte unele cazuri care nu satisfac condițiile de testare. De exemplu: *„timp"* = *„perioadă (măsurată în ore, minute etc.)"*; *„șpan"* = *„deșeu produs prin prelucrarea la strung a metalului"*; *„surcele"* = *„rezultate ale cioplirii lemnului"* etc.

4.4.5. Sinonimia INTERPRETATIVĂ este acea relație care se stabilește între termeni identici ca sens, în condițiile în care sensul, sau înțelesul unuia dintre termeni este circumscris prin sensul, sau înțelesul altor termeni, mai bine cunoscuți și mai apropiați de universul aperceptiv al receptorului. De exemplu, *„subordonarea dintre două noțiuni"* = *„relația de includere directă între sferele acestora"* [22]; *„sinonimia"* = *„relația de concidență între două sau mai multe*

[21] Williams Percy Bridgman, *The Logic of Modern Physics*, The Macmillan Company, 8th edition, New York, 1958, p. 5, *apud*: Cornel Popa, în: *Definițiile operaționale*, I, „Revista de filosofie", tom 18, nr. 7, Editura Academiei, București, 1971, ca și în *Teoria definiției*, 1972, p. 127

[22] Exemplu furnizat de Petru Ioan în: *loc. cit.*, p. 20

Scanned with OKEN Scanner

expresii, pe linia sensului (a înţelesului, sau a intensiunii) şi pe cea a referinţei, respectiv a denotaţiei, sau a extensiunii".

4.5. ORIZONTURI ALE SINONIMIEI INJONCTIVE

Din perspectiva parametrului *conotaţie*, sau *ilocuţiune* („*C*"), se distinge *sinonimia INJONCTIVĂ*, cu aspectele ei particulare, legate de meandrele exprimării figurate, ori de accentele rostirii performante, impunînd o conduită de un fel sau altul destinatarului exprimării, în calitate de receptor şi de interlocutor.

4.5.1. Sinonimia METONIMICĂ este acea relaţie care se bazează pe vecinătatea semantică a doi termeni, pe contiguitatea elementelor lor de substituţie; ea se stabileşte între un concept cu ajutorul unui termen desemnînd un alt concept, cu care este unit printr-o relaţie necesară, adică între termeni identici ca înţeles ce denumesc o cauză şi, respectiv, un efect; un efect şi, respectiv, o cauză; un conţinut şi, respectiv, un conţinător; un lucru şi, respectiv, locul unde acesta se face; un autor şi, respectiv, opera sa; o persoană şi, respectiv, un instrument de care aceasta se serveşte etc.

De exemplu: *„Jupiter" = „aer", „Marte" = „război", „condei elocvent" = „stil elocvent", „excelent condei" = „excelent scriitor", „un Camus" = „un roman de Camus", „un Rembrandt" = „o pictură a lui Rembrandt", „o pană" = „un scriitor", „Cerul" = „Dumnezeu", „ masă" = „feluri de mîncare", „caşmir" = „stofă de lînă", „Geneva" = „calvinism"* [23], *„Roma" = „catolicism", „ un Bordeaux" = „un vin de Bordeaux", „sceptru" = „putere regală", „coroană" = „rege", „tiară" = „papalitate", „cruce" = „creştinism", „Semilună" = = „Islam", „car" = „cai", „pălărie" = „bărbat", „limbă" = = „vorbire", „vioara a doua" = „violonistul care cîntă la vioara a doua", „lauri" = „glorie", „ramură de măslin" = = „pace", „bourul" = „Moldova", „Iacob" = „poporul evreu", „John Bull" = „Anglia", „cămăşile negre" = „fas-*

[23] Cf.: Voltaire, *La Henriade*, chant deuxième, 5

ciştii", „*sticlă*" = „*vin*", „*Casa Albă*" = „*preşedintele Statelor Unite ale Americii*", „*val*" = „*mare*" [24] etc.

În general, în cadrul procesului de stabilire a sinonimiei *metonimice*, numele unui obiect este desemnat prin numele altui obiect, care îi este asociat pe baza experienței de un fel sau altul.

Sinonimia metonimică survine printr-un „*transfer de nume prin contiguitate spațială, temporală sau cauzală de sensuri*" [25].

În cadrul unei astfel de relații sinonimice, substitutul întreține cu substituitul un raport de *conjuncție logică*, iar „*trecerea de la termenul «D» la termenul «A» se efectuează printr-un termen intermediar «I», care îi înglobează deopotrivă pe A şi pe D, conform modului* Σ *sau* Π, *adică printr-o clasă non-distributivă*" [26].

Procesul de înființare a sinonimiei *metonimice* face posibilă intervenția unor seme conotative, adică contigue, în cadrul unui ansamblu mai vast, seme care colaborează la definirea acestui ansamblu. Acest proces funcționează prin adăugarea sau suprimarea de seme.

4.5.2. Sinonimia SINECDOCALĂ este relația de sinonimie care se stabileşte între termeni identici ca înțeles, unii având o semnificație particulară, iar echivalenții lor o semnificație generală, şi invers.

În sinonimia *sinecdocală*, se exprimă „*mai mult prin mai puțin, sau mai puțin prin mai mult*", dacă ar fi să preluăm formularea lui Pierre Fontanier [27] referitoare la *metonimie* ca figură retorică. Aşa, spre exemplu: „*pîine*" = „*hrană*", „*cap*" = „*persoană*", „*prag*" = „*casă*", „*inimă*" = „*om*", „*pînză*" = „*corabie*", „*Sfîntul Ignațiu*" = „*iezuiții*", „*tinerețe*" = „*tineri*", „*Tibru*" = „*Italia*", „*sete de aur*" = „*lăcomie de bani*", „*castor*" = „*căciulă de castor*", „*muritori*" = „*oameni*", „*fier*" = = „*arme*", „*aur*" = „*monedă*", „*bronz*" = „*statuetă de bronz*", iar lista s-ar putea extinde foarte mult.

---

[24] Cf.: Samuel Taylor Coleridge, *The Rime of the Ancient Mariner*, „*The western wave was all aflame*"

[25] Stephen Ullmann, citat în: Jacques Dubois, Francis Edeline, Jean - Marie Klinkenberg şi alții, *Retorica generală*, Editura „Univers", București, 1974, p. 172

[26] Jacques Dubois, Francis Edeline, Jean - Marie Klinkenberg şi alții, *op. cit.*, p. 173

[27] Pierre Fontanier, *Figurile limbajului*, Editura „Univers", București, 1977, p. 66

Scanned with OKEN Scanner

În cadrul procesului de generare a sinonimiei *sinecdocale*, la unul din termenii implicaţi în relaţia în discuţie se produce o suprimare parţială a semelor, avînd ca efect sporirea extensiunii termenului, cu alte cuvinte, intensificarea caracterului său de „generalitate"; astfel, cei doi termeni implicaţi în situaţia de sinonimie au extensiuni diferite.

Altfel spus, prin relaţia de sinonimie *sinecdocală*, un obiect este desemnat prin numele altui obiect cu care el intră într-un ansamblu, formează cu el un tot, concret sau abstract, concretul sau abstractul unuia din termeni aflîndu-se în concretul sau abstractul celuilalt, iar numele pe care le folosim nu semnifică în sens propriu.

În termeni logico-matematici, raportul care se stabileşte între două sinonime *sinecdocale* este unul de *incluziune* (sau *subordonare*), oricare ar fi ordinea în care unul din termeni îl include pe celălalt.

Se impune scoaterea în evidenţă a unei diferenţe importante între sinonimia *metonimică* şi cea *sinecdocală*.

Astfel, dacă în cazul celei dintîi avem de a face cu o legătură simbolică între cei doi termeni sinonimici, în cazul sinonimiei sinecdocale, aceasta dispare, ea fiind înlocuită de un aspect caracteristic (pentru *parte*, pentru *gen* etc.) al unuia din termeni, suficient pentru a-i asigura identificarea şi a stabili relaţia de sinonimie.

Datorită faptului că sinonimia *metonimică* este bazată pe o legătură simbolică, caracterizată de „precaritate" [28], inclusiv relaţia de sinonimie de acest tip are aceeaşi trăsătură.

4.5.3. Sinonimia ANTONOMAZICĂ este relaţia stabilită între termeni care sînt nume comune şi echivalentele lor nume proprii, ori invers; alfel spus, specia este reprezentată prin numele unui individ reprezentativ. De exemplu: *„Scotus" = „doctorul subtil", „Sfîntul Toma" = „doctorul angelic", „Sfîntul Augustin" = „doctorul graţiei", „Alecsandri" = „bardul de la Mirceşti", „Midas" = = „om lipsit de gust", „troian" = „Eneas", „oratorul" = „Cicero", „filosoful" = „Aristotel", „om înclinat sprè plăceri" = = „Sardanapal", „Iuda" = „trădător", „Xantipa" = „supără-*

[28] Cf.: Chaïm Perelman, L. Olbrechts - Tyteca, *La nouvelle rhétorique. Traité de l'argumentation*, Presses Universitaires de France, Paris, 1958, p. 451

cioasă", „*nepoții Africanului*" = „*frații Grachi*", „*bardul din Avon*" = „*William Shakespeare*", „*tînăr puternic*" = „*Hercule*", „*judecător înțelept*" = „*Daniel*" etc.

Sinonimia *antonomazică* face apel la folosirea de nume proprii semnificative pentru un anume sens, sau o anume conotație.

Ea rezultă din denumirea unei persoane, prin numele comun al speciei sau prin numele unui alt individ al aceleiași specii, respectiv din denumirea unei specii prin numele unui individ, sau prin numele altei specii, în raport cu care există aproximativ același raport ca de la individ la individ. De asemenea, un nume propriu este înlocuit de o trăsătură pregnantă a purtătorului său, după cum un apelativ este înlocuit cu numele propriu al unui reprezentant remarcabil.

4.5.4. Sinonimia HIPERBOLICĂ este acea relație semio-logică instituită între un termen referent și echivalentul lui ce rezultă din exagerarea caracteristicilor sale. De exemplu: „*insinuări*" = „*adevăruri otrăvite*" [29], „*Istambul*" = „*Înalta Poartă*", „*Mihail Sadoveanu*" = „*Ceahlăul literaturii române*" și așa mai departe.

4.5.5. Sinonimia METAFORICĂ este acea relație care se stabilește între un termen și termeni cu înțeles identic, asupra cărora s-a extins semnificația celui dintîi. În cazul înfiripării acestei situații, o realitate se exprimă prin alta, care îi este asemănătoare și care este mai concretă, sau mai apropiată, într-un fel sau altul.

După Olivier Reboul, „*asemănarea se explică printr-o identitate nu a părților, ci a structurilor și raporturilor, pe scurt, printr-o analogie*" [30]. De exemplu: „*cîntăreață*" = „*privighetoare*", „*personalitate*" = „*stîlp al societății*", „*timpul*" = = „*mare consolator*", „*leu*" = „*om viteaz*", „*rădăcină*" = „*origine*", „*conștiința*" = „*cutie neagră*", „*adolescența*" = „*floarea vîrstei*" [31], „*vremea*" = „*apă stătătoare*", „*covor*" = „*molcom lac de lînă moale*", „*oglinzi*" = „*adînci firide fără fund*", „*toamna*" = „*zdrențăroasă cerșetoare*", „*dănțuitor pe frînghii*

[29] Petre Botezatu, *Introducere în logică*, ediția a doua, Editura „Polirom", Iași, 1997, p. 29
[30] Olivier Reboul, *La rhétorique*, 5e édition, P. U. F., Paris, 1996, p. 47
[31] După Marius Victorinus

Scanned with OKEN Scanner

şi păpuşar vestit" = „*sufletul*" [32], „*soarele*" = „*lacrima Domnului*", „*lacrimi de văpaie*" = „*licurici*", „*pajuri*" = „*minutare în veşnicul ceas*", „*rod al inimii, de apă*" = „*lacrima*" [33], „*liceu*" = „*cimitir al tinereţii*", „*primăvara*" = „*pictură parfumată cu vibrări de violet*", „*haosul*" = „*veselie de eter*", „*femeie*" = „*mască de culori*" [34], „*gîndirea*" = „*arătură*", „*femeia*" = „*pur diamant*", „*cămin al dorurilor*", „*fîntîna setii-nverşunate*" [35], „*viaţa*" = „*spectacol*" [36] = „*flacără*", „*seara*" = „*bătrîneţea zilei*", „*bătrîneţea*" = „*seara vieţii*" [37], „*toamna*" = „*spaima florilor*" = „*zîna melopeelor*" [38] etc.

Trebuie făcută, de la bun început, menţiunea că derivarea sinonimică este, printre altele, şi un proces foarte răspîndit de generare şi dezvoltare a sistemului de metafore.

Metaforele sînt subdiviziuni ale semnului iconic, adică semne „*care reprezintă caracterul reprezentativ al unui* representamen *prin reprezentarea unui paralelism în altceva*" [39].

Se poate vorbi de sinonimie metaforică *in praesentia*, care ia totdeauna o formă gramaticală, prin care se introduc relaţii de comparaţie, de echivalenţă, de similitudine, de identitate, sau relaţii derivate. Relaţiile de comparaţie, componenta fundamentală a *metaforei* în majoritatea teoriilor post-, neo- sau non-aristotelice, dar şi a sinonimiei metaforice *in praesentia*, „*subliniază tocmai acest caracter paradoxal al «semnului egal», al ecuaţiei, sau chiar al definiţiei logice, introducînd spaţiul nedefinit,* fuzzy, *entropic al similarului şi disimilarului, al ambiguităţii recunoscute şi acceptate ca necesară în orice fel de discurs, fie el şi matematic sau euristic, nu numai poetic, psihologic, sau politic*" [40].

---

[32] Alexandru Philippide, *Visuri în vuietul vremii I*, 1969, pp. 188, 16

[33] Lucian Blaga, *Poezii*, 1966, pp. 180, 47, 157, 222

[34] George Bacovia, *Scrieri alese*, 1961, p. 108

[35] Tudor Arghezi, *Versuri*, 1959, p. 89

[36] Plotin, *Enneades*, III, 2,17

[37] Aristotel, *Poetica* (cap. XXI), Editura Academiei, Bucureşti, 1965, p. 83

[38] George Topârceanu

[39] Cf.: C. S. Peirce, *apud* Jørgen Dines Johansen, Svend Erik Larsen, *Signs in Use. An Introduction to Semiotics*, Routledge, London and New York, 2002, p. 40

[40] Ştefan Avădanei, *La început a fost metafora*, Editura „Virginia", Iaşi, 1994, p. 7

Scanned with OKEN Scanner

În ceea ce privește sinonimia metaforică *in absentia*, identitatea este atît de categorică, încît este posibilă nemenționarea expresă a celuilalt termen ce intră în relația în discuție.

După cum se știe, *„discursul se desfășoară pe două axe: cea a similarității – acesta este procesul metaforic – și cea a contiguității – acesta este procesul metonimic"* [41].

În procesul generării situației de sinonimie metaforică, un obiect este desemnat prin numele altuia, asemănător, și începe să funcționeze o interacțiune verbală între două conținuturi semantice: cel al *expresiei* întrebuințate metaforic și cel al *contextului* literal.

Sinonimia *metaforică* survine atunci cînd un „conținut" este atribuit unui „vehicul" care desemnează, în mod obișnuit, o altă idee, iar similaritatea, sau asemănarea dintre acestea este considerată a fi motivația transferului metaforic care se bazează pe o relație de analogie între *comparat* și *comparant*. Cu alte cuvinte, un item este înlocuit printr-un altul, pe baza asemănării care le leagă; sensul figurat este justificat prin trăsăturile semantice pe care le are în comun cu sensul literal.

Situația de sinonimie metaforică nu constituie, în mod necesar, *afirmarea* unei asemănări, adică exprimarea unei similarități deja existente, ci *construirea* unei similarități.

În procesul de înfiripare a fenomenului la care ne referim se reține, se accentuează, se suprimă și se adaugă trăsături ale termenului principal, sau, altfel spus, se procedează la adjoncția și suprimarea unor seme, proiectînd asupra respectivului item remarci care se aplică, de obicei, termenului subsidiar.

Dintre calitățile periferice ale celor două iteme se alege o trăsătură comună, care este ridicată la rang de gen pentru un anume context. Acest element, respectiv această trăsătură comună, funcționează ca un element de legătură, care face posibilă existența situației de sinonimie metaforică, oricare ar fi distanța semantică inițială între conținut și vehicul. Metafora și, implicit, sinonimia *metaforică „nu instituie un raport de similitudine între referenți,*

[41] Oswald Ducrot, Jean - Marie Schaeffer, *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*, Editura „Babel", București, 1996, p. 379

ci de identitate semică între conţinuturile expresiilor şi numai mediat poate privi modul în care considerăm referenţii" [42].

Noua pertinenţă, ce se instituie în cazul sinonimiei *metaforice*, este rezultatul acelei proximităţi semantice (şi semantico-pragmatice) care se stabileşte între termenii corelaţi, în ciuda distanţei lor.

Sinonimia *metaforică* este rezultatul intersecţiei semice a doi *termeni*, notaţi „T_1" şi „T_2", asociaţi cu două *clase*, şi se bazează pe o identitate reală, manifestată prin intersectarea a doi termeni, în scopul afirmării identităţii termenilor întregi.

Prin fenomenul urmărit, al metaforiei, se extinde, pînă la *reunirea* celor doi termeni, o proprietate care nu aparţine decît intersectării lor (conform imaginii prezentate în tabelul de mai jos, inspirate de demersul membrilor *grupului* μ) [43].

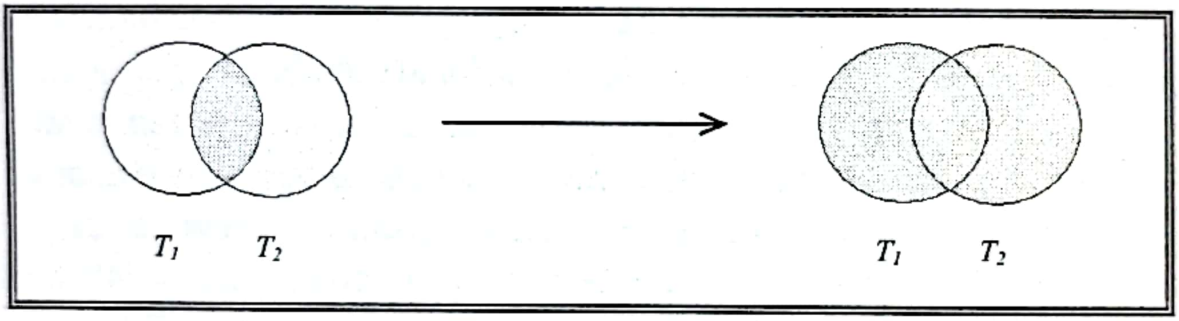

14°. Mecanismul de „fixare" a sensului în procesul metaforizării

Sinonimia *metaforică* este relaţia care pune în evidenţă structura logică a „ceea ce este asemănător", iar, dacă ar fi să o citãm pe Mariana Tuţescu, ea *„instaurează o nouă coeziune semică, o izotopie a nivelului conotativ"* [44].

Astfel, prin utilizare frecventă, cei doi termeni care intră în relaţia de *sinonimie metaforică* evoluează de la un *relativ contrast*, către o atenuare a acestuia, iar opoziţia semantică se neutralizează treptat, însă, pentru un timp, opoziţia de expresivitate dintre cei doi termeni rămîne, încă, funcţională.

---

[42] Umberto Eco, *Limitele interpretării*, Editura „Pontica", Constanţa, 1996, p. 166

[43] Jacques Dubois, Francis Edeline, Jean - Marie Klinkenberg şi alţii, *op. cit.*, p. 157

[44] Mariana Tuţescu, *Précis de sémantique française*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1979, p. 98

Scanned with OKEN Scanner

Elena Slave consideră că, treptat, *„cuvîntul expresiv devine un sinonim total (?!) al celui neutru“* [45] iar, în unele cazuri, se ajunge la *„pierderea unuia dintre sinonime“*.

4.5.6. Sinonimia OXIMORONICĂ, sau *ANTIFRASTICĂ* este relația de identitate care se stabilește între termeni (cu anume proprietăți și cu anumite sensuri) și termeni cu proprietăți și cu sensuri *contrare*, sau chiar *contradictorii*, cărora li se atribuie sensuri identice cu primele. De exemplu: *„tact“* = *„*[capacitatea de] *a ști pînă unde poți merge prea departe“* (Jean Cocteau), *„dialogul“* = = *„solilocuri paralele“* [46], *„soare negru“* = *„melancolia“* [47] etc.

După cum se poate observa din ultimele două exemple oferite, sinonimia *oximoronică* survine prin punerea în relație a unui termen cu un alt termen, care este generat de contradicția creată prin alăturarea a două cuvinte, de obicei un substantiv și un adjectiv, antonime semantice coordonate atributiv.

În cazul acestui din urmă termen al relației de sinonimie oximoronică, avem de a face cu o situație *„în care semul nuclear al unuia dintre termeni reprezintă negarea unui clasem al celuilalt termen“* [48], respectiv cu o „coincidentia oppositorum *în care antiteza este negată, iar contradicția deplin-asumată“* [49].

4.5.7. Sinonimia PERIFRASTICĂ, sau *CONLOCUȚIONARĂ*, este relația de identitate care se stabilește între termeni care evocă *definiendum*-ul lor. De exemplu: *„autor de romane“* = *„romancier“*, *„regret“* = *„părere de rău“*, *„leu“* = *„regele junglei“*, *„cherchelit“* = *„ușor amețit de băutură“*, *„ciudat“* = *„care iese din comun“* [50], *„Un mal qui répand la terreur, / Mal que*

---

[45] Elena Slave, *Contrast și opoziții în domeniul expresivității*, în: „Probleme de lingvistică generală“, IV, Editura Academiei, București, 1962

[46] Petre Botezatu, *op. cit.*, p. 78

[47] Gérard de Nerval, în: *El Desdichado*; în original: *„soleil noir de la Mélancolie“*

[48] Jacques Dubois, Francis Edeline, Jean - Marie Klinkenberg și alții, *op. cit.*, p. 177

[49] Léon Cellier, *D'une rhétorique profonde: Baudelaire et l'oxymorone*, în: „Cahiers internationaux de Symbolisme“, nr. 8, 1965, pp. 3 - 14; *apud*: Jacques Dubois, Francis Edeline, Jean - Marie Klinkenberg și alții, *op. cit.*, p. 177

[50] Exemplu oferit de Narcisa Forăscu, în lucrarea: *Probleme ale analizei semice în studiul sinonimiei adjectivale*, în: Ion Coteanu și Lucia Wald (coord.), *vol. cit.*, p. 277

Scanned with OKEN Scanner

le ciel en sa faveur / Inventa pour punir les crimes de la terre" = „*La peste*" [51], „*Dumnezeu*" = „*Cel ce ştie să pună stavilă furiei valurilor*" [52] şi aşa mai departe.

4.6. CAZURI DE SINONIMIE CRIPTICĂ

Din perspectiva celei de-a cincea variabile sau coordonate a schemei „situaţional"-hexadice, care este *RECEPTAREA* (respectiv *interlocuţia* şi *perlocuţia: „R"*), identificăm *sinonimia CRIPTICĂ*, ea însăşi cu mai multe variante.

4.6.1. Sinonimia DIVINATIVĂ este acea relaţie care se stabileşte între termeni şi expresii identice ca înţeles, prin care se indică atît *definiendum*-ul, cît şi referinţa acestuia.

De exemplu: „*rîmă*" = „*cureluşă unsă, pe sub pămînt ascunsă*"; „*cartea*" = „*rădăcină de glădice / azi mai toţi ştiu s-o despice*" = „*rădăcină de cătină, cu măduvă de lumină*", „*curcubeul*" = „*chimirul lui Făt-Frumos / zvîrlit pe cerul ploios*", „*gîndul*" = „*bob de aur strălucit / arde-n cap la om mocnit*", „*oul*" = „*pungă de mătasă albă / cu galbăn în ea de aur*" [53].

4.6.2. Sinonimia ECUAŢIONALĂ „oficiază în limbajul strict-denotativ al unui formalism" [54] rolul sinonimiei perifrastice.

Un exemplu de asemenea sinonimie este relaţia matematică: „$5 = x$", pentru un x care verifică ecuaţia „$x^2 - 6x + 5 = 0$"; un altul ne este furnizat de ecuaţia din fizică „$f = mg$".

4.6.3. Sinonimia REBUSISTICĂ este relaţia de identitate care se stabileşte între un termen şi o expresie care conduce la termenul definit şi la referinţa acestuia; ea are ca bază echivalenţa de conţinut între iteme, care este considerată „*o regulă de joc implicită*" [55].

---

[51] Jean de La Fontaine, *Fables*, „Booking International", Paris, 1993, p. 177

[52] Jean Racine, *Teatru*, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1959, p. 321

[53] Exemple selectate din: Vasile G. Popa, *Folclor din „Ţara de Sus"*, Editura „Minerva", Bucureşti, 1983

[54] Petru Ioan, *loc. cit.*, 1999, p. 30

[55] Algirdas Julien Greimas, *Despre sens. Eseuri semiotice*, Editura „Univers", Bucureşti, 1975, p. 299

Scanned with OKEN Scanner

În cazul acestui tip de *sinonimie*, echivalența este ascunsă. De exemplu: *„apanaj al dualității" = „intimitate"* [56], *„soare egiptean" = „Ra"*, *„regele animalelor" = „leu"*, *„materie primă pentru pușlile pușlilor" = „soc"* [57], *„actul actelor" = „opis"* [58], *„fire de patron" = „liță"* [59], *„oameni care nu au stare" = „calici"*, *„tăriile munților" = „roci"*, *„vin vechi servit la salată" = „oțet"* [60], *„capitala ... îndoliată" = „Berna"* [61], *„jocul oglinzilor" = „caleidoscop"* [62], *„ctitorii unui cămin" = „nuni"* [63] etc.

4.6.4. Sinonimia CRIPTOGRAFICĂ este relația de identitate parțială, stabilită între un termen și o combinație de semne folosite în comunicarea scrisă, ce sugerează – prin intermediul unui cod (ce trebuie descoperit) – *definiendum*-ul și referința acestuia. De exemplu: **„T / R"** = *„pe-r-e-te" = „perete"*, *„K K K / T"* = Pe-t-rarca = *„Petrarca"*, *„* *" = „Ca-t-il-în-a = „Catilina"* etc.

4.7. MODALITĂȚI ALE SINONIMIEI INTERLINGVISTICE

Din perspectiva parametrului *SEMNIFICANT* (*„S"*), identificăm două tipuri majore de sinonimie. Pe de o parte, *sinonimia interlingvistică*, iar pe de altă parte, *sinonimia intralingvistică*.

Cornel Popa [64] susține ideea existenței sinonimiilor în interiorul limbilor și pe relația dintre ele, afirmînd că, pe de o parte, există situații în care obiecte fizice sau artificiale nu sînt identificate prin nume, iar pe de alta, există nume și expresii lingvistice care nu au referent *„sau nu designează nici măcar concepte sau propoziții*

[56] Exemplu sugerat de Petru Ioan, în: *loc. cit.*, p. 30
[57] După definiția lui Ioan Caraiman
[58] După definiția lui Lucian Stăncescu
[59] După definiția lui Sorin Cozma
[60] După definițiile anonime lansate în cercuri rebusistice
[61] Conform definiției lui Dragoș Munteanu
[62] După definiția lui Ioan Boar
[63] După definiția lui V. M. Pătru
[64] Cornel Popa, *Teoria cunoașterii*, Editura Științifică, București, 1972, p. 67

Scanned with OKEN Scanner

necontradictorii într-un limbaj dat". În alte situaţii, însă, utilizatorii limbilor naturale utilizează *nume* sau *descripţii* diferite pentru delimitarea şi identificarea aceluiaşi *obiect*, *concept* sau *idee*.

Identificarea aceluiaşi obiect, concept sau idee prin mijlocirea unor *nume* sau *expresii lingvistice* diferite survine atît la nivel intralingvistic, cît şi la nivel interlingvistic. Corespunzător, vom avea de-a face cu *sinonimii intralingvistice* şi *interlingvistice*.

Sinonimia interlingvistică este relaţia de echivalenţă care se stabileşte între nume (iteme, sau termeni) ce ţin de două (sau mai multe) limbi. Existenţa tipului de sinonimie în discuţie nu este acceptată în mod unanim, dar una din cele mai timpurii afirmări ale sale se găseşte în opera lui John Locke, care consideră că, de exemplu, *„motus" = „mişcare"* nu este o definiţie, deoarece definitorul este un sinonim al definitului.

Pornind, însă, de la mitul Turnului Babel, Henri Wald consideră că unitatea limbii iniţiale *„n-a fost spartă de mînia lui Dumnezeu, ci de diversitatea căilor omeneşti de a ajunge la ceea ce este identic. Intraductibilitatea diverselor experienţe nu zădărniceşte trecerea de la un idiom la altul, ci poartă gîndirea umană pînă la traductibilitatea conceptelor. Sinonimiile şi omonimiile dovedesc că ideile nu sînt în mod iremediabil prizonierele diverselor limbi"* [65].

În procesul traducerii, semnele şi expresiile semnificative dintr-o *limbă-naturală-sursă* sînt înlocuite prin semne şi expresii semnificative în *limba-naturală-ţintă*, păstrîndu-se sensul semnelor şi expresiilor iniţiale. *„A traduce* o expresie e_1 din L_1 în L_2 înseamnă a găsi în L_2 o expresie e_1', astfel încît e_1' să fie sinonim cu e_1" [66].

Două iteme sînt sinonime, dacă şi numai dacă au acelaşi designat (sau referent) şi aceeaşi intensiune (sau acelaşi conţinut).

În cazul sinonimiei *interlingvistice*, avem de a face cu o situaţie specială, datorită folosirii dicţionarului bilingv. În căutarea expresiei sau cuvîntului echivalent, auxiliarul menţionat operează ca un

---

[65] Henri Wald, *Vorbire şi cunoaştere*, în: H. Wald (coord.), *Orientări contemporane în teoria cunoaşterii*, Editura Academiei, Bucureşti, 1976, p. 40

[66] Cornel Popa, *op. cit.*, p. 86

sistem de reguli şi / sau norme ce sînt formulate într-un metalimbaj care cuprinde atît termenii limbii-sursă, cît şi termenii limbii-țintă. De fapt, *„în actul traducerii, nu evităm raportările interlingvistice, utilizarea unor relații de sinonimie sau corespondență, folosirea dicționarului ca un normativ meta- şi inter-lingvistic"* [67].

Nivelurile identificabile la care se manifestă acest tip de sinonimie sînt *expresia*, *cuvîntul* şi *secvența de cuvinte*, *formula*, *semnul în sine însuşi*, *fonația discursivă*, *textul* şi chiar *codul*.

A vorbi, însă, despre sinonimia interlingvistică înseamnă a decela existența mai multor forme de *identitate semantică*: ☞ (1) cea proprie *sinonimiei interlingvistice generale*; ☞ (2) cea specifică *sinonimiei interlingvistice de filiație*; ☞ (3) cea ținînd de *sinonimia etimologică* (sau *interlingvistică propriu-zisă*).

4.7.1. Sinonimia INTERLINGVISTICĂ GENERALĂ este o relație de echivalență care se stabileşte reciproc între perechi de termeni din limbi diferite, cu grafii şi sonorități (total-)diferite. De exemplu: ☞ (1) *„a sprijini"* = *„abet"* (în limba engleză) = *„soutenir"* = = *„encourager"* (în limba franceză) = *„begünstigen"* (în limba germană) = *„favoregiare"* = *„aiutare"* (în limba italiană) = = *„alentar"* = *„ser complice de ..."*, în limba spaniolă; ☞ (2) *„a disprețui"* = *„despise"* (în limba engleză) = *„mépriser"* (în limba franceză) = *„verachten"* (în limba germană) = *„disprezzare"* (în limba italiană) = *„despreciar"*, în limba spaniolă; ☞ (3) *„expeditor"* = *„sender"* (în limba engleză) = *„expéditeur"* (în limba franceză) = *„Absender"* (în limba germană) = *„mittente"* (în limba italiană) = *„remitente"* (în limba spaniolă); *„puternic"* = = *„mighty"* (în limba engleză) = *„puissant"* (în limba franceză) = = *„kräftig"* (în limba germană) = *„potente"* (în limba italiană) = = *„poderoso"* (în limba spaniolă) şi aşa mai departe.

4.7.2. Sinonimia INTERLINGVISTICĂ DE FILIAȚIE se stabileşte între termeni din diferite limbi, dar care au un echivalent într-o limbă-sursă primară, din care derivă, iar acest aspect este materializat

[67] Cornel Popa, *Teoria definiției*, 1972, p. 93

Scanned with OKEN Scanner

prin grafie asemănătoare şi chiar, în cazuri relativ mai rare, printr-o mare asemănare a corpului sonor al termenilor.

De exemplu: *„amiral"* (în română) = *„amiral"* (în franceză) = *„ammiraglio"* (în italiană) = *„amir"* (în armeană); *„alchimie"* (în română) = *„alchimie"* (în franceză) = *„alchimia"* (în italiană) = *„alchymia"* (în latina medievală) = *„al kimia"* (în arabă); *„proză"* = *„prose"* (în franceză) = *„prosa"* (în italiană) = = *„prosa"* (în latină) şi aşa mai departe.

4.7.3. Sinonimia ETIMOLOGICĂ (sau *INTERLINGVISTICĂ PROPRIU-ZISĂ*) este relaţia de echivalenţă care se stabileşte între înţelesul unui termen complex şi înţelesurile termenilor care îl compun, care apoi sînt transpuse într-o altă limbă.

Exemple în această direcţie pot fi *„filosofia"* – din grecescul „φιλοσοφία" = *„dragoste de înţelepciune"*; *„etimologia"* – din grecescul „ἐτυμολογία" = *„studiul înţelesului adevărat"*; *„antediluvian"* – din cuvintele latineşti *„ante"* şi *„diluvium"*, cu înţelesul corelat *„de dinainte de Potop"* etc.

4.8. TIPURI ALE SINONIMIEI INTRALINGVISTICE

Sinonimia intralingvistică cunoaşte, la rîndul ei, cel puţin două forme de manifestare: ☞ (1) *sinonimia etimologică afinităţională*; ☞ (2) *sinonimia intralingvistică pură.*

4.8.1. Sinonimia etimologică AFINIŢIONALĂ se bazează pe asemănări între cuvinte din aceeaşi limbă, pe paronimii, pe onomatopee etc. De exemplu: *„a zdroncăni"* = *„a zdruncina"*; *„zbîrnîială"* = = *„zbîrnîit"* = *„zbîrnîitură"*; *„a bîigui"* = *„a bolmoji"* = *„a bîrîi"* = *„a bombăni"* = *„a bodogăni"* şi aşa mai departe.

4.8.2. Sinonimia INTRALINGVISTICĂ PURĂ se manifestă prin intermediul *sinonimiei REGISTRATIVE*. În cadrul acestui tip de identitate semiotică, un termen exprimat printr-o expresie nominală mai amplă este înlocuit prin echivalentul său mai scurt.

Exemple sînt prescurtările, abrevierile şi acronimele: *„ADN"* = = *„a [cid] - d [ezoxiribo] -n [ucleic]"*; *„O"* = *„o[xigen]"*; *„ra-*

dar" = „*ra* [*dio*] - *d* [*etection*] - *a* [*nd*] - *r* [*anging*]" (în limba engleză); „*LCD*" = „*l* [*iquid*] - *c* [*rystal*] - *d* [*isplay*]" (în limba engleză) = *ecran cu cristale lichide*"; „*LED*" = „*l* [*ight*] - *e* [*mitting*] - *d* [*iode*]" (în limba engleză) = „*led / diodă emițătoare de lumină*"; „*UV*" = „*u* [*ltra*] - *v* [*iolet*]"; „*PVC*" = „*p* [*oli*] - *c* [*loură de*] - *v* [*inil*]"; „*laser*" = „*l* [*ight*] - *a* [*mplification by*] - *s* [*timulated*] - *e* [*mission of*] - *r* [*adiation*]" (în limba engleză); „*DDT*" = „*d* [*icloro*] -*d* [*iphenyl*] - *t* [*richloroetan*]"; „*CD-ROM*" = „*c* [*ompact*] - *d* [*isc*] - *r* [*ead*] - *o* [*nly*] - *m* [*emory*]" (în limba engleză); „*O. N. U.*" = „*O* [*rganizația*] - *N* [*ațiunilor*] - *U* [*nite*]" etc.

După trecerea în revistă a tipurilor și subcategoriilor fenomenului logico-lingvistic în atenție, înțelegem – o dată în plus – *relativitatea* și *gradualitatea* acestuia, de la un gen la altul și de la o specie la alta înregistrîndu-se suprapuneri mai intense, sau mai palide între cei doi parametri responsabili de geneza sinonimiei: *sensul* (altfel spus: *înțelesul*, sau *intensiunea*) și, respectiv, *denotația* (*referința*, sau *extensiunea*) termenilor puși în relație.

Scanned with OKEN Scanner

5. SINONIMIA ÎN ANSAMBLUL FENOMENELOR DE LIMBAJ CREATE DE SUPRAPUNEREA UNOR PARAMETRI SEMIOTICI

Pornind de la modelul simplificat al comunicării, aşa cum este el conceput de către Gottlob Frege, Charles Kay Ogden şi Ivor Armstrong Richards, sau Stephen Ullmann, Petru Ioan avea să deducă cazurile de interferenţă între două sau mai multe situaţii semiotice, la care se raportează – într-o modalitate mai mult sau mai puţin rapsodică – literatura fenomenelor de limbaj, ţinînd de logică şi lingvistică, dar şi de semiotică, de retorică, de stilistică etc.

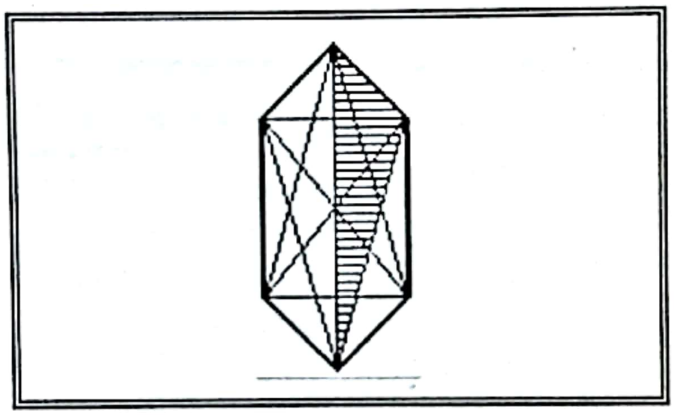

15°. Triunghiul fregean al semnificaţiei, ca punct de plecare în deducerea fenomenelor de limbaj

Coordonatele, sau variabilele implicate sînt *semnificantul* (sau *reprezentamenul*: „*S*"), *semnificatul* (respectiv *înţelesul*, *sensul*, sau *intensiunea*: „*I*") şi *referinţa* (respectiv *denotaţia*, sau *extensiunea*: „*D*"), iar „*prin jocul coincidenţei şi diferenţei*" între polii, sau parametrii „situaţionali" la care am făcut trimitere, cele două situaţii semiotice supuse comparaţiei, „O_1 / $S_1 I_1 D_1$" şi „O_2 / $S_2 I_2 D_2$", creează 2^3 cazuri de totală, ori parţială suprapunere sau deosebire [1]. Le indicăm în tabelul de la pagina următoare, împreună cu terminologia pe care le-o asociază autorul.

[1] Petru Ioan, *Educaţie şi creaţie în perspectiva unei logici „situaţionale"*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995, p. 123

	$S_1 = S_2$?	$I_1 = I_2$?	$D_1 = D_2$?	NATURA RELAȚIEI DINTRE O_1 / S_1 I_1 D_1 și O_2 / S_2 I_2 D_2
1	+	+	+	COOCURENȚĂ (sau IDENTITATE SEMICĂ)
2	+	+	–	POLISEMIE
3	+	–	+	OMONIMIE COEXTENSIVĂ
4	+	–	–	OMONIMIE
5	–	+	+	SINONIMIE (sau IDENTITATE EXTENSIONAL-INTENSIONALĂ)
6	–	+	–	HIPONIMIE (sau IDENTITATE INTENSIONALĂ)
7	–	–	+	HETERONIMIE COEXTENSIVĂ (sau IDENTITATE EXTENSIONALĂ)
8	–	–	–	HETERONIMIE

16°. Fenomene de limbaj deduse de Petru Ioan prin jocul coincidenței și al diferenței dintre polii sau parametrii a două expresii

5.1. CORELATELE SINONIMIEI ÎN ANSAMBLUL FENOMENELOR DE LIMBAJ

5.1.1. COOCURENȚA (respectiv *IDENTITATEA SEMICĂ*) este un caz-limită al coincidenței expresiilor discursive, cînd toți polii, sau parametrii situațiilor semiotice în atenție sînt identici.

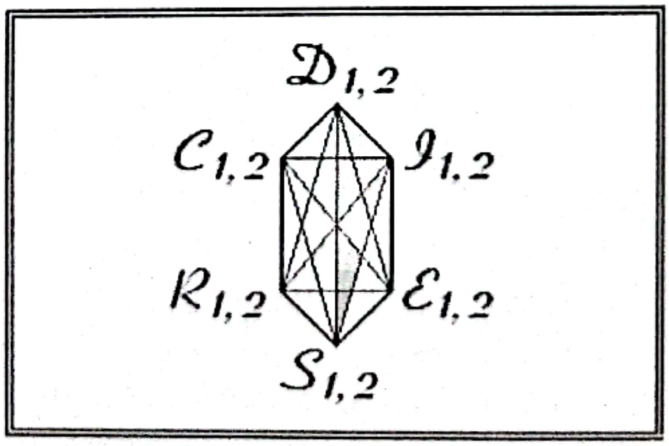

17°. Schema coocurenței, în perspectiva modelului situațional-hexadic

Scanned with OKEN Scanner

După cum subliniază profesorul Petru Ioan, *„în limbajul semioticii lui Charles Sanders Peirce, aceasta se întîmplă cu* sinsemnele *care întruchipează acelaşi* legisemn, *altfel spus: cu* SEMNELE REALE *ale unuia şi acelaşi* SEMN NECESITANT, *sau ocurenţele* (tokens), *contra-mărcile, instanţele sau replicile unuia şi aceluiaşi tip* (type), *înăuntrul unuia şi aceluiaşi cod"* [2].

În mod curent, fenomenul în atenţie se consumă „în proporţie de masă" prin multiplicarea ocurenţelor unuia şi aceluiaşi termen, respectiv ale uneia şi aceleiaşi sintagme, în cadrul unei propoziţii, al unei fraze, sau al unui text de dimensiuni mai mari.

Fenomenul în sine nu este pato-logic şi nu trebuie confundat cu pleonasmul, sau tautologia, ca „figuri" indezirabile.

5.1.2. POLISEMIA. Dacă, în mod normal, diferite cuvinte (şi diferite expresii mai complexe) au *sensuri* distincte, nu la fel de normal este ca acelaşi cuvînt, respectiv aceeaşi expresie, să aibă *sensuri*, sau *înţelesuri* multiple. *Polisemia* este o identitatate parţială de *sensuri* sau *înţelesuri*, susţinută de comunitatea de *semnificant* şi caracterizată de o divergenţă *extensională*, sau *referenţială*. Atunci cînd luăm în discuţie noţiunile, în cazul fenomenului de *polisemie*, putem vorbi [3] de o *„întrunire în comun a notelor generice* ($I_1 \cap I_2 = I_G$)".

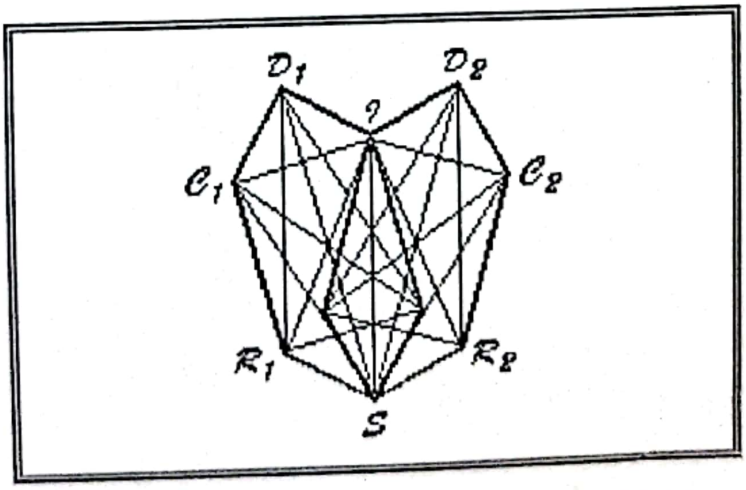

18°. Schema polisemiei, în perspectiva modelului hexadic al situaţiilor discursive

[2] Petru Ioan, *op. cit.*, p. 123
[3] *Ibidem*

Scanned with OKEN Scanner

În al său *Essai de sémantique* (1886), Michel Bréal numea polisemia ca fenomen lingvistic diacronic ce constă în adăugarea de accepții noi sensului fundamental asociat unui termen.

Conform opiniilor lui Stephen Ullmann [4], cele patru surse ale polisemiei sînt: ☞ (a) alunecarea sensurilor; ☞ (b) expresiile figurate; ☞ (c) etimologia populară; ☞ (d) influențele străine.

Se ajunge, astfel, ca același cuvînt-titlu dintr-un dicționar să acopere sensuri diferite, aceeași formă să aibă mai mult de un sens.

În concepția poli-semică, cuvîntul este o unitate a limbii ale cărei realizări în discurs implică variații de sens, în funcție de mediul lingvistic înconjurător, iar această unitate, cuvîntul grafic, este definit printr-un ansamblu de parafraze avînd trăsături comune, ale căror schimbări se exprimă istoric și logic: cuvintele sînt ambigue.

Polisemia nu se poate instaura, decît în condițiile existenței unui nucleu semic comun tuturor unităților polisemice, a unui invariant care posedă valori de folosire. Pentru a se stabili un semnificant comun, trebuie să se identifice un nucleu comun, sau un nucleu semic comun, de la care se vor deriva diferitele sensuri (sau înțelesuri) *actualizate* în diferite *contexte distribuționale*.

Acest nucleu semic se spune că este comun, deoarece diferențele dintre claseme sau restricțiile selective ale textului reflectă: ☞ (1) un cîmp de aplicație referențială – o lexie are valori diferite în diferite domenii: aceeași structură cunoaște definiții diferite; ☞ (2) o schimbare de categorie sintactică (se observă că aceste schimbări de categorie sintactică nu fac decît să formuleze reguli semantice pentru a exprima metasememele pe care le fondează polisemele).

Conform lui Jean și Claude Dubois [5], un cuvînt polisemic *„rezultă din convergența grafică a două sau mai multe unități cu distribuții distincte"*. Atunci cînd se pune problema definirii și descrierii polisemiei, apar două probleme, două distincții ce trebuie

---

[4] Stephen Ullmann, *Précis de sémantique française*, IIIe édition, A. Francke, Berne, 1965; *apud*: Mariana Tuțescu, *Précis de sémantique française*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1979, p. 136

[5] Jean Dubois et Claude Dubois, *Introduction à la lexicographie: le dictionnaire*, „Langue et Langage", Larousse, Paris, 1971, pp. 75 - 83; *apud*: Mariana Tuțescu, *op. cit.*, p. 139

Scanned with OKEN Scanner

rezolvate: *polisemia* şi *ambiguitatea* (în engleză *vagueness*) pe de o parte, respectiv *polisemia* şi *omonimia*, pe de alta.

Problema distincţiei dintre *polisemie* şi *omonimie* va fi tratată ulterior, după clarificarea noţiunii de *omonimie*.

Distincţia între *ambiguitate* şi *polisemie* implică rezolvarea a două probleme: ☞ (a) dacă o anumită informaţie semantică este sau nu parte a structurii semantice de bază a itemului în raport cu care se consideră relaţia respectivă; ☞ (b) dacă respectiva informaţie este rezultatul unei specificări contextuale, deci pragmatice.

Polisemia (ca şi omonimia) este sursa ambiguităţii semantice. Ambiguitatea unui lexem rezultă din faptul că acesta prezintă mai multe lecturi, suportînd mai multe înţelesuri, sau sensuri.

Lexemul în discuţie este ambiguu în corelaţie directă cu numărul semnificaţiilor sale, dar această ambiguitate dispare atunci cînd lexemul este plasat într-un context sintagmatic.

A face o distincţie între *ambiguitate* şi *polisemie* reprezintă o chestiune dificilă, iar o soluţie completă şi definitivă a problemei nu a fost, încă, oferită. Există, totuşi, anumite criterii.

1. Din punctul de vedere al teoriei semantice a adevărului, Willard Van Orman Quine [6] consideră că un item lexical este polisemic dacă poate fi, în mod simultan, clar-adevărat şi clar-fals în legătură cu unul şi acelaşi referent. Exemplul adus în sprijinul opţiunii semnalate este cel al cuvîntului englezesc *PORT*.

Acesta poate avea două lecturi: una suprapusă pe cea a termenului *HARBOUR*, ca *„loc special-amenajat pe malul unui curs de apă, al unui lac, al unei mări sau al unui ocean, care dispune de instalaţii de încărcare şi descărcare a mărfurilor, de reparare şi aprovizionare a navelor şi de docuri pentru păstrarea mărfurilor"*, cealaltă trimiţînd la un *„soi de vin dulce din Portugalia"*.

În acest caz, polisemia se probează printr-o propoziţie precum *„Sandeman is a* $PORT_1$*, but not a* $PORT_2$*"* (cînd $port_1$ se referă la vin, iar $port_2$ se referă la portul fluvial, sau maritim).

---

[6] Willard Van Orman Quine, *Word and Object*, M. I. T. Press, Cambridge, 1960, p. 129; *apud*: R. E. Asher and J. M. Y. Simpson (eds.), *The Encyclopedia of Language and Linguistics*, Pergamon Press, 1994, p. 3227

Scanned with OKEN Scanner

2. Testele lingvistice implică judecăți ale acceptabilității referitoare la propoziții sau enunțuri ce conțin două ocurențe ale itemului în discuție, care sînt în relație. Dacă relația gramaticală dintre cele două ocurențe necesită identitatea lor semantică, propoziția care rezultă poate fi un indiciu al polisemiei itemului.

Exemplul folosit în acest caz este oarecum asemănător: *„at midnight, the ship passed the port, and so did the bartender"*. Dacă nu avem de-a face cu un joc de cuvinte, fraza de mai sus nu poate să însemne altceva decît faptul că *„atît vasul, cît și barmanul au trecut prin port"*, ori că *„atît vasul cît și barmanul au mutat un anume fel de vin dintr-un loc în altul"*.

3. Criteriul definiției ne asigură că un item are mai mult de un sens lexical, dacă nu există nici o definiție minimal-specifică aptă să acopere extensiunea itemului ca un întreg; altfel spus, dacă respectivul item nu are alte sensuri lexicale, decît cele furnizate prin definiții maximal-generale, necesare pentru a-i capta extensiunea.

În cazul termenilor polisemantici, definițiile ar trebui să fie maximal-generale, pentru a le acoperi o parte cît mai largă din sferă.

Se poate vorbi și de o structură a polisemiei. Aceasta implică determinarea relației dintre diferitele sensuri ale unui cuvînt.

Trebuie studiat cu prioritate caracterul de sine stătător al conexiunilor dintre diferitele sensuri. Una dintre problemele ridicate este cea referitoare la distincția dintre sensurile literale și cele figurative.

De asemenea, este de adăugat faptul că studiile diacronice ale schimbărilor semantice capătă o importanță deosebită în această perspectivă. Mecanisme semasiologice, cum ar fi *metafora* și *metonimia*, nu caracterizează pur și simplu schimbări diacronice de sens, ci, în același timp, furnizează o caracterizare a legăturilor sincronice care reunesc lecturile unui cuvînt. Însă nu toate procesele istorice au reflectări sincronice; în cazul „metaforelor moarte", legătura originală nu mai este prezentă în plan sincronic.

Diferențele în statutul diferitelor înțelesuri trebuie luate, de asemenea, în discuție. La o privire superficială asupra structurii lexico-semantice, s-ar putea crede că toate sensurile au un statut egal în cadrul conceptului lexical. La o privire mai atentă, devine evi-

Scanned with OKEN Scanner

dent că unele sensuri au o poziţionare mai centrală în cadrul categoriei şi sînt mai relevante decît altele din punct de vedere psihologic.

Mai rămîne de rezolvat doar problema: care sensuri sînt permanent-stocate în lexiconul mental şi care sînt derivate, pe baza regulilor de extensie semantică, pornind de la reprezentările stocate ?

5.1.3. OMONIMIA COEXTENSIVĂ este identitatea de *semnificant* şi *referent*. Ea survine *„la nivel pragmatic, prin posibilităţile multiple de asumare a propriului uneia şi aceleiaşi noţiuni, adică prin definirea alternativă a unuia şi aceluiaşi termen“* [7].

Pentru exemplificare, să ne oprim la termenul *ieşire*. Acesta poate însemna, pentru omul de rînd, *„locul pe unde se poate ieşi dintr-o încăpere sau dintr-un spaţiu delimitat“*; pentru un electrotehnician, însă, şi chiar pentru un utilizator obişnuit al aparaturilor moderne, acelaşi cuvînt poate însemna *„partea unei reţele electrice, a unui element de automatizare etc., pe unde sînt transferate, spre exterior, puterea sau semnalul, pe unde circuitul în discuţie se poate lega cu alte circuite“*.

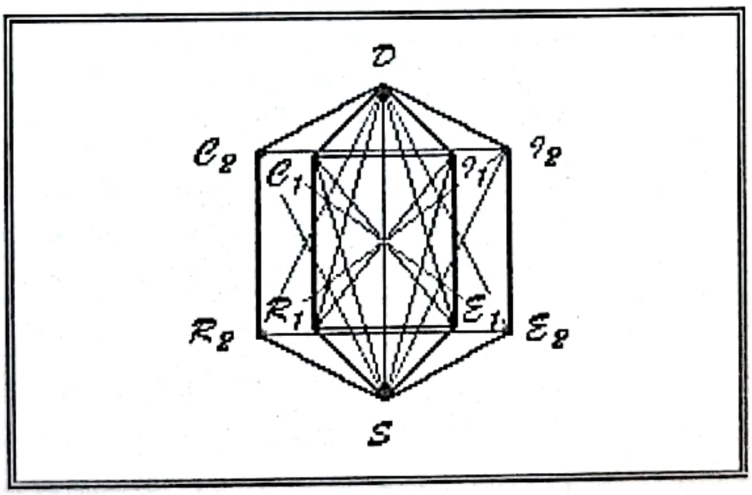

19°. Schema omonimiei coextensive, în perspectiva modelului hexadic al situaţiilor discursive

La rîndul său, termenul *reacţie* poate însemna, pentru un chimist, un *„proces în care una sau mai multe substanţe chimice, în anumite condiţii, se pot transforma în alte substanţe“*;

[7] Petru Ioan, *op. cit.*, p. 124

pentru un fizician, în schimb, *reacția* este *„o forță sau un cuplu de forțe exercitat(ă) de un sistem de corpuri asupra altui sistem de corpuri, ca răspuns la acțiunea unei forțe sau a unui cuplu de forțe exercitat(ă) asupra sistemului“.*

O definiție cu un grad mai mare de generalitate ar putea identifica *reacția* cu *„un răspuns la o excitare sau acțiune din afară“.*

5.1.4. OMONIMIA PROPRIU-ZISĂ este forma minimală de identitate între două sau mai multe expresii (și situații corespunzătoare de semnificare, sau de comunicare), iar ea se manifestă numai prin identitatea *semnificantului* (*„S“*), în condițiile divergenței pe linia *sensului* (respectiv a *intensiunii*, sau a *înțelesului*) și a *referinței.*

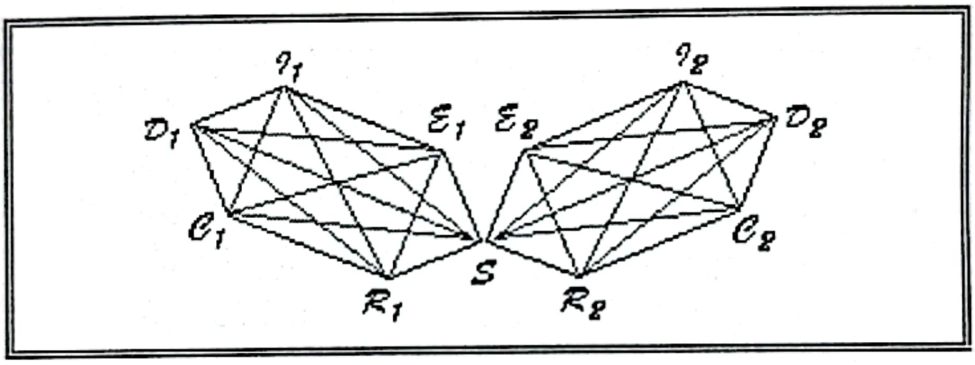

20°. Schema omonimiei, în perspectiva modelului hexadic al situațiilor discursive

În cazul *omonimiei*, fiecare lexem omonim are sensul său determinat de mediul lingvistic în care apare, deci un cuvînt nu va corespunde decît unei parafraze. Fiecare omonim este definit de distribuția sa în frază, iar între sememele omonimelor nu există intersecție.

Omonimia este acea relație care se stabilește între cuvinte, respectiv iteme, care sînt *semantic-distincte*, dar *grafic-identice.*

Ele pot, de asemenea, să fie identice și din punct de vedere fonologic, adică să fie *omofone.* Totuși, pentru fenomenul de *omonimie* nu este necesar ca *omografia* și *omofonia* să fie co-ocurente.

În limbile cu scriere etimologică, există cazuri în care *omofonele* nu sînt și *omografe.* În acele cazuri, itemele respective sînt, uneori, clasificate ca un tip distinct de omonimie.

Identitatea formală a *omonimelor* poate fi definită, însă, în mod strict, pentru a exclude *omofonele neomografice* din clasa *omo-*

Scanned with OKEN Scanner

nimelor. Faptul că omonimele sînt cuvinte diferite, adică entităţi distincte ale lexiconului, implică şi faptul că ele sînt semantic-distincte.

În ce constă diferenţa dintre *omonimie* şi *polisemie*? Fenomenul polisemiei trimite la o multitudine de sensuri exprimate de un singur cuvînt (sau semnificant). *Omonimia* se referă la o multitudine de sensuri distribuite pe diferite cuvinte. În cazul unor omonime precum *bancă*, înţelesul omonimiei este clar. Există şi situaţii contrare.

Problema care se ridică poate fi pusă astfel: omonimele nu se disting din punct de vedere formal; nu avem nici un criteriu care să ne ajute să spunem dacă două ocurenţe semantic-distincte ale aceleiaşi forme a cuvîntului aparţin unui singur cuvînt polisemantic, sau că pot fi puse în relaţie cu două cuvinte distincte, omonime.

Se consideră, în general, că *multiplicitatea omonimică* de termeni implică sensuri care nu au legătură unul cu altul, în vreme ce *polisemia* implică existenţa unor înrudiri particulare între sensurile în discuţie. Înrudirea poate fi de natură *diacronică* sau *sincronică*.

În conformitate cu criteriul *diacronic*, cuvintele omonime au etimologii diferite: în limba engleză, bunăoară, *BAT* în sensul de „liliac" (mamifer din ordinul *Chiroptera*) este de origine scandinavă, pe cînd *BAT*, ca „instrument de lovit" în baseball, are ca origine cuvîntul *batte* din franceza medievală.

În conformitate cu criteriul sincronic, cuvintele omonime nu sînt recunoscute de către vorbitorul unei limbi ca fiind semantic-înrudite: *BANCĂ*, în accepţiunea „instituţie financiară", are ca origine francezul *banque* şi italianul *banco*, pe cînd, în accepţiunea *„scaun lung, cu sau fără rezemătoare"*, are ca origine francezul *banc* (respectiv germanul *Bank*). Cuvîntul de origine italiană *BANCO* este, însă, rezultatul unui împrumut dintr-o limbă germanică (şi anume, olandeza) a unei forme care face parte din familia de cuvinte a italienescului *BANCĂ* (*„scaun lung, cu sau fără rezemătoare"*).

Existenţa a două criterii de definire a relaţiei de omonimie este susceptibilă să ridice anumite probleme.

Criteriul diacronic nu va fi acceptat de către cei care studiază problemele limbii şi care au convingerea că analiza diacronică nu trebuie să interfereze cu descrierea sincronică a limbii.

Scanned with OKEN Scanner

Cu alte cuvinte, nu se poate ajunge la o definire acceptabilă a omonimiei din punct de vedere sincronic, deoarece omonimia aparține numai lingvisticii istorice, iar nu unei descrieri sincronice a limbii.

În ceea ce privește criteriul sincronic, acesta pare a se fundamenta pe recunoașterea de către indivizi a înrudirii semantice și, prin urmare, ca avînd un grad mare de subiectivitate.

Dacă, totuși, s-ar ajunge la un consens asupra aplicării criteriului sincronic, rezultatele ar fi diferite de cele la care ar conduce aplicarea criteriului diacronic.

Divergențele care ar apărea aici ar fi că unele cuvinte care nu sînt înrudite din punct de vedere sincronic pot să fie încrengături ale unei singure baze etimologice (vezi exemplul cuvîntului *bancă*).

Pe de altă parte, aceleași iteme neînrudite etimologic pot să fuzioneze într-un singur cuvînt, ca în cazul unor termeni științifici.

Avînd în vedere caracterul problematic al activității de definire a fenomenului *hiponimiei*, se pune întrebarea dacă distincția dintre *polisemie* și *omonimie* are vreo importanță practică sau teoretică, respectiv dacă ea are vreo importanță în general.

Dintr-o perspectivă practică, această distincție poate ajuta pe un lexicograf să hotărască dacă să folosească un singur cuvînt-titlu pentru a descrie o gamă întreagă de sensuri care sînt asociate cu o anume formă lexicală, sau dacă să procedeze diferit.

Decizia nu va lua, probabil, în considerație distincția dintre *polisemie* și *omonimie*, ci considerente de ordin practic.

Din perspectiva lingvisticii istorice, conceptul de *omonimie* pare important, deoarece are tangențe cu *principiul evitării sinonimiei*, considerat a fi un principiu cauzal al schimbării lexicale.

Formulat de către lingvistul francez Jules Gilliéron, în 1912, *principiul evitării sinonimiei* [8] consideră că omonimia este o soluție nefirească, sau „patologică", necesitînd o reacție terapeutică, ce constă în anularea fenomenului de multiplă semnificare.

Cum decidem cînd avem de-a face cu *polisemie* și cînd sîntem în fața fenomenului congener, de *omonimie*?

[8] Cf.: R. E. Asher (editor - in - chief), *The Encyclopedia of Language and Linguistics*, „Pergamon" Press, Oxford, 1994, pp. 1569 - 1570

1. Dicţionarele, de obicei, îşi fundamentează opţiunea pe etimologie. Dacă se cunoaşte că două forme (cuvinte, sau iteme) identice au diferite origini, ele sînt tratate ca *omonime* şi discutate în articole diferite de dicţionar. Dacă se ştie că originea lor este comună, chiar dacă înţelesurile sînt diferite, ele sînt tratate ca *polisemice* şi discutate în acelaşi articol de dicţionar. Această abordare nu este satisfăcătoare, deoarece istoria unei limbi nu reflectă niciodată cu acurateţe starea actuală a limbii respective.

De exemplu, nu ar trebui să stabilim vreo relaţie între *PUPILĂ*$_1$ (cu înţelesul de *„minoră aflată sub tutela cuiva, în raport cu tutorele său"*) şi *PUPILĂ*$_2$, avînd ca sens *„deschizătura rotundă, situată în mijlocul irisului, care permite pătrunderea luminii în ochi"*. Totuşi, din punct de vedere istoric, ele au aceeaşi origine (ca în cazul franţuzescului *pupille* şi al latinescului *pupilla*, pentru *pupilă*$_1$, respectiv pentru *pupilă*$_2$) şi, deci, sînt exemple de polisemie.

Cînd vorbim de *piciorul* unei mese, respectiv de *piciorul* unui scaun, sau al unui deal şi, tot astfel, de *limba* pantofului, iar apoi folosim aceiaşi termeni referitor la părţi ale corpului unei fiinţe, acestea par a fi exemple de *metaforă* şi de *polisemie*.

În limba engleză, însă, *EAR* (în accepţia de *„parte anatomică"*) şi *EAR OF CORN* nu sînt în nici un fel înrudite din punct de vedere istoric şi, deci, sub acest aspect, le putem socoti *omonime*, deşi foarte mulţi le consideră exemple de *polisemie*.

2. Am putea aborda problema şi din perspectiva diferenţei de înţeles. Acolo unde diferenţele de sens sînt regulate şi, într-o anumită măsură, predictibile, avem *polisemie*, mai degrabă decît *omonimie*.

Unul dintre cele mai frecvente feluri de relaţii între sensuri (sau înţelesuri) este cel reprezentat de *metaforă*. În cazul metaforei, cuvîntul pare să aibă atît un *sens literal*, cît şi unul sau mai multe *sensuri transferate*. Dar metafora este relativ-accidentală.

În limba română, putem vorbi de *POALA dealului*, sau de *URECHEA acului*. În limba engleză, putem vorbi de *the FOOT of a hill*, dar nu putem vorbi de *the EAR of the needle*, ci de *the EYE of the needle*. În franceză, însă, ca şi în română, *ACUL* are *ureche* (*OREILLE*). În multe alte limbi, cum ar fi cele vorbite în Etio-

pia, sau în America de Nord, *MUNTELE* nu are *poale* şi nici *picior* (*FOOT*), conform afirmației lui F. R. Palmer [9].

3. O altă modalitate de a distinge *polisemia* de *omonimie* este aceea de a căuta *sensul central*, sau un *miez semic*.

Acest lucru este posibil acolo unde avem exemple de metafore, sau de sensuri „transferate". În general, însă, este dificil a se decide dacă există un înțeles central, sau un miez semic. F. R. Palmer [10] oferă exemplul cuvîntului *KEY* din limba engleză, folosit nu numai cu referire la obiectul care încuie sau descuie o uşă, dar şi ca *„cheie a unei traduceri"*. Este extrem de dificil, însă, să stabilim de ce cuvîntul este folosit şi pentru *clapele unui pian* (*KEYS*). În acest caz, nu este clar dacă avem de-a face cu un exemplu de polisemie.

4. În clarificarea statutului unor expresii, se poate folosi şi testul ambiguității. De exemplu, *„a mers spre BANCĂ"*.

Propoziția în atenție este, în mod clar, una ambiguă, deoarece *BANCĂ* poate însemna *„instituție financiară"*, sau *„piesă de mobilier pe care se pot aşeza una sau mai multe persoane"*.

S-a sugerat că un test al ambiguității este şi testul coordonării. De exemplu, *„Ion şi Vasile au mers spre bancă"*.

Propoziția de mai sus nu înseamnă că unul a mers spre instituția financiară, iar celălalt spre piesa de mobilier.

Ambiguitatea însăşi nu este suficientă pentru a stabili cazurile de omonimie. În schimb, un cuvînt care este polisemic va avea o varietate de sinonime, fiecare corespunzînd unuia dintre sensuri. De asemenea, cuvîntul va putea avea şi *antonime*. Se pare că, dacă un cuvînt are antonime diferite, atunci ne aflăm în situația de *omonimie*, pe cînd identitatea de antonime semnalează prezența unui caz de *polisemie*. Aceste constatări nu se aplică, însă, în toate cazurile şi nu pot fi folosite ca un test sigur al omonimiei.

În unele cazuri, se consideră că ar exista motive formale pentru a recunoaşte omonimia. Să-l urmărim pe F. R. Palmer, în legătură cu un exemplu din limba franceză: *„cuvîntul POLI înseamnă*

[9] F. R. Palmer, *Semantics*, Cambridge University Press, 1991, p. 103
[10] *Ibidem*, p. 105

Scanned with OKEN Scanner

POLISHED (în limba engleză «politicos», dar şi «lustruit»), atît în sensul literal, cît şi în cel transferat. Acesta ar părea să fie un exemplu clar de polisemie, dar în sensul literal, cuvîntul este legat de DÉPOLIR («a da jos lustrul») şi POLISSAGE («lustruire»), pe cînd în cealaltă accepţie, legătura se face cu IMPOLI («nepoliticos») şi POLITESSE («politeţe»)" [11].

5.1.5. HIPONIMIA este o identitate intensională între două sau mai multe expresii (respectiv *termeni*, *propoziţii*, sau constituenţi ai acestora) ce diferă prin *semnificanţi* şi prin *referinţe*.

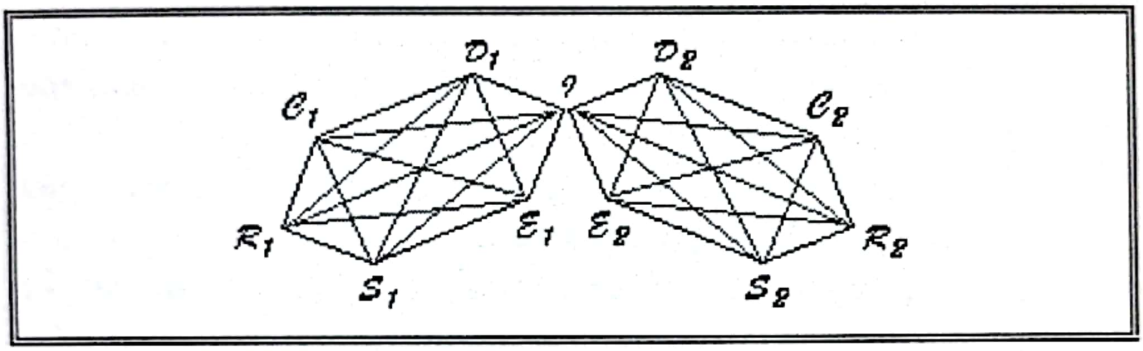

21°. Schema hiponimiei (sau a identităţii intensionale), în perspectiva modelului hexadic al situaţiilor discursive

Relaţia de *hiponimie* (pe care am putea să o numim şi *SINONIMIE GENERICĂ*) se stabileşte între semne lingvistice care au acelaşi semnificat şi aparţin unor registre diferite ale limbii. Structura elementară a semnificaţiei se defineşte prin relaţia *hiponimică* între fiecare din semne luate individual şi categoria semică în întregul ei.

Considerăm că abordarea problemei ar fi mai aproape de completitudine dacă am adăuga discuţiei şi termenul *hiperonimie*.

De fapt, ambii termeni, *hiponimia* şi *hiperonimia*, se referă la relaţia de *incluziune semantică*, ce se stabileşte între termenii mai generali şi termenii mai specifici; ei sînt reflectarea lingvistică a fenomenului de *incluziune*. *Hiponimia* şi *hiperonimia* sînt relaţii de implicaţie unilaterală, sau asimetrică, între sensurile a două sau mai multe unităţi lexicale.

Hiponimia este un fenomen tangent cu cel al *presupoziţiei logice*. Raportul de includere a unui lexem specific în lexemul ge-

[11] F. R. Palmer, *op. cit.*, p. 107

neral a fost formalizat de anumiți semanticieni cu ajutorul logicii claselor: clasa referenților lexemului „*x*" este mai mare decît cea a referenților lexemului „*y*" revine la a spune că prima o include pe a doua. După Manfred Bierwisch, „*E_1 este un hiponim al lui E_2 (E_1 este inclus în E_2), dacă înțelesul lui E_1 conține toate componentele care apar în înțelesul lui E_2, dar nu și invers. E_1 și E_2 sînt antonime, dacă înțelesul lor este identic, exceptînd numai faptul că înțelesul lui E_1 are o componentă C acolo unde E_2 are C', iar C și C' aparțin unei submulțimi particulare de componente care se exclud reciproc*" [12].

Termenul mai general este *hiperonimul* (sau, cum este el mai frecvent numit „termenul supraordonat"). Termenul mai specific este *hiponimul*, respectiv „termenul subordonat".

Hiponimia descrie relația *hiponimului* cu *hiperonimul* său, iar *hiperonimia* este relația *hiperonimului* cu *hiponimul* său.

Practic, această schimbare de perspectivă pare a complica lucrurile, încît *hiponimia* este termenul cel mai frecvent folosit.

Se mai pot face și alte distincții terminologice. Astfel, cuvintele care sînt *hiponime* ale aceluiași *hiperonim* la același nivel sînt numite *co-hiponime*. De exemplu, cuvintele *ciocîrlie*, *vrabie*, *rîndunică*, *cioară* și *turturică* sînt co-hiponime ale lui *pasăre*.

De asemenea, hiponimia trebuie distinsă în mod clar de relația dintre *parte* și *întreg*, numită de către D. A. Cruse (1986) *meronimie*. Același fenomen, al hiponimiei, trebuie descris ca relație dintre un *gen* și *speciile* (respectiv *diferențele*) acestuia.

Meronimia este relația care se stabilește între termeni ca *membru* și *genunchi*, sau *membru* și *cot*, iar interdefinirea lor se poate face în termenii „*are*", „*este o parte din*", „*figurează în*" etc. (de exemplu, „*genunchiul este o parte a membrului inferior*", „*Oltenia figurează în România*" etc.), iar nu în termenii relației „*este o / un*" (de exemplu, „*vrabia este o pasăre*", „*mărul este un fruct*" etc.).

Hiponimia este una dintre relațiile semantice de bază. Ea are un rol important în definire. O definiție analitică se presupune ca fi-

[12] Manfred Bierwisch, *Semantics*, în: John Lyons (ed.), *New Horizons in Linguistics*, „Pelican Books", London, 1975 (repr.), p. 170

Scanned with OKEN Scanner

ind o construcţie dintr-un *gen proxim* (următorul şi cel mai apropiat termen supraordonat într-o taxonomie) şi dintr-o *diferenţă* specifică (atributele care disting *definiendum*-ul de co-hiponimele sale). În mod similar, definiţiile componenţiale pornesc de la o *arhilexemă* ce corespunde precis cu termenul supraordonat.

Importanţa definiţională a *hiponimiei* poate fi apreciată analizînd mai în detaliu noţiunea de *incluziune*.

Relaţia de incluziune care stă la baza hiponimiei poate fi abordată dintr-un punct de vedere *extensional*, sau dintr-un punct de vedere *intensional*. În cele două cazuri, termenul care include şi termenul inclus diferă. *Extensional*, mulţimea *păsărilor* include mulţimea *vrăbiilor*. Referinţa termenului mai general o include pe cea a termenului mai specific. *Intensional*, conceptul *vrabie* include conceptul *pasăre* (în sensul că o *vrabie* este o *pasăre*; toate atributele care trebuie folosite în definirea păsărilor vor trebui, de asemenea, să fie folosite în definirea vrăbiilor). Aşadar, definirea termenului mai general este inclusă în definirea termenului mai specific.

La nivel sintagmatic, hiponimia presupune *implicaţia*: *„aceasta este o vrabie“* implică *„aceasta este o pasăre“*, iar dacă formalizăm relaţia dintre *vrabie* şi *pasăre* rezultă „$(\forall x)(V(x) \rightarrow P(x))$“.

O astfel de formulă nu va scoate singură în evidenţă ierarhizarea implicată în *hiponimie*, pentru că, atît timp cît o *vrabie* şi o *pasăre* sînt fiinţe cu sînge cald (adică admit predicatul *„F“*), putem spune $(\forall x)(V(x) \rightarrow F(x))$ şi $(\forall x)(P(x) \rightarrow F(x))$.

În nici un caz nu se trage concluzia că *vrabie* şi *pasăre* sînt hiponime ale lui *fiinţă*. *Pasăre* este hiponimul imediat al cuvîntului *fiinţă*, iar *vrabie* este hiponimul imediat al cuvîntului *pasăre*.

Acest tip de analiză conduce la formularea *postulatelor de înţeles*, de tipul celor introduse de Rudolf Carnap, în 1956. În cadrul acestei teorii, se sugerează că înţelesul itemelor lexicale poate fi formulat în termenii unor astfel de implicaţii. Postulatele de sens tratează hiponimia ca pe o relaţie *de sens* fundamentală.

Definirea *hiponimiei* este o acţiune mai dificilă decît definirea *sinonimiei cognitive*. Propoziţia pe care o folosim în definire trebuie să fie de un tip special; de fapt, se va folosi numai un tip de propozi-

Scanned with OKEN Scanner

ție care funcționează bine și anume „*A* este *f*(*x*)", în care „*f*(*x*)" este o expresie nedefinită și reprezintă minima elaborare sintactică a itemului lexical „*x*", cu scopul de a-l face să funcționeze ca un complement al verbului *a fi*: „*x*" va fi numit hiponim al lui „*y*" (și, implicit, „*y*" va fi un termen supraordonat al lui „*x*"), dacă „*A* este *f*(*x*)", presupune (dar nu este presupusă de) „*A* este *f*(*y*)". Ca atare, *„aceasta este o vrabie"* implică unilateral *„aceasta este o pasăre"*.

Chiar dacă unele propoziții nu au forma „*A* este *f*(*x*)", ele conțin, adesea, un hiponim ce implică unilateral o propoziție identică sub toate aspectele cu hiponimul, exceptînd faptul că ea conține un termen supraordonat, sau un hiperonim în locul hiponimului.

De exemplu, propoziția *„pasărea are penaj roșu"* implică unilateral enunțul *„pasărea are penaj purpuriu"*.

În mod convers, implicația unilaterală între două propoziții care diferă numai în ceea ce privește elementele intersubstituibile ce pot fi plasate într-o anumită poziție a structurii sintactice este, adesea, o indicație a unei relații hiponimice între unitățile lexicale.

Un alt test de diagnosticare a hiponimiei este cel care va fi descris în cele ce urmează. Se consideră că un *hiponim* este, adesea, echivalent, din punct de vedere cognitiv, unei parafraze în care *hiperonimul* este modificat sintagmatic. Conform exemplului dat de D. A. Cruse, echivalența care se stabilește între *queen* și *female monarch*, ori între *kitten* și *young cat* evidențiază că *queen* este hiponimul pentru *female monarch*, iar *kitten* pentru *young cat* [13].

Cînd este posibil să se găsească asemenea echivalențe, ele pot constitui o dovadă satisfăcătoare a hiponimiei.

Totuși, trebuie evidențiat faptul că nu toate hiponimele pot să stabilească o relație de echivalență cognitivă cu o expresie care conține un termen *supraordonat*, sau *hiperonim*. Astfel, nici o modificare sintagmatică a termenului *pasăre* nu va face termenul echivalent (din punct de vedere cognitiv) cu *vrabie*.

Iteme lexicale care au o relație de tip hiponimic pot să apară în mod foarte natural în comunicare. De exemplu, *„nu este floare*

[13] D. Alan Cruse, *Lexical Semantics*, Cambridge University Press, 1991 (repr.), p. 91

Scanned with OKEN Scanner

mai frumoasă decît orhideea", „*pe lîngă casa omului, găseşti cîini şi tot felul de animale*" şi aşa mai departe.

A încerca, însă, o definire a hiponimiei din această perspectivă este o întreprindere sortită eşecului, deoarece nu poate aduce o discriminare foarte exactă între termeni, în aşa fel încît să constituie o garanţie a hiponimiei. Într-o construcţie precum *cîini şi tot felul de prieteni ai omului*, expresia nu se supune tehnicii de detectare a hiponimiei prin definire; nu vom putea spune cu certitudine „*un cîine este în mod necesar un prieten al omului*".

5.1.6. Heteronimia coextensivă este specifică expresiilor ce diferă prin *semnificant* şi prin *intensiune*, dar au aceeaşi referinţă. Cum observă Petru Ioan, „*identitatea extensională, teoretizată de către Carnap* [14] *ca simplă echivalenţă (între «om» şi «biped fără pene», de exemplu), s-ar putea numi şi* heteronimie coextensivă, *după cum i-am putea spune, tot aşa de bine, şi* sinonimie extensională, *în condiţiile unor expresii cu acelaşi designat*" [15].

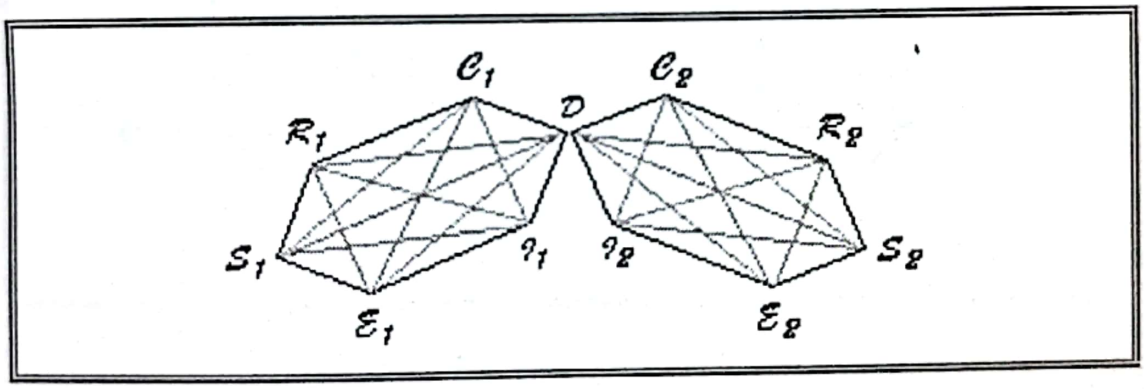

22°. Schema heteronimiei coextensive (sau a identităţii extensionale), după modelul situaţional-hexadic

O ilustrează termeni precum „*triunghi*" şi „*trilater*", „*fiinţă raţională*" şi „*fiinţă socială*", „*ţară carpato-danubiano-pontică*" şi „*ţara lui Brâncuşi*" şi aşa mai departe.

[14] „*Adesea este convenabil să aplicăm termenul «echivalent» şi, eventual, termenul «L-echivalent», nu numai la designatori, ci şi la* intensiunile *acestor designatori*"; în acest fel, echivalenţa se instaurează nu numai între predicatori (precum „*H*" şi „*F . B*"), ci şi între proprietăţi, ori între relaţii (de exemplu, între proprietatea *OM* şi proprietatea *BIPED FĂRĂ PENE*). Cf.: Rudolf Carnap, *Semnificaţie şi necesitate*, Editura „Dacia", Cluj - Napoca, 1972, p. 68

[15] Petru Ioan, *op. cit.*, p. 126

Scanned with OKEN Scanner

Ca fenomen de limbaj, *heteronimia coextensivă* poate fi identificată şi la nivelul sintagmelor propoziționale, iar proba existenței sale este *„echivalența materială promovată prin conectorul condiționării necesare şi suficiente, sau al bicondiționării“* [16].

Enunțurile generice covalente sînt cele mai bune exemplificări, de exemplu, *„există materie“ = „există corpuri“*, *„x este fiul legitim al lui y“ = „y este tatăl legitim al lui x“* etc.

5.1.7. HETERONIMIA este relația cu cea mai largă răspîndire, fiind întrunită de expresii lingvistice ce nu coincid sub nici unul din apectele avute în vedere: *semnificații* (sau *înțelesuri*), *semnificanți* şi *referenți* (respectiv *denotați*, sau *extensiuni*).

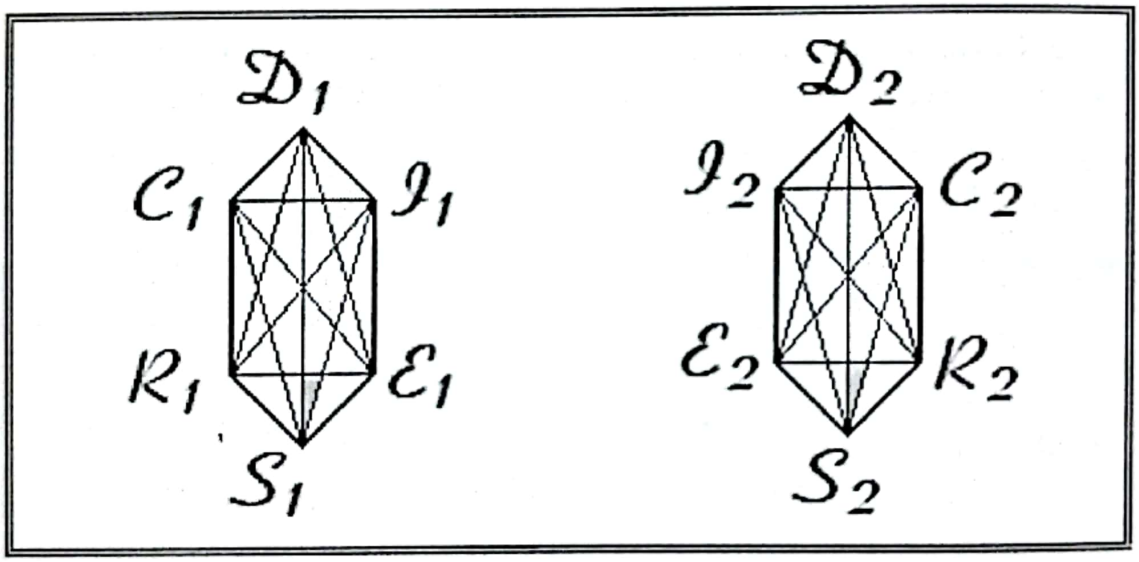

23°. Schema heteronimiei, în perspectiva modelului hexadic al situațiilor discursive

Este vorba despre o relație de sens analoagă relației dintre clase care nu au nici un membru în comun. Heteronimia poate fi considerată o incompatibilitate de un tip mai puțin radical decît *antonimia*. Heteronimia, sau simpla incompatibilitate, ca relație între termeni precum *„apă“* şi *„prefix“*, *„fasole“* şi *„paralelipiped“*, *„grîu de primăvară“* şi *„sfeclă furajeră“*, ori între propozițiile la care acestea participă în chip de subiect, de nume predicativ, sau de complement, se consideră a fi un fenomen ce are un interes practic redus.

[16] Petru Ioan, *op. cit.*, p. 126

Scanned with OKEN Scanner

Aprecierea s-ar cuveni răsturnată, în sensul că heteronimia este fenomenul cel mai puţin anormal, ce ne asigură situaţia de referinţă, la care ne raportăm în definirea şi în explicarea celorlalte fenomene de limbaj (şi de exprimare discursivă) trecute în revistă.

5.2. LOCUL SINONIMIEI ÎN „REŢEAUA" FENOMENELOR DE LIMBAJ

După cele prezentate, înţelegem că sinonimia este un fenomen lingvistic „mai slab" decît *coocurenţa* [17], că el este comparabil ca „tărie" cu *polisemia* şi *omonimia coextensivă*. Acelaşi fenomen

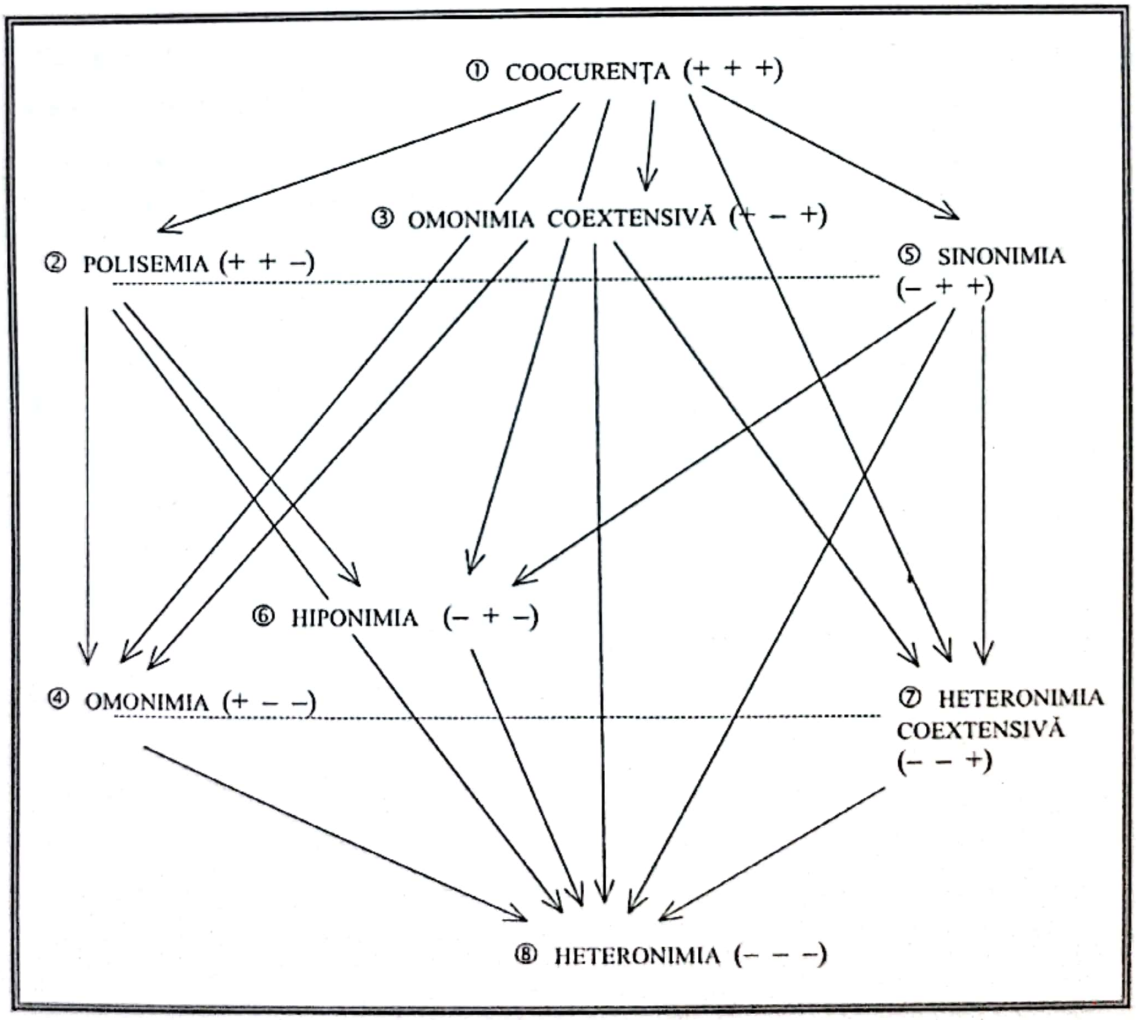

24°. Sinonimia, în reţeaua fenomenelor de limbaj definite în raport cu triunghiul semiotic „S I D"

[17] Pe care o notăm prin „+ + +", întrucît confirmă identitatea de *semnificanţi* („S_1" = = „S_2"), de *sensuri* („I_1" = „I_2") şi de *referenţi* („D_1" = „D_2")

de limbaj ne apare „mai tare" decît *hiponimia*, sau decît *heteronimia coextensivă* şi, cu atît mai mult, decît *heteronimia* pur şi simplu, pe care le supraordonează din punct de vedere referențial.

Strict-logic vorbind, *sinonimia* (– + +), ca fenomen de limbaj, se opune în chip contradictoriu *omonimiei* (+ – –), în ambele situații înregistrîndu-se suprapuneri şi, respectiv, necoincidențe între variabilele, sau coordonatele semiotice de bază.

La fel se opun – în sensul cel mai tare, specific contradicției logice – fenomenele de *coocurență* (+ + +) şi *heteronimie* (– – –), cele de *polisemie* (+ + –) şi *heteronimie coextensivă* (– – +), respectiv de *omonimie coextensivă* (+ – +) şi *hiponimie* (– + –).

Din „pătratul" ②⑤⑦④ la care participă *sinonimia* (alături de *polisemie*, *omonimie* şi *heteronimie*), doar *heteronimia coextensivă* s-a reflectat mai slab în literatura fenomenelor de limbaj.

Relativa sa neglijare ne apare ca o ciudățenie, în condițiile în care reflexul logico-filosofic al unui asemenea fenomen este chiar diferențierea şi progresul cunoaşterii, în unul şi acelaşi univers.

Să admitem, oricum, că atunci cînd ne întîlnim cu doi sau cu mai mulți termeni coreferențiali, înseamnă că la una şi aceeaşi întrebare (*„ce este / cum este acesta / aceasta ?"*), putem răspunde prin două sau prin mai multe propoziții, în care respectivii termeni (cu etichetele semiologice *„$S_1I_1D_1$"*, *„$S_2I_2D_2$"*, *„$S_3I_3D_3$"* şi aşa mai departe) au rolul de subiect, de nume predicativ, ori de complement.

Scanned with OKEN Scanner

6. SINONIMIA, FENOMEN LOGICO-LINGVISTIC

Am stabilit, deja, că *sinonimia* (sau *polinimia*) se manifestă prin identitate de *intensiune* şi de *extensiune*, respectiv de *semnificaţie* (sau *înţeles*) şi *denotaţie* (sau *referinţă*).

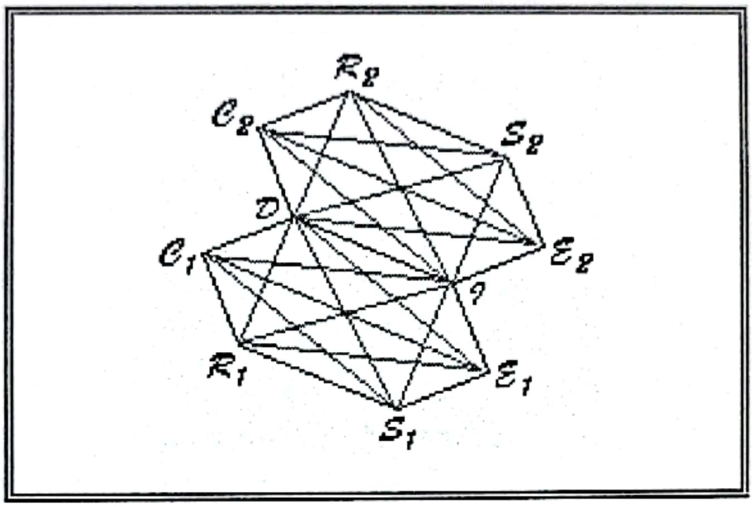

25°. Schema sinonimiei, în perspectiva modelului situaţional-hexadic

Din literatura „polimorfă" a problemei, reţinem că sinonimia este: ☞ (a) *echivalenţă conceptuală* [1]; ☞ (b) *relaţie* a două sau mai multe unităţi lexicale avînd acelaşi sens structural [2]; ☞ (c) *relaţie* prin care comunică două sau mai multe semnificaţii ale unor lexeme oarecare cînd un acelaşi *semem* le defineşte folosirea [3]; ☞ (d) *relaţie paradigmatică* asociată cu manifestări sintagmatice [4]; ☞ (e) *echivalenţă conceptuală* ce poate fi arătată direct, printr-un sistem de reprezentare semantică, în aşa fel încît oricînd două sau mai

---

[1] Geoffrey Leech, *Semantics*, „Penguin Books", London, (repr.) 1981, p. 90

[2] Mariana Tuţescu, *Précis de sémantique française*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1979, p. 140

[3] Jean - Paul Boons, citat de Mariana Tuţescu, în: *op. cit.*, p. 140

[4] Mariana Tuţescu, *op. cit.*, p. 140

Scanned with OKEN Scanner

multe expresii ar fi *sinonime*, ar putea fi prezentate ca având *aceeaşi reprezentare semantică* [5]; ☞ (f) *relaţie* între două predicate care au acelaşi sens [6]; ☞ (g) *identitate de sens*, respectiv *de înţeles*, între două expresii ale unui limbaj [7]; ☞ (h) *relaţie* stabilită între „E_1" şi „E_2", atunci cînd *„înţelesurile lor constau din aceleaşi componente conectate de aceleaşi constante logice"* [8].

Logicianul polonez Adam Novaczyk oferă o definiţie a fenomenului de *sinonimie* dintr-o perspectivă pragmatică: *„dacă două expresii* w_i *şi* w_j *sînt sinonime într-un limbaj* L, *atunci dacă o persoană înţelege bine expresiile limbajului* L *şi dacă ea va aserta o propoziţie* S_i *care include expresia* w_i, *ea va aserta şi propoziţia* S_j, *dacă şi numai dacă* S_j *este obţinută din* S_i, *prin substituirea expresiei* w_i *cu expresia* w_j*"* [9].

Astfel, se poate afirma că expresiile *sinonime* din limbile naturale posedă proprietatea *intersubstituibilităţii* din punct de vedere pragmatic, în cazul în care se consideră că sinonimia este o relaţie de *asemănare*, iar nu de *identitate* a înţelesului expresiilor.

Din această scurtă trecere în revistă a unor definiţii ale sinonimiei rezultă o relativă diversitate în modul de abordare a acestui fenomen lingvistic. Se poate spune că a devenit o practică a se folosi termenul de *sinonimie* nu numai pentru cazurile de totală identitate, ci şi pentru cele de *identitate parţială* între *sensurile* (sau înţelesurile) şi *referinţele* a două sau mai multe expresii.

Sinonimia poate fi identificată ca existînd la nivelul lexemelor sau la nivelul formelor cuvintelor, în cadrul ocurenţei lor în diferite contexte particulare, dar şi la nivelul unor structuri mai ample, cum ar fi propoziţiile (respectiv rostirile, sau enunţurile).

---

[5] John Lyons, *Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge University Press, Cambridge, (repr.) 1979, p. 256

[6] James R. Hurford, Brendan Heasley, *Semantics: A Coursebook*, Cambridge University Press, Cambridge, (repr.) 1994, p. 103

[7] Cornel Popa, *Teoria cunoaşterii*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, p. 129

[8] Manfred Bierwisch, *Semantics*, în: John Lyons (ed.), *New Horizons in Linguistics*, „Pelican Books", London, (repr.) 1975, p. 170

[9] Adam Novaczyk, *On the Adequate Analysis of the Concept of Synonymity*, „Studia Filosoficzne", 2, 1963. Cf.: John Lyons, *op. cit.*, p. 140

Scanned with OKEN Scanner

Dacă sinonimia se defineşte ca fiind o relaţie între lexeme, se poate avansa existenţa *sinonimiei totale.*

Aceasta implică, din punct de vedere paradigmatic, că expresiile sinonime au aceeaşi gamă de înţelesuri şi că, tot din punct de vedere paradigmatic, sînt substituibile una alteia în toate contextele în care sînt folosite, fără a schimba sensul propoziţiei în integralitatea ei.

În exemplul dat de D. Geeraerts [10], ni se propune analizarea unei perechi de expresii sinonime proprii limbii engleze, respectiv *picture* şi *film.* Pentru amîndouă itemele, este valabil sensul *„reprezentare cu mijloace cinematografice a unei povestiri".*

Cu totul alta este situaţia atunci cînd sensul este *„portret desenat sau pictat".* Aceasta este explicaţia faptului că itemele lexicale *picture* şi *film* sînt intersubstituibile în contextul *„have you seen the last film with John Gielgud ?".*

Nu la fel vor sta, însă, lucrurile într-un alt context. *„Picture"* şi *„film"* nu mai pot fi intersubstituibile în enunţarea *„this is the famous ... of Dr. Gachet by Van Gogh".*

Rezultă că absenţa sinonimiei totale din punct de vedere *paradigmatic* explică absenţa sinonimiei totale din punct de vedere *sintagmatic.* Există, totuşi, cazuri în care prezenţa lecturilor identice nu pare a garanta că două iteme lexicale sînt substituibile reciproc. Este cazul expresiilor idiomatice şi al colocaţiilor.

Astfel, dacă elementul *dunăre* din expresia *dunăre de apă* (*„cantitate extrem de mare de apă"*) are acelaşi sens – „extrem de" – cu cel din expresia *dunăre de mînios,* el nu poate să apară într-o expresie cum ar fi *dunăre de învingător.*

În aceeaşi notă, în limba engleză, în expresiile *„dead beat", „dead broke", „dead cert", „dead drunk", „dead èasy", „dead silence"* etc., *„dead"* poate fi înlocuit de *„complete(ly)"*, dar nu acelaşi lucru se poate afirma despre contextul *„dead interest".*

Se poate spune şi că lexemele sînt parţial-sinonime, dacă ele sînt *reciproc-substituibile* în ceea ce priveşte unul sau mai multe

[10] R. E. Asher (editor - in - chief); J. M. Y. Simpson (co-ordinating editor), *The Encyclopedia of Language and Linguistics,* „Pergamon" Press, Oxford, 1994, p. 4455

sensuri, dar nu în toate sensurile lor şi / sau dacă au înţelesurile denotaţionale identice cu valori distincte non-denotaţionale.

Prima parte a afirmaţiei precedente poate foarte bine să fie ilustrată, în limba engleză, de seria sinonimică *„picture, film"*; în limba română, un exemplu grăitor poate fi seria sinonimică incluzînd termenii *„carte"*, *„volum"* şi *„op"*. Pentru toate aceste din urmă trei cuvinte, este valabilă definiţia *„scriere"*. De aceea, ele sînt intersubstituibile în contextul *„s-a pus carte lîngă carte şi s-a adunat această minunată bibliotecă"*. Nu acelaşi lucru se poate spune despre propoziţia *„am pus jos o carte bună şi am cîştigat jocul"*.

Referitor la partea a doua a afirmaţiei de mai sus, putem să aducem următoarele ilustrări: în limba română, *restaurant* şi *crîşmă*. Ambele cuvinte au acelaşi sens denotaţional (*„un loc public unde se servesc mîncăruri şi băuturi"*), dar sensul lor non-denotaţional diferă prin aceea că un termen (*crîşmă*) este, din punct de vedere stilistic, mai informal şi are chiar o conotaţie negativă.

În limba engleză, am putea da exemplul verbelor *procrastinate* şi *dally* (*„a zăbovi"*). Şi aici avem grade diferite de informalitate, dar *dally* (termenul informal), din punctul de vedere al conotaţiei, implică dezaprobare din partea unui observator.

Sinonimia este o relaţie a cuvintelor *în context*, sau este dependentă *de context*. Se poate spune că două iteme lexicale sînt sinonime, dacă se pot substitui reciproc într-un context dat şi dacă au aceeaşi valoare semantică în acel context (în ceea ce priveşte aspectele referenţiale şi non-referenţiale ale înţelesului).

Cu *sinonimia parţială* între cuvinte într-un context vom avea de-a face dacă iteme substituibile diferă în ceea ce priveşte aspectele non-referenţiale ale înţelesului. Reluînd un exemplu precedent, atunci cînd înseamnă *„reprezentare cinematografică a unei povestiri"*, *film* şi *picture* sînt complet-sinonime în contextul *„have you seen the last film with John Gielgud?"*.

Dacă analizăm seria sinonimică alcătuită din itemele *„picture"*, *„movie"* şi *„flicks"*, ele vor fi numai parţial-sinonime în acelaşi context, datorită faptului că, pe scara informalităţii, dintre cele trei iteme, *„flicks"* este cel mai informal.

Scanned with OKEN Scanner

Deci, *identitatea de sens* (sau *de înţeles*) poate fi discutată de o manieră mai mult sau mai puţin restrictivă. Astfel, există o fomă *pur-tautologică* de identitate, în care *„A este A"*. Respectiva formă este însăşi expresia *identităţii de sine*.

Forma pur-tautologică de *identitate* nu este o ipostază a *sinonimiei*, pentru că sinonimia se referă la relaţia dintre două expresii (termeni sau fraze) care sînt formal-distincte una de alta.

În cazul *sinonimiei*, avem o *egalitate* în care expresiile situate de o parte şi de alta a semnului respectiv sînt *intersubstituibile*, adică substituibile una alteia, iar aceasta se întîmplă deoarece ele sînt considerate a avea aceeaşi valoare.

Este ceea ce se poate reprezenta schematic, prin tetralogia pe care o reproducem în tabelul de mai jos [11]:

$A = A$	$A = B$
TAUTOLOGIE (identitate de sine)	*SINONIMIE (identitate între două forme distincte)*
$A = B$	$A = B$
↓ ↓	↓ ↓
$x = x$	$R_1 = R_2$
identitate între două maniere de exprimare, pe baza referinţei la acelaşi obiect	*asemănare între două reprezentări*

26°. Distincţia dintre identitatea tautologică şi cea sinonimică, în concepţia lui Gérard Rossi

Din punct de vedere intensional, majoritatea filosofilor limbajului manifestă o reţinere în privinţa noţiunii de *semnificaţie*. Acesteia i se pot ataşa prea multe aspecte de natură psihologică şi există, astfel, pericolul de eşuare în subiectivism şi relativism.

[11] Jean - Gérard Rossi, *Considerations logico-philosophiques sur la synonymie*, în: „Langages", nr. 128, Paris, décembre 1997, p. 105

Scanned with OKEN Scanner

Tratarea problemei din punct de vedere *extensional* pare să aibă avantajele ei. *Semnificația* unui cuvînt are purtătorul său, la care cuvîntul face trimitere, iar acesta este *obiectul* pe care îl denotă.

Filosofii școlii neo-pozitiviste de la Viena au dat acestei teze formularea sa cea mai completă și mai radicală.

Aceștia au mers pînă la a exclude din domeniul discuțiilor despre sens toate expresiile pentru care nu este posibil să se găsească un referent non-lingvistic. Adoptînd această perspectivă, două expresii au aceeași semnificație, dacă ele fac referire la același obiect, sau descriu același fapt.

Jean - Gérard Rossi [12] prezintă un caz tipic de sinonimie *perfectă* și *completă* din perspectivă extensională. Expresiile *„sare"* și *„clorură de sodiu"* sînt considerate sinonime *perfecte și complete*, deoarece respectivii termeni (unul simplu, iar celălalt compus) desemnează aceeași entitate, în registre diferite.

Coextensivitatea termenilor este baza relației de sinonimie. În acest caz, s-ar putea vorbi de o *cvasiidentitate* și de o relație de *echivalență*, în măsura în care ea este *tranzitivă*, *reflexivă* și *simetrică*.

Termenii coextensivi, diferiți ca *semnificații* (respectiv ca *înțelesuri*, sau ca *sensuri*), fac *referire* la aceeași entitate.

Acesta este, însă, un caz-limită în limbă. Chiar dacă acest caz de sinonimie ar putea fi considerat unul ideal, apar probleme atunci cînd constatăm că substituirea nu este posibilă în toate contextele. Gottlob Frege a demonstrat că două expresii pot fi *coextensive*, dar nu neapărat substituibile în toate contextele. Astfel, *„în propoziția «Luceafărul de dimineață este Venus» avem două nume proprii, «Luceafărul de dimineață» și «Venus», pentru același obiect. În propoziția «Luceafărul de dimineață este o planetă» noi avem un nume propriu – «Luceafărul de dimineață», și un nume de concept – «planetă». Din punct de vedere lingvistic, ce-i drept, nu s-a întîmplat decît că «Venus» a fost înlocuit prin «o planetă»; în fapt, însă, relația a devenit cu totul alta. O ecuație este* reciprocabilă*; căderea unui obiect sub un concept este o*

[12] Jean - Gérard Rossi, *op. cit.*, p. 106

relație ireciprocabilă. *În propoziția «Luceafărul de dimineață este Venus», «este», în mod evident, nu constituie doar o simplă copulă, ci, prin conținutul său, este o parte esențială a predicatului, așa încît cuvîntul «Venus» nu cuprinde predicatul în întregimea sa. Se poate spune, în schimb: «Luceafărul de dimineață este nu altul decît Venus»; ceea ce înainte era concentrat în simplul «este» se desfășoară, aici, în patru cuvinte separate, iar în «este nu altul decît», cuvîntul «este» constituie într-adevăr, de această dată, numai copula. Ceea ce se predică aici este, deci, nu Venus, ci nu altul decît Venus. Aceste cuvinte semnifică un concept, sub care, de bună seamă, cade un singur obiect. Un atare concept trebuie, totuși, să fie deosebit întotdeauna de obiect. Avem, deci, un cuvînt, «Venus», care nu poate fi niciodată predicat propriu-zis, deși el poate constitui o parte a unui predicat. Semnificația acestui cuvînt, așadar, nu se poate înfățișa niciodată ca un concept, ci numai ca un obiect"* [13].

Din analiza fregeană rezultă că *substituibilitatea* în toate contextele posibile nu este garantată de *coextensivitate*.

Există contexte, în special cele epistemice și cele modale, în care substituibilitatea este imposibilă. În *Two Dogmas of Empiricism*, Willard Van Orman Quine oferă exemplul expresiilor „celibatar" și „bărbat neînsurat", care sînt coextensive. Întrebarea care se pune este dacă *coextensivitatea* se fundamentează pe o identitate de semnificație, sau pe trăsături accidentale.

În cazul expresiilor coextensive „ființă cu inimă" și „ființă cu ficat", *coextensivitatea* nu este o marcă a identității de semnificație.

Astfel, deși este adevărat că cele două expresii de mai sus se pot substitui una pe alta în contexte extensionale, fără ca valoarea de adevăr a propozițiilor din care fac parte să fie afectată, relația pe care ele o au nu este de același fel cu relația dintre expresiile (sinonime) „celibatar" și „bărbat neînsurat".

---

[13] Gottlob Frege, *Despre concept și obiect*, trad. din germană, în: Gottlob Frege, *Scrieri logico-filosofice*, I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, pp. 291 - 292

Scanned with OKEN Scanner

În orizontul celor spuse, Quine conchide că substituibilitatea *salva veritate* este o condiție foarte slabă pentru *sinonimie*.

În acest caz, să fie *substituibilitatea salva analyticitate* un criteriu al sinonimiei ? După Jean - Gérard Rossi, *„dacă singurul mijloc pe care îl avem de a da un sens sinonimiei* stricto sensu *și analiticității este de a introduce o clauză de necesitate, atunci remediul este mai rău decît răul și, în orice caz, trebuie să se renunțe la a se găsi un criteriu acceptabil al sinonimiei, iar în același timp, trebuie să se ajungă la a face distincția între adevăruri logice și enunțuri analitice. Pe scurt, nu mai există criteriu de distincție între analitic și sintetic, iar chestiunea sensului își regăsește întreaga opacitate"* [14].

Se pare că este mai folositoare abordarea problemei din perspectiva concepției unei sinonimii-stimul: *„două expresii vor fi considerate sinonime începînd cu momentul cînd ele vor induce unui locutor același comportament, în care caz ele vor fi putea fi considerate ca provocînd aceiași stimuli"* [15].

O astfel de abordare a problemei este, însă, prea subiectivă, iar abordarea mai corectă din punct de vedere științific poate fi studierea expresiilor *permanente*, în defavoarea celor *ocazionale*, respectiv studierea expresiilor susceptibile de a provoca acordul sau dezacordul celui mai mare număr de locutori.

Abordarea extensională este apărată, între alții, de către Nelson Goodman [16], în *On Likeness of Meaning*.

Logicianul american recunoaște că abordarea extensională nu permite obținerea unor distincții la fel de fine ca acelea obținute prin abordarea intensională. Plecînd de la exemplul fregean anterior menționat, Goodman încearcă să explice diferența de semnificație din perspectiva extensiunii. El introduce o distincție între ceea ce numește extensiunea *primară* și extensiunea *secundară*. După Goodman, doi termeni nu au aceeași *semnificație* dacă au

[14] Jean - Gérard Rossi, *op. cit.*, p. 108

[15] *Ibidem*, p. 108

[16] Nelson Goodman, *On Likeness of Meaning*, în: „Analysis", vol. 10, 1949, pp. 1 - 7; citat în: Jean - Gérard Rossi, *op. cit.*, p. 109

Scanned with OKEN Scanner

aceeaşi *extensiune*. De exemplu, *balaur* şi *ghionoaie* au aceeaşi extensiune (clasa nulă), dar nu au aceeaşi semnificaţie.

Acelaşi autor este de părere că *identitatea de extensiune* este o condiţie necesară, dar insuficientă pentru similitudinea semnificării şi ajunge la concluzia că, în limbile naturale, nu se poate vorbi despre o sinonimie deplină. Ceea ce pot întreţine unii dintre termenii acestora sînt raporturile de *sinonimie parţială*.

Abordarea intensională a problemei sinonimiei îşi găseşte o ilustrare pregnantă în *Meaning and Necessity*, cartea lui Rudolf Carnap din 1948. Promotorul sintaxei şi al semanticii logice consideră că abordarea intensională nu aduce după sine o diminuare a calităţii criteriilor de identificare a sinonimiei.

În orice caz, identitatea de intensiune nu este suficientă. Carnap consideră că o vagă similitudine de semnificaţie nu este suficientă, iar structura expresiei trebuie respectată; expresiile sinonime trebuie să posede aceiaşi constituenţi şi în aceeaşi ordine; pe scurt, să posede ceea ce Carnap numeşte *izomorfism intensional*. Două expresii pot să fie *cognitiv-echivalente*, fără să fie *sinonime*.

Iată ce spune, în această privinţă, gînditorul vienez: *„să considerăm, ca un exemplu, expresiile* «2 + 5» şi «II sum V» *într-un limbaj* S, *care conţine expresii numerice şi funcţii aritmetice. Să presupunem că noi observăm că, din regulile semantice ale lui* «S», *atît* «+» *cît şi* «sum» *sînt functori pentru funcţia* Sum *şi, deci, sînt* L*-echivalente; şi, mai departe, că semnele numerice care apar au aceleaşi înţelesuri obişnuite şi, deci,* «2» *şi* «II» *sînt* L*-echivalente una cu alta şi de asemenea* «5» *şi* «V». *Atunci, noi vom spune că cele două expresii sînt* intensional-izomorfe *sau că ele au aceeaşi* structură intensională, *deoarece ele nu numai că sînt* L*-echivalente ca întreg, fiind ambele echivalente cu* «7», *dar şi constau din trei părţi, în aşa fel că părţile lor corespunzătoare sînt* L*-echivalente una cu alta şi, deci, au una şi aceeaşi intensiune. Acum pare raţional să aplicăm conceptul de izomorfism intensional într-un sens mai larg, astfel că el are loc între expresii ca* «2 + 5» *şi* «sum (II, V)», *deoarece utilizarea în a doua expresie a functorului care pre-*

cede cele două semne-argument în locul functorului care stă între ele, sau paranteze şi virgulă, poate fi considerată ca un detaliu sintactic neimportant. Analog, dacă «>» şi «Gr» sînt L-echivalente şi de asemenea «3» şi «III», atunci noi considerăm «5 > 3» ca intensional-izomorf cu «Gr (V, III)». Aici, din nou, considerăm că cei doi predicatori «>» şi «Gr» îşi corespund unul altuia, independent de locul lor în propoziții; apoi corelăm prima expresie-argument a lui «>» cu prima expresie-argument a lui «Gr» şi a doua cu a doua. Mai departe «2 + + 5 > 3» este izomorf cu «Gr [sum (II, V), III]», deoarece expresiile corespunzătoare «2 + 5» şi «sum (II, V)» nu sînt numai L-echivalente, ci şi izomorfe. Pe de altă parte, «7 > 3» şi «Gr [sum (II, V), III]» nu sînt izomorfe; este adevărat, însă, că aici, din nou, cei doi predicatori «>» şi «Gr» sînt L-echivalenți şi că expresiile-argument corespunzătoare din ele sînt, de asemenea, L-echivalente, dar expresiile corespunzătoare «7» şi «sum (II, V)» nu sînt izomorfe. Noi cerem, pentru izomorfismul celor două expresii, ca analiza celor doi designatori să ducă la aceleaşi rezultate pînă la cei mai simpli designatori subordonați" [17].

Conform acestui exemplu, *„2 + 5"* şi *„sum (II, V)"* sînt expresii sinonime, deoarece prezintă aceeaşi structură intensională, în vreme ce *„7 > 3"* şi *„Gr [Sum(II, V), III]"*, nefiind *izomorfe*, nu pot să fie considerate ca *sinonime*. Se pare că, în acest caz, criteriile sinonimiei sînt mult prea restrictive. În aceeaşi situație, se pare că abordarea problemei sinonimiei din perspectiva unei concepții descriptiviste a semnificației ar putea oferi unele soluții.

Dacă semnificația unei expresii este rezultanta unor proprietăți, caracteristici sau descrieri care-i pot fi asociate, se poate spune că semnificația este totdeauna, într-un fel sau altul, supradeterminată.

Pentru mult-vehiculatul exemplu al *sării*, este clar că substanța respectivă este un compus chimic, că formula sa chimică este *„NaCl"*, că este folosită pentru a condimenta alimentele şi că toate acestea sînt percepute ca făcînd parte din semnificația cuvîntului res-

[17] Rudolf Carnap, *Semnificație şi necesitate*, traducere din engleză, Editura „Dacia", Cluj - Napoca, 1972, pp. 102 - 103

Scanned with OKEN Scanner

pectiv. În funcţie de contextele de discurs, se va subînţelege una sau alta dintre caracteristici sau proprietăţi, fără să le cunoaştem şi pe celelalte. În general, se va realiza o comunicare reuşită, dacă interlocutorii vor asocia aceleaşi proprietăţi sau caracteristici ale cuvîntului folosit, adică vor fi de acord cu o semnificaţie parţială, sau vor împărtăşi o aceeaşi parte din semnificaţia cuvîntului.

În caz contrar, comunicarea va eşua, dacă interlocutorii nu vor asocia cuvîntului aceleaşi proprietăţi, sau atribute.

Această abordare face posibilă înţelegerea faptului că, în situaţie reală, sinonimia este întotdeauna parţială.

Se poate imagina un caz în care există termenii *A* şi *B*: termenul „*A*", care are proprietăţile p_1, p_2, p_3, p_4 şi p_5, respectiv termenul „*B*", căruia îi sînt asociate proprietăţile p_1, p_3, p_4 şi p_5.

Pot exista contexte de discurs în care se poate avea în vedere substituirea lui „*A*" cu „*B*", cum ar fi, de exemplu, acela care se concentrează pe complexul de proprietăţi p_1, p_3 şi p_5.

În această situaţie, avem un caz de sinonimie. Există, însă, şi situaţii în care substituirea nu este posibilă, deoarece termenul „*A*" este cunoscut numai prin proprietatea p_2, iar termenul „*B*" numai prin proprietatea p_4. Prin urmare, aceiaşi termeni pot fi percepuţi ca *sinonimi*, sau ca *non-sinonimi*.

Sinonimia între doi termeni trebuie să fie considerată o posibilitate în varianta *sinonimiei parţiale*, deoarece încercarea de a detecta existenţa sinonimiei perfecte (totale, sau absolute) poate duce la o concluzie sceptică, prin care s-ar anula, practic, eforturile de identificare a perechilor de sinonime şi chiar posibilitatea de a traduce dintr-o limbă într-alta (trimiţînd la *sinonimia interlingvistică*).

Din perspectiva *traducerilor*, concepţia descriptivistă a semnificaţiei ajută la înţelegerea problemelor *traducerii* dar, în acelaşi timp, poate explica şi felul cum operează *traducerea*.

Atît în cazul traducerii *interlingvistice*, cît şi în cel al traducerii *intralingvistice* (de exemplu, trecerea de la un tip de discurs la altul), se presupune că există un nucleu de proprietăţi care sînt împărtăşite de două expresii luate în discuţie.

Scanned with OKEN Scanner

Două expresii pot să funcționeze ca *sinonime*, ori pot să funcționeze ca *echivalente*, fără a avea aceeași semnificație globală; în orice caz, o parte considerabilă a semnificației respectivelor expresii trebuie să fie prezentă, sau detectabilă.

Conchidem, așadar, că *sinonimia* nu poate fi concepută în afara relației de identitate. *Identitatea* este absolut-necesară pentru a garanta valabilitatea intersubstituibilității.

Scanned with OKEN Scanner

7. ÎN LOC DE CONCLUZII

Dintre fenomenele multiple, logice, semiotice, lingvistice, retorice şi, respectiv, stilistice, create de suprapunerea unor poli, sau parametri semiotici, *sinonimia* împreună cu *omonimia* formează un cuplu de relaţii de extremă importanţă în funcţionarea limbii, pe al treilea plan de relevanţă situîndu-se *polisemia.*

Cînd există *echivalenţă*, sau *asemănare de sens*, între mai multe cuvinte sau forme lingvistice, există *sinonimie.* Cînd există *diferenţă*, *ambiguitate*, sau *echivoc*, în privinţa sensului unei aceleiaşi forme, intervine *omonimia.* Aceste două situaţii complementare permit reprezentarea compactă a faptelor de limbă.

Discuţia se schimbă atunci cînd survine şi *polisemia.* Pe lîngă o lărgire a perspectivei, analiza raporturilor dintre *formă* şi *sens* se aşează, acum, într-un sistem tripartit. Mai mult, se poate afirma că nu există *sinonimie* (− + +) fără *polisemie* (+ − +).

Într-o viziune mai largă, de inspiraţie lingvistică şi semiotică, în conexiune cu analiza logică a discursului, *polisemia* deschide o nouă abordare a fenomenelor de limbaj. De fapt, problematica legată de *polisemie* poate fi considerată un intermediar indispensabil în forţarea blocajelor de care se lovesc cele două tipuri mai vechi de tratare.

Semnificaţiile, sau înţelesurile cuvintelor se organizează sub forma unor reţele, iar *polisemia*, după cum subliniază Antoinette Balibar - Mrarti, *„defineşte tipurile de divergenţe, fără disjuncţie, pe care le vom numi schimbări de sens, transferuri, sau sensuri multiple. Cuvintele au parcursuri semantice. În cadrul acestor parcursuri, sinonimia este fundamentală pentru observarea şi descrierea circulaţiei sensului“* [1].

La o primă abordare, definirea relaţiei de *sinonimie* pare a fi o operaţiune relativ-simplă, dar există o multitudine de puncte

[1] Antoinette Balibar - Mrarti, *Presentation*, în: „Langages“, nr. 128, Paris, décembre 1997, p. 4

Scanned with OKEN Scanner

de vedere care susțin *inexistența* și *inutilitatea* unui astfel de fenomen lingvistic (idee împărtășită, între alții, de către Ferdinand de Saussure și Tullio de Mauro); pe de altă parte, există puncte de vedere de largă cuprindere, dar cu o forță redusă de impact, în acord cu care sinonimele ar fi expresii susceptibile a fi folosite una în locul celeilalte, fără nici un fel de problemă.

După cum am văzut în prima secțiune a expunerii, anticii – și nu numai ei – considerau *sinonimia* un tip de anomalie în cadrul limbii naturale, alături de *omonimie.*

Ei susțineau că, într-o limbă ideală, pentru fiecare formă de exprimare ar trebui să existe un sens asociat, iar pentru fiecare sens ar trebui să corespundă o expresie lingvistică, în speță un cuvînt. Subscriem, însă, la părerea că *sinonimia*, în sensul cel mai strict al cuvîntului, este un fenomen de excepție.

Dacă se face apel la mijloacele limitate ale lingvisticii, *sinonimele* pot fi definite ca iteme lexicale cu forme diferite, dar cu sens identic sau asemănător, ce au același statut morfo-sintactic, sau drept cuvinte apropiate ca sens, dar diferite ca formă, care exprimă nuanțe ale aceleiași noțiuni, cu același sens fundamental, dar nu cu aceeași valoare sau funcție specială.

Astfel de iteme lexicale prezintă *identitate semantică*, concomitent cu o *diferență* în ceea ce privește materialul sonor; cu alte cuvinte, sinonimele se pot caracteriza drept *omoseme* care sînt, concomitent, *heterografe* și *heterofone.*

Mutînd discuția peste îngrădirile lingvisticii, situația de sinonimie beneficiază de o prezentare mai nuanțată și mai cuprinzătoare. Semio-logic, *sinonimia* ne apare ca *relație de echivalență* ce se stabilește între două sau mai multe iteme lexicale, dar și între două sau mai multe expresii complexe, inclusiv propoziționale.

Două *propoziții* sînt sinonime, atunci cînd ele atribuie sau neagă aceeași proprietate aceluiași obiect, iar cele două propoziții sinonime sînt întotdeauna echivalente una alteia, deși unele propoziții echivalente nu sînt sinonime. Pentru a fi sinonime, două enunțuri trebuie să genereze același răspuns la întrebarea referitoare la înțele-

Scanned with OKEN Scanner

sul fiecăreia, iar negarea ideii de sinonimie a propoziţiilor înseamnă, în acelaşi timp, negarea ideii că o propoziţie poate avea sens.

Pentru a defini *sinonimia* (denotativă) între fraze, sau propoziţii, trebuie aplicat criteriul valorii de adevăr.

Dacă două fraze, respectiv două propoziţii, sînt sinonime, atunci acestea sînt supuse aceloraşi condiţii de adevăr. Cu alte cuvinte, două enunţuri sînt sinonime, dacă şi numai dacă ele sînt asemănătoare din punctul de vedere al metodei de confirmare sau de infirmare empirică (conform celor susţinute de către filosoful american Willard Van Orman Quine).

Situaţia de sinonimie este generată prin neutralizarea opoziţiei dintre semnificanţi, cu păstrarea opoziţiei de expresie şi este, în mod evident, unul dintre rezultatele evoluţiei limbilor naturale, ce ne permite, după cum spunea unul dintre cei mai mari logicieni români, Petre Botezatu, *„să variem îmbrăcămintea lexicală a argumentării, fără să cădem în paralogisme"* [2].

Referindu-ne în mod specific la caracteristicile situaţiei de sinonimie, a trebuit, cu prioritate, să pornim de la ideea că sinonimia nu este o *relaţie structurală*: toate situaţiile de sinonimie ar putea fi eliminate din vocabular, fără a afecta sensul itemelor rămase.

De fapt, funcţiile sinonimiei sînt cele *de precizare* şi *de diferenţiere*, iar folosirea sinonimelor în exprimarea curentă este condiţionată şi asociată cu registrele limbii şi contextul discursului.

Pentru ca două sau mai multe cuvinte (respectiv expresii complexe, inclusiv propoziţii) să fie sinonime, ele trebuie să prezinte identitate atît pe linia *valorii cognitive*, cît şi pe dimensiunea *valorii afective*, însă aserţiunea că este necesară o identitate completă a acestor valori neagă existenţa oricărei sinonimii.

Echivalenţa referenţială nu este o condiţie suficientă pentru identificarea situaţiei de sinonimie. Ea se cere conjugată, după cum am evidenţiat, deja, cu *intersubstituibilitatea*. La rîndul ei, aceasta singură nu este o condiţie suficientă pentru situaţia de sinonimie.

---

[2] Petre Botezatu, *Introducere în logică*, ediţia a doua, Editura „Polirom", Iaşi, 1997, p. 29

Scanned with OKEN Scanner

Unii autori susțin ideea *intersubstituibilității în toate contextele*. Credem, însă, că un asemenea criteriu este inacceptabil, iar ceea ce admitem este intersubstituibilitatea *salva veritate*, condiție mai slabă, pe care o sugerează autorii de formație logico-filosofică.

Situația de *sinonimie* se apropie foarte mult de *echivalența logică*, uneori ajungîndu-se la suprapunerea totală a celor două noțiuni. Atît *sinonimia*, cît și *echivalența logică* au trei proprietăți: *reflexivitate*, respectiv *simetrie* și *tranzitivitate*.

Nu trebuie să uităm, însă, că *echivalența logică* este un procedeu de calcul valid și aplicabil în interiorul unui sistem simbolic fix, neinfluențat de condițiile de aplicare și de utilizatori, pe cînd situația de sinonimie este, după Irène Tamba - Mecz, un proces de semiotizare; considerăm, totuși, corectă aserțiunea lui John Lyons, că *sinonimia* este echivalență în sensul matematic al cuvîntului.

O altă problemă de care ne-am ocupat pe parcursul expunerii a fost cea referitoare la *tipurile* situației de sinonimie.

Eliminînd de la bun început părerile conform cărora sinonimia nu ar exista și trecînd în revistă diversitatea de opinii asupra chestiunii la care ne referim, la o încercare de sistematizare, a ieșit în evidență o polarizare a teoriilor asupra tipurilor de expresii sinonime: se acceptă, în mod aproape unanim, faptul că sinonimia este, în covîrșitoarea majoritate a cazurilor, un fenomen lingvistic *relativ*, sau *parțial*, iar nu unul absolut.

În privința *sinonimiei absolute*, părerile sînt dintre cele mai diverse: după unii, ea poate ființa numai în discursul științific; după alții, un cuvînt nu poate fi sinonim absolut decît cu sine însuși.

Dacă se consideră că sinonimia *parțială*, sau *relativă*, dintre două iteme oarecare, „*x*" și „*y*", corespunde unei opoziții semantice nedisjunctive, atunci sinonimia *totală*, sau *absolută*, corespunde unei opoziții-zero între cele două expresii.

Prezentarea tipurilor și a mecanismelor situației de sinonimie ar fi fost incompletă, dacă nu ne-am fi raportat la analiza „situațională" consacrată de Petru Ioan, sub auspicii semio-logice, inclusiv în orizontul fenomenelor de limbaj.

Scanned with OKEN Scanner

Pornind de la analiza tipurilor de constituenţi discursivi, degajată de logicianul ieşean în perspectiva *teoriei categoriilor semiotice,* şi folosindu-ne de paradigma hexadică apropiată termenilor cu vocaţie acţională, am grupat în jurul celor şase poli ai situaţiilor de comunicare tot atîtea subclase şi clase de fenomene sinonimice, tipologia astfel obţinută prezentînd mai multe avantaje decît clasificările de care am putut lua cunoştinţă în literatura milenară a problemei.

Ea se impune printr-o concepţie „ecumenică" şi neexclusivistă, în sensul că nu respinge nici una dintre încercările anterioare de sistematizare, ci le subsumează într-un tablou atotcuprinzător, în care demarcaţia de primă instanţă se realizează în raport cu vectorii de focalizare ai actului de comunicare şi de exprimare textuală.

Parcurgerea în ordine a universului sinonimiei s-a însoţit cu interesul pentru corelatele fenomenului de limbaj în atenţie: omonimia, polisemia, hiponimia şi aşa mai departe.

Inclusiv în această privinţă, logica „situaţională", cu care s-a impus, mai recent, şcoala ieşeană de semio-logică, ne-a oferit un substanţial punct de sprijin, prin deducerea celor 8 situaţii în care se pot plasa două sau mai multe expresii, după cum au sau nu în comun cei trei poli sau parametri luaţi în considerare: *semnificantul* („*S*"), *sensul* (respectiv *intensiunea*, sau *înţelesul*: „*I*") şi referinţa (respectiv denotaţia, sau extensiunea: „*D*").

Sîntem convinşi că ceea ce s-a întîmplat să articulăm în actuala expunere ţine de preambulul teoretic şi metodologic al sinonimiei.

Procedura la care am reuşit să ajungem se cere pusă la lucru, prin studii comparative de mai largă cuprindere, legate de comunicaţia între limbile naturale şi între specializările acestora, în ştiinţă, în tehnică, sau în alte domenii de activitate.

Ca filolog, pot să spun că, prin demersul interdisciplinar pe care l-am asumat – sub forma pregătirii doctorale – în cadrul Catedrei de Logică şi Filosofie Sistematică a Universităţii din Iaşi, la una din facultăţile ei fondatoare, am făcut cîţiva semnificativi paşi înainte, faţă de mai vechea încercare de a clarifica, pe coordonate strict-lingvistice, fenomenul sinonimiei în limba engleză.

Scanned with OKEN Scanner

BIBLIOGRAFIE

AJDUKIEWICZ, KAZIMIERZ

- 1970: *Problema empirismului şi concepţia despre semnificaţie,* trad. din polonă („Studia Filozoficzne", 1, 1964), în „Materialismul dialectic şi ştiinţele moderne", vol. 13, *Logica ştiinţei,* Editura Politică, Bucureşti, 1970

ALLEN, J. P. B.; PAUL VAN BUREN (eds.)

- 1975: *Chomsky: Selected Readings*, Oxford University Press, Oxford

ARISTOTEL

- 1994: *Categorii,* Editura „Humanitas", Bucureşti
- 1965: *Poetica*, Editura Academiei (colecţia „Scriitori greci şi latini"), Bucureşti

ALLWOOD, JENS; GUNAR ANDERSSON; OSTEN DAHL

- 1990: *Logic in Linguistics*, Cambridge Textbooks in Linguistics, Cambridge University Press, Cambridge

ANDERSON, C. ANTHONY

- 1998: *Alonzo Church's Contributions to Philosophy and Intensional Logic* în „The Bulletin of Symbolic Logic", volume 4, number 2, June 1998, versiune electronică

ASHER, R. E.; J. M. Y. SIMPSON (eds.),

- 1994: *The Encyclopedia of Language and Linguistics,* „Pergamon" Press, Oxford

AVĂDANEI, ŞTEFAN

- 1994: *La început a fost metafora*, Editura „Virginia", Iaşi

BAT-YEEV SHYLDKROT, HAVA

- 1997: *Synonymie et polysémie: le cas de „curieux" comme parcours sémantique d'un mot*, „Langages", nr. 128 , Paris, décembre 1997

BENVENISTE, ÉMILE

- 2000: *Probleme de lingvistică generală*, I - II, Editura „Teora", Bucureşti

BIDU - VRÂNCEANU, ANGELA; NARCISA FORĂSCU

- 1984: *Modele de structurare semantică*, Editura „Facla", Timişoara
- 1988: *Cuvinte şi sensuri,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti

BIERWISCH, MANFRED

- 1975: *Semantics,* în John Lyons (ed.), *New Horizons in Linguistics*, „Pelican Books", London

BOBOC, ALEXANDRU

- 1997: *Limbaj şi ontologie,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti

BOTEZATU, PETRE

- 1997: *Introducere în logică,* ed. a II-a, Editura „Polirom", Iaşi

Scanned with OKEN Scanner

BROWN, GILLIAN, YULE, GEORGE

- 1989: *Discourse Analysis*, Cambridge University Press, Cambridge

BUCĂ, MARIN; IVAN EVSEEV

- 1976: *Probleme de semasiologie*, Editura „Facla", Timişoara

BUDAGOV, RUBEN ALEKSANDROVICI

- 1961: *Introducere în ştiinţa limbii*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti

BUNGE, MARIO

- 1984: *Ştiinţă şi filosofie*, Editura Politică, Bucureşti

CARNAP, RUDOLF

- 1972: *Semnificaţie şi necesitate. Un studiu de semantică şi logică modală*, traducere din engleză, Editura „Dacia", Cluj-Napoca

- 1950: *Empiricism, Semantics, and Ontology*, în „Revue Internationale de Philosophie", 4, 1950, pp. 20 - 40, retipărit ca supliment în *Meaning and Necessity: A Study in Semantics and Modal Logic*, enlarged edition, University of Chicago Press, 1956, versiune electronică

CARPOV, MARIA

- 1987: *Captarea sensurilor*, Editura „Eminescu", Bucureşti

CÂRÂC, IOAN S.

- 1991: *Introducere în semantica propoziţiei*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti

- 2001: *Teoria şi practica semnului. I: Teoria semnului*, Institutul European (colecţia „Terra Universitatis"), Iaşi

CHIŢORAN, DUMITRU

- 1973: *Elements of English Structural Semantics*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti

CHEVALIER, JEAN - CLAUDE

- 1997: *La synonimie dans les manuels pédagogiques du début de la Renaissance*, „Langages", nr. 128, Paris, décembre 1997

CHOMSKY, NOAM

- 1969: *Structures syntaxiques*, Editions du Seuil, Paris

COŞERIU, EUGENIO

- 1999: *Introducere în lingvistică*, Editura „Echinox", Cluj-Napoca

COTEANU, ION; NARCIA FORĂSCU, ANGELA BIDU VRÂNCEANU

- 1985: *Limba română contemporană. Vocabularul*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti

CRAIG, EDWARD (editor general)

- 1998: *Routledge Encyclopedia of Philosophy CD ROM*, „Routledge", London and New York

CRUSE, D. A.

- 1991: *Lexical Semantics*, Cambridge University Press, Cambridge

Scanned with OKEN Scanner

DARBYSHIRE, A. E.

- 1967: *A Description of English*, „Edward Arnold" Publishers, London

DE MAURO, TULLIO

- 1978: *Introducere în semantică*, traducere din italiană, Editura Științifică și Enciclopedică, București

DIXON, ROBERT M. W.

- 1965: *What is Language ? A New Approach to Linguistic Description*, „Longman", London

DUBOIS, JACQUES; FRANCIS EDELINE, JEAN - MARIE KLINKENBERG și alții

- 1974: *Retorica generală*, Editura „Univers", București

DUCROT, OSWALD, JEAN - MARIE SCHAEFFER,

- 1996: *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*, Editura „Babel", București

DU MARSAIS, CÉSAR CHESNEAU

- 1981: *Despre tropi*, Editura „Univers", București

DUŽÍ, MARIE

- : *Existential Quantification into „Intentional Contexts"*, V. S. B. Technical University of Ostrava, Department of Informatics, versiune electronică, fără an

ECO, UMBERTO

- 1982: *Tratat de semiotică generală*, traducere din engleză, Editura Științifică și Enciclopedică, București

- 1996: *Limitele interpretării*, Editura „Pontica", Constanța

ENESCU, GHEORGHE

- 1973: *Filosofie și logică*, Editura Științifică (colecția „Logos"), București

- 1980: *Fundamentele logice ale gîndirii*, Editura Științifică și Enciclopedică, București

- 1985: *Dicționar de logică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București

- 1998: *Tratat de logică*, Editura „Lider", București

ERNEST, PAUL

- 1997: *Texts and the Objects of Mathematics*, în „Philosophy of Mathematics Education Journal", nr. 10, 1997, extras din capitolul 6 al volumului *Social Constructivism as a Philosophy of Mathematics*, Sunny Press, New York, versiune electronică

FAIRCLOUGH, NORMAN

- 1989: *Language and Power*, „Longman", London

FLONTA, MIRCEA

- 1975: *Adevăruri necesare ? Studiu monografic asupra analiticității*, Editura Științifică și Enciclopedică, București

FLORIDI, LUCIANO

- : *Outline of a Theory of Strongly Semantic Information*, Sub-Faculty of Philosophy and Computing Laboratory, University of Oxford, Wolfson College, versiune electronică, fără an

Scanned with OKEN Scanner

FONTANIER, PIERRE

- 1977: *Figurile limbajului,* traducere din franceză, Editura „Univers", Bucureşti

FORĂSCU, NARCISA

- 1981: *Probleme ale analizei semice în studiul sinonimiei adjectivale,* în: Ion Coteanu şi Lucia Wald (coord.), *Semantică şi semiotică,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti

FOUCAULT, MICHEL

- 1996: *Cuvintele şi lucrurile,* trad. din franceză, Editura „Univers", Bucureşti

FOXLEY, ERIC; GODWIN M. GWEI

- : *Synonymy and Contextual Disambiguation of Words,* Notingham University, versiune electronică, fără an

FREGE, GOTTLOB

- 1977: *Scrieri logico-filosofice I,* traducere din germană, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti

GENETTE, GÉRARD

- 1978: *Figuri,* traducere din franceză, Editura „Univers", Bucureşti

GLEASON, H. A.

- 1969: *Introduction à la linguistique,* Librairie „Larousse", Paris

GOBLOT, EDMOND

- 1920: *Traité de logique,* Librairie „Armand Colin", Paris

GORSKI, D. P.

- 1970: *Problema semnificaţiei (sensului) expresiilor, ca problemă a înţelegerii acestora,* trad. din limba rusă, în „Materialismul dialectic şi ştiinţele moderne", vol. 13, *Logica ştiinţei,* Editura Politică, Bucureşti, 1970

GRAUR, ALEXANDRU, SORIN STATI, LUCIA WALD (coordonatori)

- 1971: *Tratat de lingvistică generală,* Editura Academiei, Bucureşti

GREIMAS, ALGIRDAS JULIEN

- 1966: *Sémantique structurale. Recherche de méthode,* Librairie „Larousse", Paris
- 1975: *Despre sens. Eseuri semiotice,* traducere din franceză, Editura „Univers", Bucureşti

GUIRAUD, PIERRE

- 1955: *La sémantique,* P. U. F., Paris

GUSTI, DIMITRIE

- 1984: *Ritorică pentru tinerimea studioasă,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti

HALLIDAY, M. A. K.

- 1994: *An Introduction to Functional Grammar,* second edition, „Arnold"

HINTIKKA, JAAKO

- 1966: *Inferenţă, informaţie şi adevăr,* traducere din engleză, în: „Materialismul dialectic şi ştiinţele moderne", vol. 15, *Epistemologie,* Editura Politică, Bucureşti, 1970

Scanned with OKEN Scanner

HIRST, GRAEME

- : *Near Synonymy and the Structure of Lexical Knowledge*, Department of Computer Science, University of Toronto, Canada, versiune electronică, fără an

HOARȚĂ LĂZĂRESCU, LUMINIȚA

- 1999: *Sinonimia și omonimia gramaticală în limba română*, Editura „Cermi", Iași

HSIU - HWANG, HO

- 1998: *On Different Conceptions of Translation: The Pragmatic, the Semantic and the Syntactic*, „The Humanities Bulletin", vol. 5, Chinese University of Hong Kong, versiune electronică

HURFORD, JAMES R., BRENDAN HEASLEY

- 1994: *Semantics: A Coursebook*, Cambridge University Press, Cambridge

HUSSERL, EDMUND

- 1993: *Scrieri filosofice alese*, traducere din germană, Editura Academiei Române, București

IOAN, PETRU

- 1973: *Curs de analiză logică a limbajului*, Facultatea de Istorie - Filosofie, Universitatea „Al. I. Cuza", Iași

- 1987: *Perspective logice. Contribuții la reconturarea unui profil disciplinar*, Editura „Junimea" (seria „Humanitas"), Iași

- 1993: *Un „model" hexadic al modelelor situației semiotice*, „Analele Științifice ale Universității «Al. I. Cuza» - Iași", seria *Filosofie*, tom XXXIX, 1993, pp. 143 - 156

- : *Un model al „situației creative" cu aplicații în filosofia lui Lucian Blaga*, „Revista de Filosofie", tom XL, nr. 6, Editura Academiei Române, București, 1993, pp. 555 - 564

- 1995: *Orizonturi logice. Deschideri și resemnificări în universul actual al formalismelor*, Editura Didactică și Pedagogică, București

- 1995: *Educație și creație în perspectiva unei logici „situaționale"*, Editura Didactică și Pedagogică, București

- 1999: *Tipurile definiției, în perspectiva unui model semio-logic cu rol integrator*, în: Petru Ioan (coord.), *Aplicații ale hexadei situaționale*, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria „Secvențe semio-logice"), Iași, 1999, pp. 5 - 46

- 1999: *Logica „integrală" în distincții, operaționalizări, definiții și exemplificări*, vol. 1, Editura „Ștefan Lupașcu" (s. „Universitaria"), Iași

- 2002: *Modelul hexadic în politologie*, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria „Radiografii"), Iași, 2002

- : *Decidabil și indecidabil în perspectiva analizei situaționale*, „Studia Universitatis «Babeș-Bolyai»", seria *Filosofia*, 2001, pp. 101 - 116

IOAN, PETRU; SOFIA DIMA

- 1994: *Tipologii ale lecturii în perspectiva unui (supra)model situațional*, în „Analele Universității «Al. I. Cuza» - Iași", seria *Filosofie*, tom LX, 1994, pp. 6 - 14

JAKOBSON, ROMAN

- 1963: *Essais de linguistique générale*, Les Editions du Minuit, Paris

Scanned with OKEN Scanner

JOHANSEN, JØRGEN DINES; SVEND ERIK LARSEN

- 2002: *Signs in Use. An Introduction to Semiotics*, „Routledge", London and New York

KATZ, JERROLD J.; JERRY A. FODOR

- 1963: *Structura unei teorii semantice*, traducere din engleză, în volumul *Antologie de semantică*, Centrul de multiplicare al Universităţii Bucureşti, 1976

KERBAT - ORECCHIONI, CATHERINE

- 1977: *La Connotation*, Presses Universitaires de Lyon, Lyon

KRIPKE, SAUL

- 2001: *Numire şi necesitate*, traducere din engleză, Editura „ALL", Bucureşti

LAKOFF, GEORGE; MARK TURNER

- 1980: *Metaphors We Live By*, The University of Chicago Press, Chicago and London

- 1989: *More than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metaphor*, The University of Chicago Press, Chicago and London

LAPPIN, SHALOM; WLODEK ZADROZNY

- 2000: *Compositionality, Synonymy, and the Systematic Representation of Meaning*, arXiv: cs. CL / 0001006 v 1, 9 Jan. 2000, versiune electronică

LEBLANC, OWEN

- : *Łukasiewicz, Aristotle, and Contradiction*, în: F. Coniglione (ed.), *Polish Philosophy Page*, - http: // www.fmag.unict.it / polhome.html, versiune electronică, fără an

LEECH, GEOFFREY

- 1981: *Semantics*, „Penguin Books", London

LIZ, MANUEL

- 1995: *Meaning Realism and the Rejection of Analyticity*, SORITES, Issue #01, April, pp. 51 - 80, versiune electronică

LYONS, JOHN

- 1979: *Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge University Press, Cambridge

LYONS, JOHN (ed.)

- 1975: *New Horizons in Linguistics*, „Pelican Books", London

MAIORESCU, TITU

- 1988: *Scrieri de logică*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti

MARCUS, SOLOMON

- 1970: *Poetica matematică*, Editura Academiei, Bucureşti

- 1979: *Semne despre semne*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti

MARCUS, SOLOMON; EDMOND NICOLAU, SORIN STATI

- 1966: *Introducere în lingvistica matematică*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti

MARTINET, ANDRÉ

- 1970: *Elemente de lingvistică generală*, traducere din limba franceză, Editura Ştiinţifică, Bucureşti

Scanned with OKEN Scanner

MESAROȘIU, ION V.

- 1971: *Logica generală*, Editura Didactică și Pedagogică, București

MICLĂU, PAUL

- 1970: *Le signe linguistique*, Éditions „C. Klincksieck", Paris

- 1977: *Semiotica lingvistică*, Editura „Facla", Timișoara

MOFFETT, MARC A.

- : *A Note on the Relationship Between Mates' Puzzle and Frege's Puzzle*, University of Colorado, Boulder, fără an

MUNTEANU, ȘTEFAN

- 1972: *Stil și expresivitate poetică*, Editura Științifică, București

MUSKENS, REINHARD

- 1991: *Hyperfine-grained Meanings in Classical Logic*, în „Logique et Analyse", nr. 133 -134, pp. 159 - 176, versiune electronică

PALMER, F. R.

- 1991: *Semantics*, Cambridge University Press, Cambridge

PEIRCE, CHARLES SANDERS

- 1990: *Semnificație și acțiune*, trad. din engl. am., Editura „Humanitas", București

PERELMAN, CHAÏM; LUCIE OLBRECHTS - TYTECA

- 1958: *La nouvelle rhétorique. Traité de l'argumentation*, P. U. F., Paris

PÂRVU, ILIE

- 1971: *Carnap despre adevăr și semnificație*, în volumul: Cornel Popa (coord.), *Existență, cunoaștere, acțiune. Dialog și confruntări în filosofia contemporană*, Editura Științifică, București

- 1974: *Semantica și logica cuvîntului*, Editura Științifică, București

PERMJAKOV, G.

- 1974: *On Paremiological Homonymy and Synonymy*, „Proverbium", 24

PETROVICI, ION

- 1998: *Teoria noțiunilor*, Editura „Polirom", Iași

PILCH, HERBERT

- 1976: *Empirical Linguistics*, „Franke" Verlag, München

PLETT, HEINRICH F.

- 1983: *Știința textului și analiza de text. Semiotică, lingvistică, retorică*, traducere din germană, Editura „Univers", București

POPA, CORNEL

- 1968: *Teoria definiției la Frege*, „Revista de filosofie", tom 15, nr. 1, Editura Academiei, București

- 1970: *Cunoaștere ostensivă și cunoaștere discursivă*, „Revista de filosofie", tom 17, nr. 10, Editura Academiei, București

Scanned with OKEN Scanner

- 1971: *Definițiile operaționale*, I, „Revista de filosofie", tom 18, nr. 7, Editura Academiei, București; II, în *loc. cit.*, nr. 8

- 1972: *Teoria cunoașterii*, Editura Științifică, București

- 1972: *Teoria definiției*, Editura Științifică (colecția „Logos"), București

QUINE, WILLARD VAN ORMAN

- 1961: *Two Dogmas of Empiricism*, in *From a Logical Point of View*, 2nd rev. ed., Harvard University Press, Harvard, Massachusetts

REBOUL, OLIVIER

- 1996: *La Rhétorique*, 5-e édition, Presses Universitaires de France, Paris

RICOEUR, PAUL

- 1984: *Metafora vie*, traducere din franceză, Editura „Univers", București

ROBINSON, RICHARD

- 1954: *Definition*, Oxford University Press, Oxford

REY - DEBOVE, JOSETTE

- 1997: *La synonimie ou les échanges de signes comme fondement de la sémantique*, „Langages", nr. 128, Paris

ROSETTI, ALEXANDRU

- 1989: *Filosofia cuvîntului*, Editura „Minerva", București

ROSSI, JEAN - GÉRARD

- 1997: *Considerations logico-philosophiques sur la synonymie*, „Langages", nr. 128, Paris, décembre 1997

RUSSELL, BERTRAND

- 1956: *On Denoting*, publicat inițial în *Mind*, 1905; text din *Logic and Knowledge*, ed. Robert Marsh, 1956, versiune electronică

RYDNING, ANTIN FOUGNER

- : *La synecdoque – concept - clé en traduction*, text electronic

SAUSSURE, FERDINAND DE

- 1998: *Curs de lingvistică generală*, trad. din franceză, Editura „Polirom", Iași

SCHVEIGER, PAUL

- 1984: *O introducere în semiotică*, Editura Științifică, București

SCHAFF, ADAM

- 1966: *Introducere în semantică*, trad. din polonă, Editura Științifică, București

SECHE, LUIZA; MIRCEA SECHE

- 1982: *Dicționarul de sinonime al limbii române*, Editura Academiei Române, București

SELLARS, WILFRID

- 1955: *Putnam on Synonymity and Belief*, *„Analysis"*, 15, pp. 117 - 120

SIMPSON, PAUL

- 1997: *Language through Literature*, „Routledge", London and New York

Scanned with OKEN Scanner

SLAVE, ELENA

- 1962: *Contrast și opoziții în domeniul expresivității*, în „Probleme de lingvistică generală", vol. IV, Editura Academiei, București

- 1967: *Organizarea sintagmatică și semantică a proverbelor*, în „Probleme de lingvistică generală", vol. V, Editura Academiei, București

SMITH, NEIL, WILSON, DEIRDRE

- 1990: *Modern Linguistics. The Results of Chomsky's Revolution*, „Penguin Books", London

SMITH, QUENTIN

- 1991: *The New Theory of Reference Entails Absolute Time and Space*, în „Philosophy of Science", vol. 58, nr. 3, September 1991, pp. 411 - 416, versiune electronică

- 1995: *Marcus and the New Theory of Reference: A Reply to Scott Soames*, în: „Synthese", vol. 104, nr. 2, August 1995, pp. 217 - 244, retipărit în: James Fetzer and Paul Humphreys (eds.), *The New Theory of Reference: Kripke, Marcus and Its Origins*, Kluwer Academic Publishers („Synthese Library" series), 1998, pp. 37 - 61, versiune electronică

STANCOVICI, VIRGIL

- 1972: *Logica limbajelor*, Editura Științifică, București

STATI, SORIN; SOLOMON MARCUS, CORNEL POPA și alții

- 1968: *Limbaj, logică, filosofie*, Editura Științifică, București

SURDU, ALEXANDRU

- 1971: *Trei sensuri ale formei logice „noțiune" în interpretare logico –clasică*, în „Probleme de logică", vol. III, Editura Academiei Române, București

- 1989: *Actualitatea relației gîndire - limbaj. Teoria formelor prejudicative*, Editura Academiei Române, București

TAMBA - MECZ, IRÈNE

- 1994: *La sémantique*, Presses Universitaires de France, Paris

TARSKI, ALFRED

- 1960: *Introduction à la logique*, Gauthiers - Villars, Paris, E. Nauwelaerts, Louvain

TODOROV, TZVETAN

- 1983: *Teorii ale simbolului*, trad. din franceză, Editura „Univers", București

TUȚESCU, MARIANA

- 1979: *Précis de sémantique française*, Editura Didactică și Pedagogică, București

ULLMANN, STEPHEN

- 1963: *The Principles of Semantics*, Oxford University Press, 1963; cf. traducerea românească a capitolului 4 („Historical Semantics"), în volumul *Antologie de semantică*, Centrul de multiplicare al Universității București, 1976

VASILIU, EMANUEL

- 1970: *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale*, Editura Academiei, București

- 1978: *Preliminarii logice la semantica frazei*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București

Scanned with OKEN Scanner

- 1984: *Sens, adevăr analitic, cunoaştere*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti

- 1990: *Introducere în teoria textului*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti

- 1995: *Elemente de filosofie a limbajului*, Editura Academiei Române, Bucureşti

VASILIU, LAURA

- 1981: *Asupra sinonimiei derivatelor sufixale în română*, în: Ion Coteanu şi Lucia Wald (coord.), *Semantică şi semiotică*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti

VINŢELER, ONUFRIE

- 1983: *Probleme de sinonimie*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti

WALD, HENRI (coordonator)

- 1976: *Orientări contemporane în teoria cunoaşterii*, Editura Academiei Române, Bucureşti

WERTHEIMER, ROGER

- : *Translation, Quotation and Truth*, versiune electronică, fără an

WÓJCICKI, RYSZARD

- : *Ajdukiewicz's Theory of Meaning*, Polska Akademia Nauk, versiune electronică, fără an

YAGISAWA, TAKASHI

- 1997: *A Somewhat Russellian Theory of Intensional Contexts*, în „Philosophical Perspectives", nr. 11: *Mind, Causation, and World* (J. E. Tomberlin, ed.), Blackwell, versiune electronică

ZVEGHINCEV, V. A.

- 1976: *Despre regularitate în procesele dezvoltării sensului lexical al cuvîntului* (traducere românească a capitolului *9* din volumul *Semasiologia*, Moscova, 1957), în: *Antologie de semantică*, Centrul de multiplicare al Universităţii Bucureşti, 1976

ZALTA, EDWARD N. (principal editor)

- : *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (versiune on-line)

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

PREFAȚĂ 5

1. INTRODUCERE 13

1.1. PRECIZAREA DOMENIULUI DE INVESTIGAȚIE 13

1.2. METODOLOGIA CERCETĂRII ÎNTREPRINSE 13

1.3. STRUCTURA LUCRĂRII PROPUSE 15

2. CONCEPTUL DE SINONIMIE ÎN PERSPECTIVĂ DIACRONICĂ 17

2.1. O PRIVIRE GENERALĂ ASUPRA ABORDĂRILOR TEORETICE ȘI LEXICOGRAFICE ALE SITUAȚIEI DE SINONIMIE 17

2.2. SITUAȚIA DE SINONIMIE ÎN LITERATURA LOGICO-LINGVISTICĂ A SECOLULUI AL XX-LEA 25

2.2.1. Perspectiva preponderent-lingvistică 25

2.2.2. Perspectiva preponderent-retorică 41

2.2.3. Perspectiva preponderent logico-filosofică 43

3. TIPOLOGIA SINONIMIEI. SINONIMIA LEXICALĂ COMPONENȚIALĂ ȘI SINONIMIA LOGICĂ 69

3.1. DELIMITĂRI ÎN ORIZONTUL SINONIMIEI LEXICALE COMPONENȚIALE 69

3.2. SINONIME ABSOLUTE (COMPLETE ȘI TOTALE) 75

3.3. SINONIME PARȚIALE (INCOMPLETE ȘI / SAU NETOTALE) 75

3.3.1. Sinonime parțiale stilistice 76

3.3.2. Sinonimele parțiale semantice 77

3.4. COORDONATE ALE SINONIMIEI LOGICE 78

4. NIVELURI ȘI ORIZONTURI ALE SINONIMIEI, ÎN PERSPECTIVA TEORIEI CATEGORIILOR SEMIOTICE 83

4.1. FENOMENUL SINONIMIEI ÎNTR-O CONCEPȚIE SISTEMATICĂ ASUPRA PARAMETRILOR COMUNICĂRII 85

4.2. IPOSTAZE ALE SINONIMIEI FANICE 91

4.3. ÎNFĂȚIȘĂRI ALE SINONIMIEI DESIGNATIVE 93

4.4. FORME DE SINONIMIE REFERENȚIALĂ 95

4.5. ORIZONTURI ALE SINONIMIEI INJONCTIVE 97

4.6. CAZURI DE SINONIMIE CRIPTICĂ 105

4.7. MODALITĂȚI ALE SINONIMIEI INTERLINGVISTICE 106

4.8. TIPURI ALE SINONIMIEI INTRALINGVISTICE 109

Scanned with OKEN Scanner

5. SINONIMIA ÎN ANSAMBLUL FENOMENELOR DE LIMBAJ CREATE DE SUPRAPUNEREA UNOR PARAMETRI SEMIOTICI *111*

5.1. CORELATELE SINONIMIEI ÎN ANSAMBLUL FENOMENELOR DE LIMBAJ *112*

5.2. LOCUL SINONIMIEI ÎN „REȚEAUA" FENOMENELOR DE LIMBAJ *129*

6. SINONIMIA, FENOMEN LOGICO-LINGVISTIC *131*

7. ÎN LOC DE CONCLUZII *143*

BIBLIOGRAFIE *148*

INDEXUL NUMELOR PROPRII *158*

CUPRINS *162*

Scanned with OKEN Scanner

Punctul de plecare al investigației noastre asupra situației de sinonimie îl constituie interesul constant al logicienilor în legătură cu problemele limbii, dar, mai ales, diversificarea perspectivelor logice după mijlocul secolului al XIX - lea și intensificarea fără precedent a interesului logicienilor față de problemele lingvisticii, unele insolvabile fără o abordare pluridisciplinară și transdiciplinară.

Pe de altă parte, am avut în vedere faptul că situația de sinonimie a fost abordată, cu diferite intensități și cu succes variabil, de la începuturile filosofiei și ale științelor limbajului.

Obiectivul cercetării noastre îl constituie, așadar, studiul situației de sinonimie dintr-o dublă perspectivă: *lingvistică* și *logică*.

Ioan - Lucian POPA

Scanned with OKEN Scanner